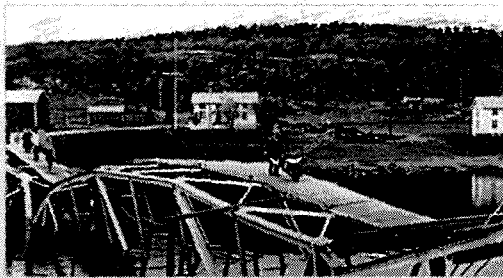

Bodø under andre verdenskrig

Narrativ og faktuell tilnærming til muntlige kilder

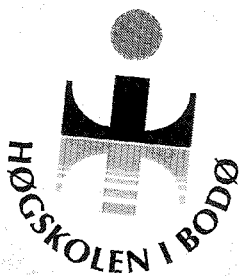
Familien Bakken besøker til fots til Valnesfjord.

6.11.1942

Tjukkere sykkelstier i Bodø på sykkel.

Fakultet for samfunnsvitenskap

HI320S Master i historie våren 2010

Linda Helén Haukland

Abstract

The aim of this Master's thesis is to find which information twelve persons who lived in Bodø during World War II can give us about this period in the city. How to interpret these oral sources in order to find as much information as possible? And what do the stories tell us?

To find out, I first interpret the stories as *constructed narratives* and find what they tell us about the myths, culture and social life during this period. I also search if I can find a collective story with a structure in common which binds the informant to tell his or her story with certain themes and in a certain manner. If so, the narrative will to a large extent be mythologized. The Norwegian folklorist professor at Universitetet i Oslo, Anne Eriksen, has analyzed the national narrative of the WWII in Norway in her book *Det var noe annet under krigen* published in 1995, and found this dominated by myths. Her statement is that the local narrative is quite similar to the national, mythologized one. This thesis applies her analysis to the oral narrative of Bodø and finds this different from the national.

Secondly, I interpret the narratives of the twelve informants as *stories of real life*, giving us empirical information about the WWII in Bodø. Here, the literature and written sources are given new dimensions and are even broadened by new information. Mainly, the oral sources show us how it was to be a young person during the war in this part of Northern Norway. They tell us about the evacuation and bombing of Bodø, and about a new dependency to the rural area of Bodin next to the city boarder. In addition, they give us information about Jews in the city escaping the Holocaust by changing name or being hidden in a tuberculosis sanatorium where German soldiers were afraid of entering due to the danger of being infected. We also find information about the camps with war prisoners and how the people in local society related to them. Two of the time witnesses have a special story to tell us because one served as a German soldier, the other as a Norwegian soldier fighting for Germany.

In conclusion, we need to interpret the time witnesses' stories both as constructed narrative of culture and as stories of lived life, in order to find all the information they encounter. Dr. art. Jostein Lorås at Høgskolen i Nesna, stresses to read oral sources in both ways, naming this *the narrative and the factual ways of reading*. This thesis shows while using these two perspectives, we get much more information out of the oral sources. Brought together with the literature and written sources, the oral sources bring us to a point where the picture of the past becomes brighter. In this way we can prevent history from being *marginalized* by excluding certain issues, and *minimized* by neglecting the historical importance of certain events.

Innholdsoversikt

Kapittel 1 Innledning	s. 1
1.1 Tema og perspektiver	s. 1
1.2 Noen avklaringer	s. 2
<i>Geografisk avgrensning</i>	s. 2
<i>Den kollektive grunnfortellingen</i>	s. 2
<i>Definisjon av mytebegrepet</i>	s. 4
<i>Narrative og faktuelle lese måter</i>	s. 6
1.3 Problemstillinger	s. 7
• <i>Hva sier de muntlige kildene ved bruk av narrative og faktuelle lese måter?</i> ...	s. 7
<i>Problemstillinger ved narrativ lese måte</i>	s. 7
<i>Problemstillinger ved faktisk lese måte</i>	s. 8
1.4 Litteratur, kilder og vedlegg	s. 10
Kapittel 2 Anne Eriksens nasjonale grunnfortelling	s. 11
2.1 En annen tid	s. 11
2.2 En stabil grunnfortelling	s. 15
Kapittel 3 Bodø anno 1940	s. 16
3.1 Særtrekk ved byen	s. 16
3.2 Før og etter krigsutbruddet	s. 17
<i>Evakuering, bombing og husnød</i>	s. 18
<i>Hjelpearbeidet</i>	s. 18
<i>Medienes rolle</i>	s. 19
<i>NS</i>	s. 20
3.3 Oppsummering	s. 21
Kapittel 4 Utvalg, intervju og muntlige kilder	s. 22
4.1 Utvalg av informanter: kjønn og geografi	s. 22
4.2 Innkalling, intervju og spørreskjema	s. 23
4.3 Muntlige kilder	s. 25
<i>Informantenes troverdighet</i>	s. 26
<i>Muntlige kilder som supplement til litteratur og skriftlige kilder</i>	s. 31
<i>Menn som bidrar og kvinner som tier</i>	s. 31
<i>Muntlige kilders status</i>	s. 32
<i>Minneforskyvning</i>	s. 32
<i>Sikring av muntlige kilder</i>	s. 33
4.4 Muntlige kilders verdi i lokalhistorien	s. 33
Kapittel 5 Narrativ tilnærming	s. 35
5.1 Myter fra den nasjonale grunnfortellingen	s. 35
5.2 Sosiale særtrekk og kulturelle preferanser	s. 43
5.3 Informantenes fortelling – en grunnfortelling?	s. 46
5.4 Den lokale fortellingen i Bodø og Eriksens nasjonale grunnfortelling	s. 55
5.5 Oppsummering	s. 57

Kapittel 6 Eriksens analyse: utgangspunkt og begrensninger	s. 59
6.1 Historikeren som ikke-nøytral formidler.....	s. 59
6.2 Mytologisering til nytte og besvær.....	s. 61
6.3 Marginalisering av historien.....	s. 62
6.4 Minimalisering av historien	s. 63
6.5 Verdier som står på egne ben	s. 64
6.6 Mistankens hermeneutikk som begrensning	s. 65
6.7 Min tilnærming til de muntlige kildene.....	s. 67
Kapittel 7 Faktuell tilnærming	s. 69
7.1 Nytt lys på skriftlige kilder og litteratur.....	s. 69
<i>Evakueringen</i>	s. 69
<i>Bombingen</i>	s. 72
<i>Husnøden</i>	s. 73
<i>Plyndring etter bombingen</i>	s. 75
<i>Matmangel og matauk</i>	s. 76
<i>Sterke krigserfaringer i tillegg til bombingen</i>	s. 79
<i>Illegale informasjonskanaler</i>	s. 80
<i>Skolegang</i>	s. 81
<i>Borgerlig og kirkelig vigsel</i>	s. 83
<i>Kontakten med tyskerne</i>	s. 83
<i>Fangeleirene</i>	s. 84
<i>En tysk soldats erfaring</i>	s. 87
<i>En frontkjempers erfaring</i>	s. 88
<i>Freden</i>	s. 89
<i>Oppsummering</i>	s. 91
7.2 Ny empiri hos de muntlige kildene	s. 92
<i>Jøder i Bodø under krigen</i>	s. 92
<i>Angrep i Saltstraumen</i>	s. 95
7.3 Oppsummering	s. 96
Kapittel 8 Konklusjon	s. 97
8.1 Oppsummering: Narrativ lese måte.....	s. 98
8.2 Oppsummering: Faktuell lese måte.....	s. 100
8.3 En motvekt mot minimalisering og marginalisering av historien	s. 102

Kilder og litteratur

Vedlegg

Vedlegg 1 - Liste over informanter

Vedlegg 2 - Spørreskjema

Vedlegg 3 - Bygrense Bodø 1938

Vedlegg 4 - Fangeleire Bodø og Bodin 1940–1945

Kapittel 1

Innledning

Den andre verdenskrig har satt dype spor etter seg både nasjonalt og lokalt i Bodø-regionen. Men i motsetning til den nasjonale fortellingen fra krigen, har den lokale litterære og kulturelle historieformidlingen fra Bodø vært forholdsvis liten. Byen var en av de få byene som ble lagt i ruiner av tyske bomber i krigens begynnelse, tyskerne hadde store tropper her, anla sin største frossenfilet-fabrikk og opprettet fangeleire med flere tusen krigsfanger. Det er store dimensjoner over krigshistorien i Bodø, også sett i et nasjonalt perspektiv. De mange nasjonalitetene som var representert i byen og lokale konsekvenser av retningslinjer fra London og Berlin, vitner om at hendelsene her var en del av en verdenskrig. Jeg håper denne oppgaven vil bidra til å belyse dette.

1.1 Tema og perspektiver

Jeg har møtt tolv personer som opplevde krigen i Bodø som barn og ungdom, og har sett nærmere på hvilken informasjon om krigen disse tidsvitnene formidler. Jeg skal nærme meg disse tolv tidsvitnenes unike historier fra to ulike perspektiv: det narrative og det faktuelle.¹

Det narrative perspektivet ser på informantenes fortelling som *levning*. Jeg vil her ta utgangspunkt i folkloristen Anne Eriksens analyse i *Det var noe annet under krigen* fra 1995.² Hun hevder at det er mange myter som lever i den nasjonale fortellingen fordi den er for ensidig og for lite nyansert. Først vil jeg gi et sammendrag av Eriksens analyse, som er utgangspunkt for den narrative drøftingen av de muntlige kildene. I denne delen av oppgaven vil mytologisering, sosiale særtrekk, kulturelle preferanser og felles strukturer i fortellingene stå sentralt. I tillegg spør jeg om det finnes en lokal *grunnfortelling* om krigen i Bodø.³ Her trekker jeg inn to tekster for å se om disse forsterker et inntrykk av en lokal grunnfortelling. Jeg vil også sette den lokale, muntlige fortellingen opp mot Eriksens analyse. I forkant av den faktuelle tilnærmingen til de muntlige kildene kommer jeg med noen refleksjoner over Anne Eriksens analyse.

Det faktuelle perspektivet ser på de muntlige kildene som *beretning* og spør etter hvilke fakta og hendelser disse formidler. Her nærmer man seg de muntlige kildene for å

---

¹ Perspektivene er hentet fra Lorås, Jostein, "Muntlige kilder – faktuelle eller narrative lese måter?", debattinnlegg i *Historisk Tidsskrift* nummer 3 – 2007, s. 433 – 445.

² Eriksen, Anne, *Det var noe annet under krigen*, Pax Forlag, 1995.

³ Se definisjon av begrepet *grunnfortelling* under punkt 1.2 Noen avklaringer, *Den kollektive grunnfortellingen*.

finne hvilken empiri de er bærere av. Jeg vil legge vekt på empiri som vi ikke finner i skriftlig materiale, og empiri som supplerer, korrigerer eller belyser dette på en ny måte.

Til slutt vil jeg oppsummere hva det narrative og det faktuelle perspektivet har belyst hos de muntlige kildene angående temaet Bodø under andre verdenskrig.

1.2 Noen avklaringer

En muntlig kilde defineres i oppgaven som “*muntlige utsagn som forsker har mottatt fra informant og som han bedømmer kan benyttes til å belegge en opplysning eller et forhold*”. Jeg sikter primært til *filmintervjuene* med informantene, som kan betegnes som primærkilder.⁴

Geografisk avgrensning

Hvilket geografisk område er egentlig Bodø? Kjerringøy kommune ble en del av Bodin kommune i 1964, Bodin ble så innlemmet i Bodø kommune i 1968, og Skjerstad kom med i 2005. Dermed sier det seg selv at dette ikke er entydig.

Erling Svanberg skriver i bind 1 av Bodin bygdebok at “*når en behandler krigsårene 1940 – 45, må en nesten se på byen Bodø og landkommunen Bodin under ett*”.⁵ Han begrunner dette med de forbindelsene som oppstod ved at bodøværingene søkte husrom langs bygrensen i Bodin etter bombingene av byen, til gjenreisningen startet for alvor etter krigens slutt.

Jeg vil i oppgaven ta for meg de kommunene som under krigen het Bodø og Bodin, med hovedvekt på Bodø (den lokale litteraturen jeg har valgt ut gjelder Bodø kommune). Bykommunen Bodø og landkommunen Bodin representerer ulike utfordringer og grupper – og interaksjonen mellom innbyggerne er et eksempel på hvordan samhandling gjorde krigsårene levelig for befolkningen.

Den kollektive grunnfortellingen

I oppgaven er begrepet *nasjonal grunnfortelling* viktig. En grunnfortelling er en fortelling som er med på å bygge identitet i et samfunn. Teologen Svend Bjerg skriver i sin bok *Den kristne grunnfortelling* om hvordan mange enkeltfortellinger kan gi identitet til enkeltpersoner eller personer innenfor et bestemt geografisk område gjennom å danne en grunnfortelling. Begge er forutsetninger for hverandre.

---

⁴ Definisjonen er hentet fra Rosander, Göran, “Muntlige kilder” – hva og hvorfor” i Hodne *et al.*, *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*, Universitetsforlaget, 1981, s. 19.

⁵ Svanberg, Erling, “Krigsårene 1940 – 45”, gjengitt i *Bodin bygdebok*, bind 1, annen del, Bodin bygdebokkomité, Bodø kommune, 1961.

"Uden en grundfortælling ville de mange enkeltfortællinger ikke blive organiseret i en større helhed. Men omvendt gælder det også, at uden enkeltfortællinger ville en grundfortælling miste sit livsnære indhold eller slet og ret ikke være mulig," skriver han.⁶

For grunnfortellingen er stikkordet *sammenhenger* hentet fra levd liv, men uten at enkeltfortellingene med sin detaljrikdom faller helt sammen med grunnfortellingen.

En grunnfortelling har altså et meningsinnhold som gjør at innbyggerne i et geografisk område eller tilhørende en gruppe assosierer likt rundt det tema grunnfortellingen handler om. Man har grunnfortellingen som et utgangspunkt, en selvfølgelighet, som man legger til grunn for videre refleksjon. Grunnfortellingen er en stabil faktor som ikke endrer seg i takt med enkeltpersoners fortellinger, selv om den ikke er statisk.⁷ I min oppgave blir den altså en slags tematisk *medium dureé*.⁸ Den skaper identitet, sammenheng mellom enkelthistorier, og den hindrer oppløsning.⁹

Førsteamanuensis i norsk ved Høgskolen i Oslo, Sylvi Penne, mener Bjergs *grunnfortelling* sammenfaller med folkloristen Anne Eriksens *mytiske fortelling* om Norge under krigen.¹⁰ Dette aspektet kan kanskje forklare noe av den stabiliteten som fortellingen om krigen har hatt, både med hensyn til tematikk og fremstilling.¹¹

Det er viktig å skille mellom Eriksens bruk av begrepet *kollektivtradisjon* og *grunnfortelling*. Ifølge henne selv er disse ikke sammenfallende begreper. Mens grunnfortellingen er deskriptiv og peker på innhold, viser kollektivtradisjonen hvordan den kollektive arven som helhet, hvor grunnfortellingen er en del av den, brukes både over tid (synkront) og i ulike sosiale sammenhenger (diakront).¹² Kollektivtradisjonen har mange elementer i seg: filmer, artikler, musikk, tekster, profilerte personligheter, museer, minnesmerker, skjønnlitteratur,

---

⁶ Bjerg, Svend, *Den kristne grundfortælling*, Aros Forlag, Århus, 1981, s. 56.

⁷ Penne, Sylvi, "Fortelling – identitet og fellesskap. Eller hva er det egentlig med fortellingen?", gjengitt i Onstad, Sigmund (red.), *Hva gjør vi med sjangrene – og de med oss?*, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo, 1996, s. 90.

⁸ Fernand Braudel hevder at historien forandrer seg i ulike sjikt, hvor det nederste sjiktet, *la longue duree*, er en geografisk tid som er syklisk, skifter sakte og er svært motstandsdyktig mot forandring. Det øvre sjiktet, *histoire evenementelle*, skifter hele tiden i form av hendelser med navngitte personer, stater eller grupper. Mellomsjiktet, *medium duree*, består av kulturen vår, sosiale forhold og grupper, og økonomiske forhold som er i en viss endring, men som samtidig virker stabiliserende på det øvre sjiktet. Det nederste sjiktet er ifølge Braudel det som virker mest inn på de to andre. Se Bratko, Ivan, "Prolog Programming for Artificial Intelligence", Pearson Education Limited, Great Britain, 2006, s. 14.

⁹ Penne (1996), s. 89. (Kontradiksjonene *identitet* og *oppløsning* er hentet fra et sitat av Paul Ricoeur, intervju i *Samtiden* 4/85.)

¹⁰ Eriksen (1995). Eriksen understreker på side 16 til 19 at begrepet *myte* brukes av moderne kulturforskere som betegnelse for hvordan og hva man formidler av meningsinnhold gjennom ulike fortellinger. Roland Barthes og Mircea Eliade representerer to ulike syn på myter. Førstnevnte betoner hvordan og sistnevnte hva man formidler. Begge hevder at myten opphever historien.

¹¹ Penne (1996), s. 92.

¹² I mail fra Eriksen 15.10.09 klargjør hun sammenhengen mellom de to begrepene, en sammenheng hun ikke har sett på tidligere.

kort sagt alt som har gitt oss et kollektivt bilde av krigsårene. Jeg skal ta for meg ti muntlige kilder. Det sier seg selv at jeg ikke kan slutte noe om kollektivtradisjonen ut fra disse. Men jeg kan komparere informantenes fortelling med litteraturen om krigen i Bodø og finne i hvor stor grad de samstemmer, og dermed danne meg et bilde av en eventuell lokal grunnfortelling.

Definisjon av mytebegrepet

Eriksen trekker frem at fordi krigen blir fremstilt både fra lek og lærd som en “*samkjørt kulturell meningsproduksjon*”, skapes det *myter* som igjen bygger identitet og en følelse av meningsfelleskap.¹³ Hun definerer en myte som “*en fortelling som forklarer hvordan ting er blitt som de er*”, og tar utgangspunkt i Roland Barthes teori om myter.¹⁴ Disse har ingen iboende mening, men henter sin mening fra den empirien de tilhører. De kan altså ikke stå for seg selv. Myter i denne forstand er ikke nødvendigvis usanne, men når de er sterkt til stede i historiefremstillingen, hevder Eriksen at de stjeler historien og tømmer den for innhold.

Det mytiske peker ut over empirien, og dermed oppheves den deskriptive historien til fordel for et budskap som begrunner våre verdier og bygger vår kultur. Hennes hovedpoeng er at historiefaget ikke kan stille seg utenfor det vi definerer som kultur og hevde at vi selv ikke er bidragsyttere til *myten om krigen*, om enn bidragene er både objektive og faglig sterke. Den sterke entydigheten i fortellingen underbygger dette. Historie kan altså sees på som et stykke kultur, noe som innebærer at den også har et element av myte i seg; den har betydning ut over seg selv.¹⁵

For historiefaget er dette et innspill fra et annet fagfelt som viser at det kan være fruktbart å se på seg selv gjennom andres briller. Denne innsikten virker forpliktende, og den må sees på som en del av en større helhet, tror jeg; historie er ikke bare kultur eller bare fortelling.

Når vi er klar over denne mytologiseringen, kan man finne hvilke “hull” den entydige fremstillingen har skapt, og forsøke å tette disse. Denne prosessen er godt i gang i historiefaget. Eriksen hevder at det ikke er før man avdekker hvilken funksjon myten om krigen har som “*nasjonal forvalter av eksistensielt viktige sannheter*”, at vi kan forstå hvordan vår krigshistorie blir til kultur hvor ord som *9. april* og *binders* blir til begreper, og hvordan

---

¹³ Eriksen (1995), s. 13, 29.

¹⁴ Barthes redegjør for sitt mytebegrep i kapitlet “Myth Today” i sin bok *Mythologies* fra 1957. Nettsted.

¹⁵ Eriksen (1995), s. 16.

den omdannes fra empirisk historie til en fortelling om kampen mellom det gode (motstandsmenn og kongetro nordmenn) og det onde (tyskere og til dels NS-sympatisører).¹⁶

Et postmoderne syn hvor man ser på historien som fortelling, løser den fra tid og rom, gir den imaginært innhold og visker ut skillet mellom forskning og skjønnlitteratur. Ifølge historieprofessor Odd-Bjørn Fure gir dette synet rom for uetterrettelighet.¹⁷ At man ser på historie *som* fortelling, betyr imidlertid ikke at historie *er* fortelling, slik den amerikanske historikeren Hayden White tar til orde for.¹⁸ I min oppgave er dette perspektivet ett av to utgangspunkt for en drøfting av de muntlige kildene.

I møte med mine informanter har jeg brukt denne innsikten til å skille mellom empiri og kultur – mellom det deskriptive og det mytiske, det faktuelle og det narrative. Det avgjørende her er erkjennelsen av at det finnes et mytisk element og forståelsen av hvordan dette virker på oss. Krigshistorien er ikke nøytral, men ladet. Ifølge Eriksen forteller den oss kanskje like mye om etterkrigstidens verdigrunnlag som om krigen selv, og må derfor betraktes som en levning. Jeg belyser ulike utfordringer og begrensninger ved dette ståstedet i kapittel 6.

Et eksempel som synliggjør hvordan det mytiske innslaget i historien påvirker oss, er hvor lite som er skrevet om krigsprofitørene. Dette er et følsomt område blant annet fordi en del av motstandsmennene var næringsdrivende parallelt. Mange tjente godt på krigen. Hvorfor har dette vært vanskelig å skrive om? Utfordrer dette vårt bilde av “de gode”? Gjør det svart-hvitt om til svart med gråsoner som toner over i hvitt? Kan det være at det er *myten om krigen* vi rokker ved, og dermed vekkes sterke indre motkrefter, også i oss selv? Eller kanskje er det et hensyn til familie og uskyldige berørte som ligger bak? Når man forstår bakgrunnen for denne underkommunikasjonen, kan man imøtegå den, og avdekke og berøre tabubelagte sider ved krigen.

---

¹⁶ Eriksen (1995), s. 18.

¹⁷ Fure, Odd-Bjørn, *Kampen mot glemselen. Kunnskapsvakuum i mediesamfunnet*, Universitetsforlaget, Oslo, 1997, s. 33. Dette er en pamflett som adresserer Hans Fredrik Dahls positive holdning til Holocaust-fornekteren David Irvings forfatterskap. Fure trekker frem postmodernismen som Dahls kunnskapsteoretiske fundament. Dahl har senere gått bort fra sitt ståsted.

¹⁸ White, Hayden, *Metahistory: the Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, John Hopkins University Press, 1973, preface s. IX. Se også 6.7.

Narrative og faktuelle lese måter

Til grunn for tilnærmingen til de muntlige kildene i denne oppgaven ligger Jostein Lorås' oppdeling i to ulike lese måter når man skal nærme seg disse på en historiefaglig trygg grunn.¹⁹

Den narrative lese måten avdekker mytologiseringen i fortellingen informantene kommer med. For å definere denne tar jeg utgangspunkt i det jeg kaller *Eriksens nasjonale grunnfortelling*; hennes analyse av mytologiseringen i den nasjonale fortellingen. I tillegg avdekker den narrative lese måten hvilken kulturkontekst og hvilke sosiale preferanser informantene har og hadde. Lorås understreker at ”når opplevelser har gjort sterkt nok inntrykk på informanten eller grepet dypt nok inn i livet”, kan minnematerialet også gjengi fortidens holdninger.²⁰ Jeg tar utgangspunkt i at krigsårene gjorde dypt inntrykk på informantene, og at deres fortelling inneholder de hendelsene som gjorde mest inntrykk på dem. Den narrative tilnærmingen til kildene kan altså gi oss kunnskaper om de sosiale preferansene og den kulturen informantene levde i under krigen, siden dette var en periode som grep dypt inn i deres liv. Den kan også gi oss et riss av en kollektiv lokal grunnfortelling dersom det lever en slik i informantenes bevissthet. Narrativ lese måte er anvendt i kapittel 5.

Den faktuelle lese måten av intervjumaterialet innebærer at man forholder seg til de muntlige kildene som *beretninger* om noe som faktisk fant sted. De forteller oss altså noe om krigsårenes virkelighet, de er bærere av både kjent og ukjent empiri, og av informasjon som kan både sette skriftlige kilder og litteratur i et nytt lys og korrigere disse. Også her poengterer Lorås at informantenes troverdighet øker i takt med ”*hvor betydningsfulle hendelsene var for informanten*”.²¹ Som jeg allerede har gjort rede for, vil jeg hevde at livserfaringene informantene forteller om fra krigen, var svært betydningsfulle for dem.²² Faktuell lese måte er anvendt i kapittel 7.

Vi kan altså erverve oss kunnskap om krigsårene i Bodø også gjennom muntlige kilder. De to lese måtene er anvendt for å kunne få best mulig utnyttelse av den informasjonen kildene er bærere av. Gjennom å bruke begge, får vi øye på både tekst og kontekst i intervjumaterialet.²³

---

¹⁹ Lorås (2007).

²⁰ Lorås (2007), s. 445.

²¹ Lorås (2007), s. 434.

²² Jeg drøfter utvalg og utfordringer i forbindelse med muntlige kilder mer utførlig i kapittel 4.

²³ Lorås (2007), s. 445.

1.3 Problemstillinger

Lesemåtene gir to ulike hovedspor i oppgaven med hver sine underproblemstillinger. De to sporene sammen gir følgende hovedproblemstilling:

- *Hva sier de muntlige kildene ved bruk av narrative og faktuelle lesemaåter?*

Problemstillinger ved narrativ lesemaåte

Ved en narrativ lesemaåte ser jeg altså etter myter, kulturelle særtrekk, sosiale preferanser, og etter felles strukturer i fortellingene som eventuelt kan indikere at der finnes en lokal grunnfortelling. Jeg vil også komparere mytologiseringen i den lokale fortellingen opp mot Eriksens nasjonale grunnfortelling. Jeg har i denne tilnærmingen til de muntlige kildene lagt vekt på følgende problemstillinger:

- *Hvilke myter fra Eriksens nasjonale grunnfortelling formidler de muntlige kildene?*
- *Hva sier kildene om sosiale særtrekk og kulturelle preferanser under krigen?*
- *Har fortellingene en felles struktur i form av meningssammenhenger som kan avdekke en lokal grunnfortelling?*
- *I hvor stor grad er det samsvar mellom den lokale fortellingen i Bodø og Eriksens nasjonale grunnfortelling?*

Disse problemstillingene klargjøres i det følgende og drøftes i kapittel 5.

Hvilke myter fra Eriksens nasjonale grunnfortelling formidler de muntlige kildene?

Eriksen tar i sin bok fra 1995 for seg hvordan krigsårene 1940 - 1945 er blitt til en fortelling i norsk historieskrivning som inneholder mer enn bare hendelsene. Denne grunnfortellingen gir oss identitet og verdier som vi har bygd landet på i etterkrigstida, den har altså fått en funksjon ut over å beskrive hva som hendte. Historien er her blitt et verktøy for å bygge landet; den gir referanser til menneskesyn og verdier som likeverd, rettferdighet, lojalitet og fellesskap. Denne bruken av historie som et verktøy, beskriver Eriksen som en mytologisering av den; historien "tømmes for innhold" og virker normativt istedenfor informativt. Jeg presenterer Eriksens analyse i kapittel 2, og tar for meg denne problemstillingen under punkt 5.1.

Hva sier kildene om sosiale særtrekk og kulturelle preferanser under krigen?

Når man ser på de muntlige kildene som fortelling, får man øye på ulike fragmenter fra tiden informantene forteller om. Disse fragmentene kan være underforståtte normer, holdninger til visse grupper, eller ulike forutsetninger i hverdagen for den enkelte, og som var kulturelt

betinget. Her ser man altså på rammene for hverdagslivet og hvilken kultur som rådet, og hvordan man forholdt seg til krigens utfordringer. Jeg tar for meg denne problemstillingen under punkt 5.2.

Har fortellingene en felles struktur i form av meningssammenhenger som kan avdekke en lokal grunnfortelling?

Eriksen hevder at det her er svært store likheter mellom den nasjonale og den lokale fortellingen, noe som har gjort meg nysgjerrig på om dette stemmer for Bodø.²⁴ For å komme nærmere et svar på dette har jeg fokusert på om også Bodø har en grunnfortelling om okkupasjonstiden slik Eriksen mener at vi har det på nasjonalt nivå. Finnes det en slik grunnfortelling, vil man kunne komparere to grunnfortellinger og dermed to like størrelser. Det fantes ikke grunnlag for å danne seg et tydelig bilde av en lokal grunnfortelling da jeg begynte med intervjuene, på grunn av at det har vært skrevet forholdsvis lite om emnet. De intervjuene jeg har gjort, vil kunne utgjøre en del av den grunnforskningen som trengs for å kartlegge hvilke tema og meningssammenhenger som ligger høyt oppe i de gjenlevendes bevissthet når det gjelder krigen lokalt.

Jeg tar for meg hvilke strukturer som er felles for informantenes fortelling. En felles struktur ville kunne gi oss en pekepinn på hvorvidt det finnes en lokal grunnfortelling om krigen i Bodø. Jeg drøfter denne problemstillingen under punkt 5.3.

I hvor stor grad er det samsvar mellom den lokale fortellingen i Bodø og Eriksens nasjonale grunnfortelling?

Gjennom å søke svar på denne problemstillingen kan jeg danne meg et bilde av om Eriksens nasjonale grunnfortelling sammenfaller med den lokale. Jeg er altså interessert i hvor stor grad og på hvilke områder det er sammenfall mellom fortellingene fra krigen i Bodø og Eriksens nasjonale grunnfortelling. Jeg går nærmere inn på denne problemstillingen under punkt 5.4.

Problemstillinger ved faktisk lesemåte

Denne delen av oppgaven er lagt til kapittel 7. Her møter de muntlige kildene litteraturen for å få belyst flest mulig sider av krigen i Bodø. Jeg tar også med enkelte informanter utenfor utvalget.²⁵ Den faktuelle lesemåten tolker de muntlige kildene slik at empirien kommer til

---

²⁴ Eriksen (1995), s. 32.

²⁵ Jeg har gjort intervjuer med flere enn de tolv informantene for å forsikre meg om at informasjonen som presenteres i oppgaven er mest mulig korrekt. Der dette er hensiktsmessig, drar jeg disse intervjuene inn i

syne. Her kommer det frem både ny empiri og eksempler av levd liv i allerede kjente hendelser fra skriftlige kilder og litteraturen. I tillegg kan de muntlige kildene korrigere det skriftlige materialet slik at dette fremstår i et nytt lys. Jeg har i denne delen av oppgaven lagt vekt på *hverdagslivet* under krigen, og har latt informantenes fortelling bestemme emnevalg. Mine spørsmål til de muntlige kildene blir her:

- *Hvilken empiri kommer de muntlige kildene med som kaster nytt lys over skriftlige kilder og litteratur?*
- *Kommer de muntlige kildene med ny empiri som vi ikke finner i litteraturen?*

Disse problemstillingene klargjøres i punktene under og drøftes i kapittel 7.

- *Hvilken empiri kommer de muntlige kildene med som kaster nytt lys over skriftlige kilder og litteratur?*

Intervjumaterialet blir her hovedsakelig brukt som ”*illustrasjoner og eksempler på faktiske hendelser og typiske situasjoner*” innenfor de tema informantene berører.²⁶ Det er altså bruddstykker og ikke et helhetsbilde som tegnes av krigsårene i Bodø. Å forholde seg til skriftlig materiale kan føre til en skjevhet i fremstillingen. Det er mye som ikke er skrevet ned som kan være vesentlig for å belyse det som skjedde under krigen på en god måte. Ofte er det slik at det er den offentlige sfæren som formidles i det skriftlige materialet, mens de muntlige kildene i større grad fokuserer på privatsfæren og personer som ikke nødvendigvis spilte en offentlig rolle. De kan vite noe om beveggrunnen bak det som omtales i litteraturen og kaste nytt lys over offentlige dokumenter. Jeg drøfter denne problemstillingen under punkt 7.1.

Kommer de muntlige kildene med ny empiri som vi ikke finner i litteraturen?

Her kan det dreie seg om et helt nytt tematisk område, eller et tema som får nye momenter fra de muntlige kildene. Denne problemstillingen drøftes under punkt 7.2.

Bakgrunnen for problemstillingene er at det trengs grunnforskning på temaet *Bodø under andre verdenskrig*. I en krigstilstand er det mye empiri som ikke blir nedskrevet på grunn av sensur og behovet for hemmelighold, noe som gjør de muntlige kildene ekstra viktige. I tillegg er jeg opptatt av å sikre muntlige kilder før det er for sent å få dem i tale.

---

fremstillingen. Det dreier seg om tre filmintervjuer, et titalls intervjunotater og enkelte skriftliggjorte fortellinger. Sistnevnte kategori har jeg ikke intervjuet selv. Muntlige kilder defineres i oppgaven som “*Muntlige utsagn som forsker har mottatt fra informant og som han bedømmer kan benyttes til å belegge en opplysning eller et forhold*”. Se 4.3 Muntlige kilder.

²⁶ Lorås (2007), s. 434.

1.4 Litteratur, kilder og vedlegg

Jeg har i alt fjorten filmintervjuer og et titalls intervjunotater og spørreskjemaer i det muntlige materialet. Litteraturen jeg har brukt er Parelius rapport fra krigens to første måneder, og Axel Coldevins tekst om krigsårene i hans byhistorie fra 1966. Herman Svendsens hovedoppgave fra 1989, *Hjelparbeidet i Bodø under krigen og okkupasjonen 1940*, inneholder svært mye relevant informasjon. Jeg har også brukt Per Gulbrandsens hefte *Motstanden i Bodø-avsnittet under krigen* fra 1990. Dette heftet er et særtrykk av 20 avisartikler fra Nordlands Framtid og Nordlandsposten i 1989, og er svært preget av den nasjonale fortellingens myter i tillegg til at den inneholder verdifulle empiriske opplysninger. Tage Ellingers bok *Den forunderlige krig* er også brukt i tillegg til heftet *Farlig åpent la de byen* fra Norsk Luftfartsmuseum. Knut Støres hefte *Bodø Lotteforening 50 år 1939 – 1989* har også gitt verdifulle opplysninger. Støre har også bidratt med viktige opplysninger gjennom foredrag, forelesninger og et filmintervju.²⁷ Jeg har også brukt *Nordlandsposten* og *Nordlands Fremtid* både fra perioden og jubileumsutgaver. Øvrig litteratur vil jeg vise til i fotnoter.

I tillegg har jeg gått igjennom ulike arkiv for perioden 1940 – 45. Hovedsakelig er opplysninger hentet fra Bodø kommunes formannskapsarkiv. Dette arkivet tilhører Arkiv i Nordland og er bare grovsortert. Det kan derfor by på problemer å finne materialet etter mine henvisninger når arkivet foreligger finsortert. I tillegg har jeg gått igjennom skoleprotokoller og arkiv for Bodø Folkeskole, Norske Kvinners Sanitetsforening Nordlands og Rønvik Sanitetsforenings arkiv, arkiv for Bodø kommunes skolestyre og arkiv for Meløy kommunes skolestyre (Spildra skolekrets). Jeg har også gått igjennom enkelte kirkebøker og klokkebøker.

Mye av informasjonen er også hentet fra ulike nettbaserte ressurser. Hovedsakelig viser disse henvisningene til nettsider med bøker og rapporter som er digitalisert, eller annen offisiell informasjon. Det skriftlige materialet er gjennomgått for å verifisere de muntlige kildenes empiri, og trekkes inn i oppgaven der dette er nødvendig for fremstillingen.

Bakerst i oppgaven er vedlegg 1 listen over de informantene som inngikk i det strategiske utvalget jeg har gjort. Vedlegg 2 er et spørreskjema som jeg har brukt for å innhente bakgrunnsinformasjon fra informanter. Vedlegg 3 er et kart over Bodøs bygrense fra 1938, og vedlegg 4 er et kart over de fangeleirene vi vet var i Bodø og Bodin under krigen.

---

²⁷ Filmintervju Knut Støre

Kapittel 2

Anne Eriksens nasjonale grunnfortelling

Krigen utspant seg ikke bare i Bodø. Det er derfor naturlig å gå til den nasjonale grunnfortellingen slik at jeg kan bruke denne som et sammenligningsgrunnlag opp mot den lokale fortellingen. Det lokale kan lett bli mistolket dersom det ikke settes inn i en større sammenheng, fordi den lokale historien også griper inn i en større romlig dimensjon.²⁸ Det er verdifullt å se den lokale fortellingen i lys av den nasjonale fordi spesielle trekk ved den lokale historien kommer frem når den settes inn i en større sammenheng. I tillegg får vi øye på et større bilde.

Jeg vil her nevne hovedtrekkene som Eriksen tar for seg i *Det var noe annet under krigen* fra 1995. Eriksen er folklorist og fokuserer på historie som formidlet *fortelling* istedenfor historiske fakta. Allerede i 1974 kom Hans Fredrik Dahl med sine *seks myter om okkupasjonen*, men Eriksens analyse er grundigere og mer anvendelig slik jeg ser det.²⁹ Jeg vil i slutten av kapitlet se nærmere på eventuelle endringer i den nasjonale grunnfortellingen siden boken ble utgitt, men *Det var noe annet under krigen* er fremdeles svært dekkende for min gruppe med informanter fordi denne gruppens grunnfortelling ble dannet lenge før utgivelsen av boken.

2.1 En annen tid

Først og fremst er krigsårene *en annen tid*, ifølge Eriksen. Disse *fem mørke årene* er i vår bevissthet noe annet enn de andre årene som vi har lagt bak oss; de er fem år som var ekstraordinære.³⁰ I dette ligger det at hele befolkningen opplevde krigen som en mørk tid.³¹ Dette gjør dem til et eget univers i vår bevissthet, et univers der disse fem årene ofte fremstilles som like selv om de egentlig var svært forskjellige. Uttrykket *under krigen* brukes blant annet om hverdagslivet, som om det artet seg likt i hele perioden, og som om alle hverdagslige hendelser er blitt til krigsminner.³²

Fortellingen om krigen fra etterkrigstiden følger strukturen *overfall – okkupasjon – frigjøring*, en struktur Eriksen sammenligner med *en mørk parentes* hvor 9. april 1940 er den

---

²⁸ Se Mikkelsen, Aud Tretvik, *Lokal og regional historie*, Samlaget, 2004, s. 89.

²⁹ Larsen, Stein Ugelvik (red.), *I krigens kjølvann*, Universitetsforlaget, 1999, s. 24.

³⁰ Eriksen (1995), s. 23.

³¹ Eriksen (1995), s. 26.

³² Eriksen (1995), s. 27.

første parentesen, okkupasjonen er innholdet i den, og 8. mai 1945 er sluttparentesen. Når fortellingen presenteres i sin helhet, må visse motiv alltid være med; motstandskamp, NS' nyordningstiltak, tyske represalier, og offentlige personer på rett eller gal side. En del av myten er at alle nordmenn deltok på lik linje under krigen. Dermed smeltes offentlig og privat, lokalt og nasjonalt sammen i et meningsfylt fellesskap.³³ Jeg vil her se nærmere på det Eriksen karakteriserer som mytiske innslag i den nasjonale fortellingen om krigen. En myte definerer hun som “*en fortelling som forklarer hvordan ting er blitt som de er*”, altså en fortelling som gir mening ut over det empiriske.³⁴

I formidlingen av *overfallet* vektlegges overraskelsesmomentet uansett hva man ellers tar for seg av empiri. Både myndigheter og befolkningen “våkner opp” til erkjennelsen av krig. 9. april 1940 er en av de viktigste datoene i norsk historie, og den mest omtalte, ofte på detaljnivå. Her beveger fortellingen seg ofte på individnivå; *min 9. april* er et vitnesbyrd om et liv i uskyld som overraskes av fienden. Lokalt blir 9. april ofte et symbol på mobilisering mot alle odds til tross for en mislykket forsvarspolitik, og datoen brukes også der tyskerne kom senere. Kongen, Quisling, tyskere og det norske folk kastes inn i et femårig mørke, og datoen *9. april* blir til et begrep som ofte er sterkere forbundet med 1940 enn med nåtiden. 9. april har også ofte i seg et budskap om familieband og nasjonalt fellesskap.³⁵

Når det gjelder selve *okkupasjonen*, er denne delen todelt; fortellingen dreier seg om hverdagsliv og om motstandskamp. Hverdagslivet har “levd sitt eget liv” utenfor historiefaget til midten av åttitallet da Guri Hjeltnes' bok, *Hverdagsliv i krig*, kom som et viktig bidrag.³⁶ Temaet har hele etterkrigstiden vært en vital del av grunnfortellingen, men altså mer i form av anekdoter og personlige vitnesbyrd enn faglitteratur.

Hverdagslivet baserer seg hovedsakelig på muntlige kilder. Enkelthistorier blir ofte sett på som en del av vår nasjonale historie; skillet mellom lokal og nasjonal historie er ikke klart. Den vanskelige forsyningssituasjonen og hvordan man klarte å skaffe seg mat og klær, er ofte tema i denne fortellingen. Det er her overskriften til Eriksens bok er hentet fra; *Det var noe annet under krigen*. Uttrykket peker på den vanskelige forsyningssituasjonen man hadde disse årene. Nye ord og begreper understreker dette. Hverdagslivet viser at krigen omfattet alle og hele tilværelsen. Den peker på den svingningen som skjedde fra urban stolthet til ydmyk takknemlighet for matauk på landet; myten om urbanitetens oppheving og tilbakevendingen til primærnæringene lever i denne delen av krigshistorien.

---

³³ Eriksen (1995), s. 32.

³⁴ Eriksen (1995), s. 29.

³⁵ Eriksen (1995), s. 40.

³⁶ Hjeltnes, Guri, *Hverdagsliv i krig*, bind 5 av verket *Norge i Krig*, Aschehoug, Oslo, 1987.

Et sterkt innslag av myte ligger i forestillingen om at det var iboende livskrefter som seiret over fiendemakten gang på gang under okkupasjonen. Man opererte også som *det klasseløse samfunn; hele folket* er et fremtredende element i hverdagslivsberetningene. Tanken om et fritt Norge overskygget altså klassetilhørighet og politisk ståsted.

I tillegg til denne sterke følelsen av fellesskap, gjorde nordmenn seg erfaringer som for dem stod for *det ekte*; moralske erfaringer og sterke, sanselige opplevelser er mytiske innslag som understreker at "*nordmenn fant livets ekthet i den mørke parentes*".³⁷

I hverdagslivet under krigen finner vi tre kategorier mennesker; tyskere, quislinger (eller landssvikere) og jøssinger, som er en betegnelse på kongetro nordmenn.³⁸ Dette synliggjør den forenklingen som myter skaper av historien; de stjeler ifølge Eriksen historien og taper den for kunnskap.³⁹ I denne tredelingen beskrives motviljen mot tyskerne som massiv med unntak av enkelte innrømmelser til individuelle soldater.⁴⁰ NS-medlemmene er en kaostrussel mot bildet av kampen mellom de onde tyskerne og de gode nordmenn. De fremstilles som en sær minoritet; det var ikke mange nordmenn som tjente fienden.⁴¹

Tyskerjentene og frontkjemperne møter den sterkeste forakten i den nasjonale grunnfortellingen for sitt svik mot fedrelandet. Dette gjenspeiler seg i at disse ofte fikk hard straff, tyskerjentene sivilt i form av represalier fra lokalbefolkningen og frontkjemperne rettslig under landssvikoppgjøret.⁴²

Ifølge Eriksen er det hjemmefronten som i litteraturen gir Norge en rettmessig plass blant krigens seirende stater. I beskrivelsen av *motstandskampen* gis det et bilde av at motstanden begynte fra dag en, og historiene preges ofte av individenes kamp.⁴³ Man sikter ikke bare til dem som aktivt deltok i hjemmefrontens virksomhet når man omtaler motstandskampen; man opererer med et utvidet motstandsbegrep som også inkluderer dem som var passive meningsfeller. Det lever altså ifølge Eriksen en sterk forestilling i den nasjonale fortellingen om at det var hjemmefronten, i vid forstand, som vant kampen mot tyskerne.

---

³⁷ Eriksen (1995), s. 51.

³⁸ Eriksen (1995), s. 53.

³⁹ Eriksen (1995), s. 174.

⁴⁰ Eriksen (1995), s. 53.

⁴¹ Eriksen (1995), s. 32.

⁴² Eriksen (1995), s. 55.

⁴³ Eriksen (1995), s. 53, 64.

Motstandskampen blir også sett på som et stykke natur; en fullstendig mytologisering av historien oppstår når den fremstilles som en selvfølgelighet, noe iboende, en kraft som nødvendigvis vil vise sin styrke gjennom helter og vanlige folk.⁴⁴

Okkupasjonstiden huskes som hjemmefront-tiden. Disse to begrepene sidestilles, og Norges Hjemmefrontmuseum er kanskje det viktigste eksemplet på dette i norsk formidling av krigshistorien.

Heltene fra motstandskampen fremstilles som representanter for det gode i kampen mot det onde.⁴⁵ Når deres innsats skal beskrives, preges fortellingen av en nøkternhet som forutsetter at man vet om hvor dramatisk hendelsene var for å kunne forstå alvoret i beretningen. Man bruker ironi og titler som *Et svakt smell på Vemork* når man deler sine erfaringer fra krigen.⁴⁶ I tillegg blir den norske naturen fremstilt som om den kjempet på norsk side mot tyske okkupanter. Den fremstilles som en aktiv hjelper og beskytter av gode nordmenn siden fienden ikke behersket livet i fjellet og i skogen. *Naturen* gav nordmenn en stor fordel i kampen mot fienden.

Til slutt nevner Eriksen de ulike frontene som fremsettes i fortellingen. Frontene utgjorde motstand på ulike nivå og arenaer, og sidestilles i stor grad med hensyn til hvor viktige de var. Vi har kjøkkenfronten, kirkefronten, isfront, silkefront, skolefront, hjemmefront - og alle kjempet mot tyskerne. Inkludert mor som ordnet med erstatningskaffe og sydde om gardiner til konfirmasjonsantrekk.

Frigjøringen fungerer som en avslutning, den strekker seg altså ikke mot det som kommer, men mot det som var i de fem krigsårene og fungerer som en avrunding. Her er det kollektive og nasjonale fremtredende i motsetning til det individuelt pregede 9. april. Jubelen 8. mai var offentlig og preget av et samlet folks seier over en forhatt fiende. Her er motivene avsløringer av landssvikere, *den egentlige 17. mai* 1940 gir folket anledning til å feire, og frigjøringen kulminerer i Haakon VIIIs hjemkomst til hovedstaden den 7. juni. Heltene fra okkupasjonstiden kommer frem og blir synlige, samtidig som de blir overflødige. Gleden er vanskelig å sette ord på, den beskrives med norske flagg og vårlyset som endelig slipper inn gjennom vinduer befridd fra blendingsgardinene.

Så langt Eriksen.

---

⁴⁴ Eriksen (1995), s. 59.

⁴⁵ Eriksen (1995), s. 61.

⁴⁶ Eriksen (1995), s. 64, sitatet gjelder Knut Haukelids fortelling om tungtvannssabotasjen på Rjukan. Han var en del av kompani Linge.

2.2 En stabil grunnfortelling

Den litterære produksjonen om krigen har ikke vært statisk, men snarere gjennomgått store endringer både i valg av tema og problemstillinger i årene etter 1945. Fra en fortelling som har båret preg av militære operasjoner, triumf og patriotisme, er denne etter hvert blitt moderert og beriket med nye perspektiver og problemstillinger. Man har tatt for seg hvor lett tyskerne kunne okkupere landet, hvordan motstandskampen startet for alvor først etter melkestreiken i hovedstaden i 1941, og er blitt supplert med historien om deporterte jøder, krigsfanger i provisoriske leire og hvordan ellers hederlige nordmenn tok ut sin aggresjon mot fienden på tyskertøsene og deres barn etter krigen. Det økonomiske aspektet er også blitt korrigert. Fra å være en økonomisk katastrofe i tidlig litteratur er krigen i dag også sett på som en moderniseringsfaktor i norsk næringsliv og en tid da gjeldssanering hjalp skakk-kjørt kommuner på rett kjøl igjen etter en vanskelig mellomkrigstid, selv om produksjonsveksten startet allerede på 30-tallet.

Fokuset i nyere litteratur har altså dreid fra militære operasjoner til et mer politisk og samfunnsmessig perspektiv. Man fremstiller ikke lenger ensidig et Norge med modige motstandsmenn som triumferte over Hitlers regime. Litteraturen om krigen innbefatter temaer fra næringsliv og politikk, økonomisk og sosial utjevning mellom by og land, og et bredere internasjonalt perspektiv som gjør oss små i den store sammenhengen. Etter hvert har også marginaliserte gruppers skjebne fått plass i historiebøkene; jødene, tyskertøsene, krigsfangene, og barna med tysk far som vokste opp i det befrikkede Norge. Det skrives mye om disse sidene ved krigen i dag, og stadig flere bidrag publiseres. Helle Aarnes' bok *Tyskerjentene. Historiene vi aldri ble fortalt* fra 2009 og Magne Hauglands bok *På gjensyn!* om de østeuropeiske krigsfangene fra 2008, er eksempler på dette. I oversiktsverk over Norges historie hvor krigen tas opp som tema, er det derimot en overveiende stabilitet i fortellingen.

Grunnfortellingen om krigen har tross denne utviklingen i litteratur og formidling vist seg svært stabil, ifølge Eriksen.⁴⁷ En slik fortelling forandres ikke selv om det kommer ut nye bøker med nye perspektiver. Endringer i grunnfortellingen skjer over lang tid og man må derfor skille mellom bevegelser innenfor historisk forskningslitteratur og hvilken allmenn fortelling som er formidlet til folk flest om krigen. I møte med personer som levde under krigen og som forteller om sine erfaringer, er Eriksens analyse derfor fremdeles svært relevant.

---

⁴⁷ Eriksen, Anne, "Fra niende april til åttende mai. Fem viktige år i nasjonens historie", gjengitt i *Idehistorisk Tidsskrift* nr. 4, 2009, s. 15.

Kapittel 3

Bodø anno 1940

Jeg ønsker her å gi et riss av hvilken by krigen kom til. Dette kan gi et bedre utgangspunkt for leseren å følge tolkningen av de muntlige kildene. Sentrale tema er utelatt der disse er med i drøftingen av de muntlige kildene i kapittel 5 og 7.

3.1 Særtrekk ved byen

Bodø hadde 6.243 innbyggere i 1940, Bodin hadde over 7000.⁴⁸ Bodø var administrasjonssentrum for Nordland. Byen hadde ingen større industribedrifter, og hadde derfor færre arbeidere sammenlignet med andre byer.⁴⁹ Margarinfabrikken, hermetikkfabrikkene, bryggeriet, et skibsverft og sildoljefabrikken på Burøya var de største aktørene i småindustrien som preget byen. I Bodin var teglverket på Rønvikleira og klippfisktørkeriet på Langstranda sentrale næringsaktører. Med næringslivet fulgte etableringen av både bank og forsikring; her var et økonomisk sentrum for hele Salten i 1940.⁵⁰ Også utdanningstilbudet var godt i byen. Bodø var en skoleby med høyere middelskole, handelskole og aftenskole i tillegg til vanlig folkeskole. Fylkessykehuset lå også i byen. Her drev Nordland Sanitetsforening sin sykepleierskole.⁵¹

Byen fungerte i tillegg som et kommunikasjonsentrum for regionen, og havna var byens knutepunkt. Bodø var omlastningshavn for 14 kommuner med Meløy og Hamarøy som yttergrense.⁵² Her var også anløpshavn for blant annet hurtigruten. Havnas sentrale rolle illustreres godt ved at det kun gikk en buss om dagen sørover til Mo i Rana. I tillegg var Bodø en medieby. NRK holdt til her i tillegg til avisene *Nordland*, *Nordlandsposten* og *Nordlands Fremtid*. De som bodde i nabokommunen Bodin måtte inn til Bodø sentrum for å gå til tannlegen, ta ut penger i banken - og komme seg videre med båt sørover eller nordover. Bodø by hadde mangel på areal, og overskudd i kommunekassa. Det motsatte gjaldt for nabokommunen Bodin. Integreringen mellom de to kommunene ble styrket i løpet av krigsårene.

---

⁴⁸ Berg, Dag Thue og Karl Kleve, "Farlig åpent la de byen – glimt fra bombingene av Bodø 27. mai 1940", Norsk Luftfartsmuseum, 1999, s. 4.

⁴⁹ Svendsen, Herman, *Hjelpearbeidet i Bodø under krigen og okkupasjonen 1940 – 45*, hovedoppgave, Universitetet i Tromsø, 1989, s. 11.

⁵⁰ Svendsen (1989), s. 12.

⁵¹ Se Hansen, Haavard et al., *Fra Det første sykehus i Nordlandene til Nordland Sentralsykehus*, Bodø kommune, 1977, s. 68.

⁵² Svendsen (1989), s. 169.

3.2 Før og etter krigsutbruddet

I månedene før krigsutbruddet høsten 1939 ble det dannet mange frivillige organisasjoner i byen i forbindelse med Finlandskrigen - og med tanke på faren for krig. I regi av Bodø Lotteforening satte man månedene før blant annet i gang innsamling av ullgarn og strikket votter til nøytralitetsvakten, man samlet inn penger til en kirurgisk bil og startet en underskriftskampanje for en styrking av forsvaret. Røde Kors Hjelpekorps, Sanitetsforeningen, Kvinners Arbeidshjelp og Norsk Folkehjelp startet i tillegg til Lotteforeningen opp nye aktive lokallag i Bodø i 1939.⁵³

Allerede i januar 1940 startet man dessuten et frivillig militærkurs. Her trente man opp unge gutter til å bidra som forsterkning til politiet, som manglet ressurser. Deltakerne på kurset som var over 21 år, ble mobilisert den 11. april og dannet da Bodø Vaktkompani med 120 mann som blant annet hadde ansvaret for vaktholdet av byen.⁵⁴ Bodø Vaktkompani var under ledelse av kaptein Beck og avløste et to dager gammelt sivilt ordensvern på 18 mann hvor blant annet formannen i NS Ungdomsfylking var med.⁵⁵

Bodø var en såkalt *åpen by* uten luftvern da krigen brøt ut, og skulle derfor ikke angripes av fienden ifølge internasjonale avtaler. I tiden før de tyske bombeflyene la byen i ruin, ble det imidlertid satt i land rundt 4000 britiske soldater i Bodø som skulle videre til Narvik.⁵⁶ Mellom 1500 og 2000 av dem ble stasjonert i og rundt byen.⁵⁷ Om Bodø var en *åpen by*, kunne derfor trekkes i tvil av tyskerne. De britiske troppene oppfattet myndighetene i Bodø som tyskvennlige siden de ønsket å holde en nøytral linje, noe som vanskeliggjorde samarbeidet mellom nordmenn og briter.⁵⁸ De britiske soldatene ble trukket tilbake i tiden før og like etter byen ble bombet.

Under kampene i Narvik arbeidet man på spreng for å anlegge en provisorisk plankeflyplass utenfor Bodø, laget av snøskjermer og hønsenetting dekket med torv. Her skulle de allierte kunne gå ned på vei mot Narvik. Flyplassen lå på Hernesmyrene, målte 600 ganger 40 meter og sysselsatte alle arbeidsføre i flere uker.⁵⁹ Tre britiske jagerfly klarte å

---

⁵³ Støre, Knut, *Bodø Lotteforening 50 år 1939 – 1989*, Bodø hovedflystasjon, 1989, s. 9.

⁵⁴ Befal og skyttere var også med. Deltakere på kurset som var skoleungdom ble i første rekke vist bort. Egil forteller i filmintervju I og II at han hadde en nazist i klassen, og ble derfor sendt til Saltfjellet i stedet for å måke veien åpen for britiske styrker på vei nordover. Berg *et al.* (1999), s. 9.

⁵⁵ Parelius (1965), s. 9.

⁵⁶ Berg *et al.* (1999), s. 13.

⁵⁷ Svendsen (1989), s. 20.

⁵⁸ Svendsen (1989), s. 29.

⁵⁹ Coldevin, Axel, *Bodø by 1816 – 1966*, Bodø kommune, 1966, s. 418. Vårøna ble gjort på kvelds- og nattetid dette året. Svendsen (1989), s. 21.

lande her den 26. mai og skjøt ned fem tyske fly.⁶⁰ Det britiske luftforsvaret, som var byens eneste forsvar, måtte gi tapt mot tyske fly om morgenen den 27. mai.⁶¹

Evakuering, bombing og husnød

Fra begynnelsen av mai begynte tvangsevakueringen av bybefolkningen i tilfelle luftangrep. Mange kom ikke tilbake til byen igjen før etter krigen var slutt. Etter mindre bombeangrep flere steder i mai ble byen nærmest utslettet av tyske bombefly den 27. mai. I løpet av to og en halv time brant 420 av 760 hus ned, og 59 prosent av innbyggerne ble husløse.⁶² Et område på cirka 3,5 kvadratkilometer ble nedbrent og jevnet med jorden, bare piper og kjellermurer stod igjen, i tillegg til ett og annet hus som hadde sluppet unna bombetoktene og flammene som fulgte etterpå.⁶³

Bombingen førte til at Bodø ble en av de tre mest ødelagte byene i landet med hensyn til nedbrente hus og ødelagt løssøre.⁶⁴ Evakueringen og bombingene av byen er to temaer som alle informantene har med i sin beretning. Husnøden og skolesituasjonen står også sentralt i beretningene. Jeg skal derfor ta for meg disse sammen med andre aktuelle tema i kapittel 7, hvor jeg ser på hvilken empiri de muntlige kildene tilfører.

Hjelpearbeidet

Nyheten om bombingene av Bodø og andre byer mobiliserte krefter sørpå som begynte å samle inn og sende nødvendige varer.⁶⁵ *Nasjonalhjelpen for de skadelidte distrikter* ble stiftet den 28. juni som en paraplyorganisasjon for rundt 60 nasjonale organisasjoner.⁶⁶ Mange hadde bare det de stod og gikk i igjen etter brannen.⁶⁷ Hjelpekomiteen i Bodø koordinerte hjelpen som kom både sørfra og fra Sverige og Danmark.⁶⁸ Det var et storstilt apparat som ble satt i

---

⁶⁰ Nordlandsposten, bilaget "Bodø i ruiner", 26.05.90, s. 6.

⁶¹ Informantene forteller om britiske fly denne morgenen, dette bekreftes også av en øyevitneskildring skrevet av Arvid Larsen og Knut Yttervik, som var kystvakt på Langstranda den 27. mai. Larsen, Arvid og Knut Yttervik, "Det siste vi så av byen var et eneste stort flammehav". Nettsted

⁶² Coldevin oppgir at 3707 av 6283 innbyggere ble husløse. Coldevin (1966), s. 451.

⁶³ Svendsen (1989), s. 31.

⁶⁴ Svendsen, Herman (1989), s. 41.

⁶⁵ Molde, Kristiansund, Steinkjer, Namsos og Narvik ble også bombet av tyskerne. Hjelpearbeidet omfattet også disse. Coldevin (1966), s. 428.

⁶⁶ Svendsen (1989), s. 49.

⁶⁷ Svendsen (1989), s. 40.

⁶⁸ Svendsen (1989), s. 74. Ifølge Svendsen var det spenninger mellom NS og Nasjonalhjelpen som førte til avviklingen.

gang. Omfanget av hjelpearbeidet illustreres ved at det var ansatt 19 funksjonærer høsten 1940 og våren 1941 for å dele ut klær og mat til dem som trengte det.⁶⁹

I tillegg bidrog de humanitære organisasjonene. Røde Kors delte ut barne- og dametøy fra et kontor på sykehuset, mens Norsk Folkehjelp, Sanitetsforeningen og lottene delte ut varer, hovedsakelig klær og husgeråd, fra Fiskerimuseet.⁷⁰ Lottenes landsforbund tilbød brannlidte barn å være noen måneder hos familier sørpå, noe svært få foreldre ønsket. Istedenfor sendte faddere et månedlig beløp på 30 kroner til brannlidte og fattige barn i byen.⁷¹ Den mest aktive fasen i hjelpearbeidet etter bombingene skjedde i perioden september 1940 til mars 1941.⁷²

*Medienes rolle*⁷³

Bodø markerte seg som sentrum for kringkastningen etter at NRK ble tatt av tyskerne sørpå den 9. april. De frie sendingene fra Bodø nådde hele landet og informerte om krigens gang fra de alliertes ståsted gjennom hele felttoget. I dette arbeidet stod programsekretær Leif Jensson sentralt.⁷⁴ I tiden før bombingene skjedde all informasjon gjennom NRK til landsmenn sørpå fra denne senderen. Bodø hadde en så sterk sender at den nådde helt ned til Tyskland(!) Den viktige rollen byen hadde som kringkaster gjorde både myndigheter og innbyggere nervøse for tyske represalier.⁷⁵

Bodøs aviser ble underlagt sensur allerede fra september 1940. *Nordlandsposten* fortsatte å komme ut, men fulgte ikke alltid de tyske myndighetenes retningslinjer.⁷⁶ Da tyske myndigheter ville sensurere *Nordlands Fremtid*, nektet redaktør Braseth å lyde Pressedirektoratets ordre og tok seg grovarbeid i branntomten til Svaneapoteket i stedet. Gestapo kontrollerte at han arbeidet der daglig i to-tre uker. Denne offentlige protesten skal ifølge Per Gulbrandsen ha vært viktig for holdningskampen i byen.⁷⁷ Produksjonsutstyret

---

⁶⁹ Svendsen (1989), s. 55, 61. I begynnelsen av januar 1941 kom det varer til byen tilsvarende syv jernbanevogner til utdeling til de brannlidte.

⁷⁰ Svendsen (1989), s. 55, 62. I dag huser bygningen Nordlandsmuseet.

⁷¹ Svendsen (1989), s. 64, 65. Fadderordningen var administrert av Nasjonalhjelpen.

⁷² Svendsen (1989), s. 76, 77, 121, 151, 156. (Man fikk nå hjelp etter søknad. Betalingen var spesielt for Bodø.)

⁷³ Opplysningene i dette avsnittet er hovedsaklig hentet fra Gulbrandsen, Per, *Motstanden i Bodø-avsnittet under krigen. Etterretningsvirksomhet og illegale skrifter*, Bodø Hovedflystasjon, 1990.

⁷⁴ Nordlandsposten, "Bodø i ruiner", bilag 26.05.90, s. 16.

⁷⁵ Svendsen (1989), s. 15, 16.

⁷⁶ I et brev fra Pressedirektoratet i Oslo av 02.04.41 skriver pressedirektøren at avisen disponerer stoffet sitt til de alliertes fordel. "Det kan få alvorlige konsekvenser hvis ikke avisen endrer kurs. Det kan således bli tale om at avisen blir fratatt alle statens kunngjøringer," heter det her. Brevet er utstilt hos Krigshistorisk Gruppe i Bodø.

⁷⁷ Gulbrandsen (1990), s. 16.

brant under bombingene, og avisen kom ikke ut igjen før 16. mai 1945. Avisen *Nordland* ble under krigen organ for NS og måtte legges ned sommeren 1943 på grunn av lave salgstall.⁷⁸

I tillegg til den offentlige dagspressen, var det mange illegale utgivelser. *Binders 1940* var den eneste illegale avis i Bodø med en utgivelse i desember 1940.⁷⁹ Avisen kom med skarp kritikk av presseleder Syverud i avisen *Nordland*, som sensurerte den legale pressen. Stensilen *Vardevakt* ble utgitt av dommerfullmektig Parelus frem til han sluttet i sin stilling og forlot byen i 1941. Etter dette kom det ut nyhetsbulletiner skrevet med gjennomslag og mangfoldiggjort i 10-15 eksemplarer.⁸⁰ Mange av de illegale trykksakene refererte fra radiosendingene i London slik at informasjonen om utviklingen i krigen ble spredt blant folk også etter at tyskerne beslagla radioen høsten 1941.⁸¹

NS

Ved Stortingsvalget i 1933 fikk NS 0,6 % av stemmene i Bodø.⁸² NS stilte ikke liste i Nordland i 1933, derfor har vi ingen tall for Bodin.⁸³ Ved neste stortingsvalg i 1936 fikk NS 0,4 % i Bodø⁸⁴ mens partiet i Bodin fikk 0,3 %.⁸⁵ Oppslutningen om nasjonalsosialismen var altså ikke stor i Bodø blant folk flest ved krigsutbruddet. By- og krigshistoriker Knut Støre oppgir at NS hadde seks medlemmer i Bodø ved krigsutbruddet og at NS Ungdoms Fylking i alt hadde 10 medlemmer.⁸⁶ Etter nyordningen ble et eget lokallag av NS stiftet den 15. oktober 1940.⁸⁷

Bodø hadde imidlertid en forholdsvis høy andel medlemmer i NS under krigen; hele 6 prosent av befolkningen var medlemmer, dersom man tar utgangspunkt i antall stemmeberettigede i Bodø kommune ved Stortingsvalget i 1936.⁸⁸ Dette plasserer byen som

---

⁷⁸ Gulbrandsen (1990), s. 18.

⁷⁹ Coldevin (1966), s. 457.

⁸⁰ Gulbrandsen (1990), s. 26. Rundt 15 personer fra byen var engasjert i slikt arbeid.

⁸¹ Coldevin (1966), s. 458.

⁸² Statistisk Sentralbyrå, stortingsvalget 1933, s. 20, 148. Nettsted. NS fikk i alt 20 stemmer av 3402 stemmeberettigede.

⁸³ Kjøpstadene i Nordland, Troms og Finmark stilte med egne lister til Stortingsvalgene 1933 og 1936. Bodins velgere stemte på representanter fra landkommunene i Nordland og hadde altså andre lister enn Bodøs innbyggere å forholde seg til.

⁸⁴ Statistisk sentralbyrå, stortingsvalget 1936, s. 131. Nettsted. NS gjorde dårlige valg over hele landet i 1933 (2,2 %) og i 1936 (1,8 %) og hadde ingen stortingsmandater inne. NS fikk 15 stemmer i Bodø av 3 529 stemmeberettigede.

⁸⁵ Statistisk sentralbyrå, stortingsvalget 1936. Nettsted.

⁸⁶ Støre, Knut, "Bodø, Nordland og Norge under okkupasjonen", forelesning for masterstudenter ved Høgskolen i Bodø den 14.11.08. Støre har lister over NS-medlemmer i Bodø under krigen.

⁸⁷ Svendsen (1989), s. 128.

⁸⁸ Eidi, Jan *et al.*, "Norge under okkupasjonen. Nasjonal Samlings organisasjon i Norge 1940 - 1945", rapport 5, 1997, s. 27. Enkelte av medlemmene visste ikke selv at de var innmeldt, frontkjempere ble for eksempel automatisk æresmedlemmer av NS. Bare Brønnøysund med 9% og Mo med 8,1% hadde større prosentandel medlemmer i NS i Nordland. Tallene er blant annet basert på NS årbøker for 1942 og 1944.

nummer tre i Nordland når det gjelder NS-medlemskap, og sammen med seks andre norske byer hvor NS hadde spesielt godt feste.⁸⁹ Årsaken til denne mobiliseringen under krigen kan ha sammenheng med at Bodø var fylkeskontor for de fleste avdelingene til NS og for selve partiet. Fylkeskontoret for Nasjonal Samlings Ungdoms Fylking lå også her.⁹⁰ Finn Hestvik har dessuten trukket frem utsiktene for arbeid som et motiv for at unge fra arbeiderklassen meldte seg inn i partiet.⁹¹ En av informantene understreker at for de fattige i byen innebar medlemskapet en vesentlig livsforsikring gjennom at man fikk uniform og lettere hadde tilgang på mat.⁹²

3.3 Oppsummering

Jeg har her nevnt ulike sider ved byen i 1940. Fremstillingen har fokus på Bodø kommune og ikke på Bodin. Det mest dramatiske dette året var teppebomingen av byen som førte til en ny fase i evakuering av befolkningen på grunnlag av den prekære husnøden. Hjelpearbeidet gjorde det mulig for folk å gå vinteren i møte med klær på kroppen og det mest nødvendige av husgeråd og innbo. Det som hadde vært en pulserende by var blitt til en ruinhaug med piper som stakk opp av askehaugene. Bombingen er den hendelsen hvor verdenskrigen fikk størst konsekvenser for bybefolkningen.

---

⁸⁹ Eidi *et al.* (1997), rapport 5, s. 30. Se fotnote 49 for tallgrunnlag.

⁹⁰ Eidi *et al.* (1997), rapport 5, s. 27.

⁹¹ Hestvik, Finn, ”Rekrutteringen til Nasjonal Samling under okkupasjonen. En analyse av rekrutteringen til NS i Salten under okkupasjonen”, hovedoppgave i historie, Bergen, 1972, s. 151.

⁹² Intervju Trygve S. Jensen. Trygve fremstiller det slik at man lokket personer fra lavere sosiale lag med mat og uniform. Disse ble på folkemunne kalt *brød-nazister*.

Utvalg, intervju og muntlige kilder

I intervjuene lot jeg først informantene få fortelle fritt. Jeg stilte åpne spørsmål nettopp for å kunne registrere hvilken fortelling de formidler av seg selv. På denne måten kommer det frem hva som ligger øverst i informantens bevissthet når det gjelder minner fra krigsårene.

Gjennom fjorten filmintervju, et titalls vanlige intervjuer og spørreskjemaer har jeg skapt mitt eget kildemateriale som jeg tar utgangspunkt i. Utvalget hadde imidlertid en klar aldersmessig begrensning. Det er 70 år siden krigen brøt ut, derfor representerer informantene barn, ungdom og unge voksne under krigen.

4.1 Utvalg av informanter: kjønn og geografi

De tolv informantene representerer altså primært ungdom og unge voksne under krigen både fra by og land og fra alle samfunnslag. Mitt utvalg kan selvsagt ikke representere denne gruppen i kvantitativ forstand på en tilfredsstillende måte. Statistisk representativitet er umulig for et utvalg når man intervjuer retrospektivt på grunn av stort frafall.⁹³ Jeg har tatt for meg et strategisk utvalg som skulle dekke så mange ulike grupper som mulig, og hvor alder var en klar begrensning. Aldersmessig var informantene under krigen fordelt på ett barn, åtte informanter var 18 eller fylte 18 år i løpet av perioden 1940 – 45, og tre av dem var over 20 år da krigen startet. Man kan altså si at 11 av 12 var voksne ved utgangen av 1945. De personene jeg intervjuet var født før 1930, med unntak av en informant, som var født i 1934.

Jeg har valgt å legge mest vekt på kjønn og geografi fordi jeg tror disse skillelinjene utgjør de største variablene i tillegg til alder. Mitt utvalg bestod av syv menn og fem kvinner. Dette fordi menn og kvinners livssituasjon var forskjellige, og dermed kan kjønn gjøre seg utslag i hvilket perspektiv man legger for dagen. Utvalget kan derfor sørge for å få belyst flere, og kanskje nye perspektiver. To av de syv mennene tilhører grupper kvinner ikke deltok i. Den ene var tysk soldat under krigen, den andre frontkjemper. For å få med deres perspektiv, valgte jeg å ta disse med i utvalget, som dermed ble utvidet med to menn mer enn kvinner. Disse to informantene er bare unntaksvis med i den generelle drøftingen.

Skillelinjen by og land kan også gjøre seg utslag i to ulike fortellinger, eller i form av variasjoner. I utvalget har jeg med syv informanter som bodde i Bodø og fem som bodde i Bodin under krigen.

---

⁹³ Slettan, Dagfinn, "Opplegg av innsamlinger", kapittel 4 i Hodne *et al.* (1981), s. 49. Dødsfall og flytting umuliggjør dette.

Sosial status og familieforhold kan også påvirke hvilken historie som fortelles. Blant de tolv er også ulike sosiale lag representert. I spørreskjemaet definerte informantene selv sin sosiale status under krigen. To beskriver seg selv som fattige, fem av informantene tilhørte arbeiderklassen, fire middelklassen, og en kan ansees for å tilhøre overklassen. Fire av informantene kjenner hverandre godt, og to av disse tilhører Krigshistorisk Gruppe Bodø, som er svært aktive i formidling av både nasjonal, regional og lokal okkupasjonshistorie i byen, blant annet ved oppbyggingen av et museum. To av informantene er søskenbarn, og to er ektefeller.

I tillegg til mine tolv informanter har jeg benyttet meg av intervjuer jeg gjorde i forbindelse med prosjektet *Hverdagslivet i Bodø under krigen* våren 2009.⁹⁴ Jeg har også gjort intervjuer med andre tidsvitner og brukt en del nedtegnede intervjuer som andre har skrevet.

4.2 Innkalling, intervju og spørreskjema

Før jeg ringte mine informanter for å avtale intervju, hadde de fått et brev i posten med en kort orientering om hva det innebar å stille som informant. De ble invitert til først å fortelle fritt fra krigen, og siden svare på oppfølgingsspørsmål fra meg. Etter intervjuet fikk informantene et spørreskjema som de fylte ut enten alene eller med meg som spørsmålsstiller.⁹⁵ Spørreskjemaet består av 60 spørsmål og tjener som en hjelp til å få samme informasjon fra alle informanter slik at det blir enklere å sammenligne data. Det gir også personopplysninger og informasjon om familie- og boforhold under krigen. Det var et nyttig redskap for å systematisere data, og noen informanter tok med opplysninger her som de ikke nevnte under intervjuene.

Mine informanter fikk altså åpne spørsmål om krigen da jeg møtte dem første gang. I intervjusituasjonen benyttet jeg meg av kvalitativ metode, en intervjuform som er svært fleksibel, men også krevende. Jeg intervjuet informantene hjemme hos dem selv slik at dette skjedde i en kjent og mest mulig avslappende atmosfære. Hjemmet blir kalt "*det beste laboratoriet*" i intervjuer med muntlige kilder, fordi informanten her føler seg trygg.⁹⁶ Det gjensidige tillitsforholdet mellom intervjuer og informant er viktig. Jeg var helt avhengig av informantens tillit for å kunne høre deres private fortelling. Å drikke kaffe sammen med en

---

⁹⁴ Prosjektet var en del av praksiskurset "Historikeren i samfunnet" fra førsteåret på mastergraden i historie, hvor jeg var i praksis ved Bodin Videregående Skole og utarbeidet et undervisningsopplegg med dette som tema.

⁹⁵ Enkelte av informantene uttrykte ønske om hjelp til å fylle ut skjemaet, som er vedlagt bakerst.

⁹⁶ Titlestad, Torgrim, *Når folket fortel – Ei handbok i intervjuteknikk og munnleg historie*, Universitetsforlaget, Bergen, 1982, s. 31.

sympatisk pensjonist som har åpnet hjemmet sitt og sjenerøst deler fra sitt liv, gjør at det bygges en god relasjon. Min erfaring etter intervjuene er at informantene er svært opptatt av at ting skal stemme overens med virkeligheten. Mye ble sagt med forbehold om at opplysningene kunne være feil.

Jeg har til sammen filmopptak av fjorten intervjuer med tolv informanter.⁹⁷ Det tok litt tid å få satt opp stativ og kamera, finne og flytte på lyskilder slik at informanten ikke ble for mørk i bildet. Jeg forsøkte å gjøre dette så smidig som mulig, men det påvirket uansett første delen av samtalen. Kari Myklebost skriver i sin hovedoppgave fra 2002 om teoretiske og metodiske aspekter ved bruk av muntlige kilder som inntak til identitet i en historievitenskapelig sammenheng.⁹⁸ Hun poengterer at i intervjusituasjonen er også intervjuer en aktiv del. Muntlige kilder må derfor forstås ut fra den konteksten de befinner seg i; intervjuer kan bidra til at informanten enten åpner seg mer eller sorterer ut noe avhengig av hvilken oppfatning han eller hun har av intervjuer. Selv om det tok litt av oppmerksomheten, var filmingen uvurderlig i forhold til å vurdere de muntlige kildene. Jeg kunne se opptakene i ettertid og stille ulike spørsmål til kildene som dukket opp etter hvert. Det auditive er ifølge Myklebost svært viktig for å kunne forstå denne typen kilder. Min erfaring er at også bildene taler og gir en dypere forståelse av det kilden formidler.

Samtidig er det klare begrensninger også i dette mediet. Min bakgrunn som tidligere TV-reporter har gitt meg innsikt i hvordan film er best på forenkling og nesten ubrukelig til å gå i dybden i et tema når tiden er begrenset. Det er altså sterke argumenter mot å bruke film som medium når noe skal *formidles* innenfor tidsavgrensede rammer. I mitt arbeid skulle de muntlige kildene *sikres*, og i dette arbeidet var filmingen en viktig del. Det auditive blir med i tillegg til gester og ansiktsuttrykk som også er informasjon som gjør kilden mer tilgjengelig.

Begrensningene ligger i at min rolle som intervjuer ikke kommer med; smiler jeg oppmuntrende, ser jeg overrasket ut, eller sitter jeg helt rolig og intetsigende ved siden av kamera?! Jeg registrerte flere ganger en mer personlig og åpen tone når kamera ble slått av, så selve filmingen kan også ha lagt bånd på enkelte. En reservasjon mot filming generelt, eller usikkerheten i slike situasjoner, kan være årsaker til dette. Men kanskje er det også slik at når

---

⁹⁷ Enkelte av informantene i utvalget er det ikke gjort filmintervju med, antallet gjelder både informanter i og utenfor utvalget definert i vedlegg 1.

⁹⁸ Myklebost, Kari, *Muntlige fortellinger som kilder*, hovedoppgave ved UiTø, 2002.

det aller mest personlige skal sies, ønsker man ikke å få dette foreviget. En av mine informanter fortalte meg om et NS-medlem som døde like etter krigen med en undertone av at det var godt både for ham selv og lokalsamfunnet. Slikt passer seg ikke å si foran åpent kamera, men er likevel en del av tankegangen rundt NS-medlemmene som det er viktig å erverve seg kunnskap om.

Myklebost poengterer at også informantens selvforståelse påvirkes av intervjuers rolle. Jeg valgte en passiv rolle når jeg intervjuet informantene, og stilte et åpent spørsmål om informantens opplevelser under krigen i begynnelsen av intervjuet. De fleste hadde ikke problemer med å fortelle fortløpende om livet sitt under krigen. En tid ut i intervjuet var det imidlertid flere som etterlyste spørsmål fra meg, var det ikke noe *jeg* lurte på, da? Da var det naturlig å gå over til en mer tradisjonell intervjuform. Enkelte av informantene fortalte ikke mye uten at jeg stilte spørsmål, og da ble mine spørsmål en god plan b.

4.3 Muntlige kilder

Det er spesielle utfordringer knyttet til muntlige kilder. I artikkelen ”Muntlige kilder – faktuelle eller narrative lesemåter?” skriver Jostein Lorås i *Historisk Tidsskrift* om hvordan disse kildene må leses med ”to par briller” for å kunne utnyttes fullt ut.⁹⁹ Jeg vil i min drøfting av muntlige kilder ta utgangspunkt i hans artikkel, som forfekter at muntlige kilder både må leses som narrative konstruksjoner og som et vitnesbyrd fra levd liv, altså en kilde til empirisk kunnskap.¹⁰⁰

I tidlig litteratur om muntlige kilder reises hovedsakelig spørsmål rundt troverdighet og representativitet. Hvordan kan vi vite at den informasjonen de muntlige kildene kommer med, er riktig? Her var det de empiriske opplysningene kildene gav, som stod i fokus; de ble lest som faktuelle kilder.

De siste tiårene har det vært diskutert om muntlige kilder overhodet kan gi eksakt faktisk kunnskap, og enkelte historikere har avvist at man kan huske spesielt holdninger og følelser langt tilbake i tid.¹⁰¹ I stedet har muntlige kilder vært viet interesse som levninger etter kulturelle trekk ved den tiden de representerer. Når man ser på de muntlige kildene som spor etter en forgangen kulturkontekst, blir spørsmål rundt troverdighet ikke like presserende; en usann informasjon kan gi en pekepinn på hva som var akseptert eller tabu i personens liv

---

⁹⁹ Lorås (2007).

¹⁰⁰ Lorås (2007), s. 433 – 445.

¹⁰¹ Kjeldstadli, Knut, ”Kan det sies noe nytt om de muntlige kildene?”, *Dugnad*, 1991, nr. 4, s. 44.

ved det gitte tidspunktet. Man ser på intervjuet som en fortelling som er konstruert avhengig av informantens preferanser, hensynet til kollektive forpliktelser og behovet for å formidle meningssammenhenger. De muntlige kildene blir her tolket narrativt.

I sin artikkel forener Jostein Lorås disse to perspektivene og hevder at både den faktuelle og den narrative tilnærmingen trengs for å utnytte muntlige kilder fullt ut. Når jeg ønsker å komme til bunns i om den lokale fortellingen er i samsvar med Eriksens nasjonale grunnfortelling, er dette en narrativ tilnærming til de muntlige kildene som jeg ikke kan la stå for seg selv. Jeg vil derfor lese kildene gjennom begge par med ”briller”. Men først skal jeg se nærmere på hvilke utfordringer som gjelder muntlige kilder generelt.

Hvilke utfordringer finnes, hvilke forholdsregler må tas og hvordan skal man vurdere muntlige kilders troverdighet? Som historiker kommer jeg ofte etter at alle berørte har forlatt den aktuelle arenaen, og leter opp sporene av dem som levde i en viss periode. Hvordan forholder jeg meg til nålevende tidsvitner som historiker? Er disse kildene mer eller mindre troverdige (jfr. den tradisjonelle holdningen innen faget om at skriftlige kilder har fortrinn foran andre)? Bevissthet rundt temaer som aktiv glemsel og minner som kommuniseres gjennom lag av erfaringer som informanten har gjort seg i ettertid, er avgjørende. Hva har skjedd med minnene gjennom disse 70 årene som er gått? Er informantenes helse også en kilde til desinformasjon?

Som en underliggende problemstilling er det også naturlig å se nærmere på spørsmålet om muntlige kilder har spesiell verdi i lokalhistorisk sammenheng.

Informantenes troverdighet

Over de nevnte utfordringene står spørsmålet om de muntlige kildene er troverdige. Min påstand er at selve prosessen med å velge ut informanter til utvalget er det største kildekritiske grepet; jeg har valgt ut informanter som jeg i utgangspunktet anser for å være troverdige. Spørsmålet om troverdighet er ikke egnet for generell drøfting, men må vurderes i hvert enkelt tilfelle. Det vil ta for mye plass å gjennomgå alle tidsvitnene en etter en, men jeg vil sammenfatte noen momenter som jeg mener er avgjørende for en kildes troverdighet. Min tilnærming til muntlige kilder er at de fungerer som supplement til de skriftlige kildene. De kan fargelegge, nyansere, utdype og bekrefte disse, og de kan også gi ny, selvstendig informasjon. Der informasjonen de muntlige kildene kommer med ikke er belagt i skriftlige kilder, kan man søke i arkiv og ulike databanker for å finne belegg for disse i ettertid; de muntlige kildene gir oss altså informasjon om hva vi skal lete etter. Iblant står den muntlige

kilden alene om en faktaopplysning. I disse tilfellene er informantens troverdighet avgjørende.

Der flere muntlige kilder bekrefter hverandre, styrkes sannsynligheten for at informasjonen er riktig. Samtidig kan det være at de informantene som har sammenfallende, nye opplysninger, tilhører et fellesskap hvor man har en felles tradert fortelling. Dette gjør informasjonen mindre troverdig enn om den kom fra informanter som ikke kjenner hverandre. En del av informasjonen som gjelder krigen generelt, kan dessuten støtte seg på den nasjonale fortellingen.

Noen av mine informanter er med i Krigshistorisk Gruppe Bodø (KGB), en stiftelse som har tatt vare på gjenstander og fakta fra krigen, og som kontinuerlig arbeider med å stille disse ut i Bodøs gamle brannstasjon. Hit kommer skoleklasser og andre interesserte og får omvisning og informasjon om krigen. I dette miljøet utveksles historiene fra krigen hyppig - dermed er det en mulighet for at de *traderes*.¹⁰² Den nasjonale fortellingen får mye oppmerksomhet i dette miljøet, og man konsentrerer seg mye om militærhistorie og motstandsbevegelsen. En del av det som formidles, gjelder ikke for Bodø spesielt, men for hele Salten i tillegg til at det nasjonale perspektivet, som er gjennomgående. Medlemmene av KGB gjengav ikke en tradert historie om Bodø under krigen, men deres personlige fortelling bar preg av Eriksens nasjonale grunnfortelling i større grad enn de andre informantene. Deres fortelling hadde altså sterkere islett av mytologisering. Dette betyr ikke at disse vitnene var mindre troverdige. De hadde tvert imot et mye høyere kunnskapsnivå enn mange av de andre informantene angående krigen i Bodø. Deres interesse for krigen også på nasjonalt plan skinte igjennom det de fortalte slik at det lokale også ble satt inn i en nasjonal kontekst.

Et annet spørsmål som angår en kildes troverdighet, er i hvilken grad den er representativ eller ikke. Aldersmessig representerer de muntlige kildene ungdom og unge voksne under krigen. Dersom intervjuene skulle kunne slå fast mer enn en tendens i materialet, måtte jeg intervjuet langt flere. For å kunne si noe generelt om tendenser for denne gruppen, har jeg vektet utvalget først og fremst med hensyn til kjønn og geografi, fordi dette er de to faktorene jeg tror spiller størst rolle med hensyn til representativitet. Likevel måtte jeg nok utvidet utvalget mitt med adskillige informanter for å få til noe som lignet et representativt kvantitativt utvalg for barn og ungdom under krigen. Det faktum at mange er gått bort og at mange ikke er i stand til å gjennomføre et intervju, gjør dette umulig å

---

¹⁰² *Tradering* betyr gjenfortelling, og innebærer at informasjonen gjennomgår en transformasjon fordi man velger ut hva man skal ta med og hva man skal utelate, ofte ut fra hva omgivelsene mener er viktig. Tradert informasjon er derfor ikke like verdifull som kilde i forhold til når informanten forteller om det han eller hun selv har erfart, uten forpliktelser overfor en kollektiv fortelling.

gjennomføre. Likevel gir de muntlige kildene stemme til en gruppe, og dermed også til perspektiver, som ellers ikke kommer frem i litteraturen.

En viktig egenskap hos informantene er deres hukommelse. Husker de godt nok? Kjeldstadli påpeker at det ikke er slik at jo flere år som går, jo mer glemmer vi. Det meste glemmes i tiden like etter en hendelse.¹⁰³ Etter det mine informanter forteller i intervjuene, har de mange minner fra krigen. Ikke bare om hverdagshendelser, men også om konkrete episoder som er belagt også i litteraturen.

Hvilke holdninger ligger så bakom det informantene sier? Selv om det vanskeligste er å få øye på slike *dypstrukturer* i kilden, er dette et spørsmål jeg føler meg forpliktet til å stille som historiker.¹⁰⁴ Når en av informantene snakker om motstandskampen, er han stolt over farens innsats. Men overdriver han? Har han et personlig motiv om å forherlige sin far? Var det virkelig slik at en av de kvinnelige informantene ikke falt for de *“kjekke og stramme tyske soldatene”* når de kom inn i butikken og skulle handle hos henne? Forteller hun for å skjule eller for å vise frem? I det andre intervjuet kan det virke som om hun begynte å arbeide hos Koch fordi hun syntes det var vanskelig at så mange unge tyskere handlet hos Brunnes.

Den kommunikasjonen som foregikk ut over ordene som ble sagt, fortalte mye om informantens forhold til okkupantene, om hvor preget denne var av mytologiseringen fra den nasjonale formidlingen, og om tabuer man ikke ønsket å berøre. At visse holdninger kommer i dagen, betyr altså ikke at informanten hadde disse preferansene under krigen. Holdningene kan ha endret seg, bevisst eller ubevisst. Her kan det være fruktbart å gå til et annet fagfelt for å se nærmere på hvordan muntlige kilder behandles av andre. Muntlige kilder står svært sentralt i rettsvesenet. På jusstorget.no heter det at:

“...vitnet ikke bare skal fortelle om hva man har sett og/ eller hørt, men også om sine egne oppfatninger i iakttagelsesøyeblikket. Vitnet har imidlertid ikke plikt til å uttale seg om hva slags oppfatninger han har om saken i dag.”¹⁰⁵

Rettsvesenet innhenter altså informasjon om holdninger hos vitnene. Selv om det er to ulike motiv bak innhentningen av opplysninger i en straffesak versus et historievitenskapelig arbeid, sier denne retningslinjen noe om at man tror at også holdninger bak i tid kan erindres. Mine informanter har imidlertid så langt tidsspenn mellom hendelser og intervju at det kan være etterkrigstidens holdninger de reflekterer, spesielt dersom de ikke deler holdningene sine

---

¹⁰³ Kjeldstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den engang var*, Universitetsforlaget, Oslo, 1999, s. 196.

¹⁰⁴ Dypstrukturer er det en kilde formidler *underforstått*. Dette kan være holdninger eller påvirkning fra miljøet man lever i. Å filme intervjuene er et middel for å bevare dypstrukturene i kilden best mulig.

¹⁰⁵ Kjeldsberg, Karl F., ”Hjelp, jeg skal være vitne i straffesak”, Nettsted.

opp i “da og nå”. Randi Lund fortalte for eksempel at hun syntes Johnny Larsen fortjente dødsstraff da dommen kom, men at hun i dag synes dommen var for streng.¹⁰⁶ Knut Svendsen fortalte at han etter krigen har endret holdning til tyskerne; ”*æ ser ju no i ætteri at di va jo bærre fãlk, di å*”.¹⁰⁷ Jostein Lorås skriver at dersom det gjelder viktige ting i informantens liv, som for eksempel arbeid, kan holdninger og fakta fra fortiden huskes relativt godt.¹⁰⁸

Et annet spørsmål som er nødvendig å stille, er hvorvidt informantenes helse gjør dem troverdige eller ikke, siden de er i høy alder. Kanskje er det mest aktuelle spørsmålet om noen lider av demens.¹⁰⁹ Utvalget er tatt ut nettopp med tanke på hvor troverdige de var som informanter, her ble også demens tatt med i betraktning. En av informantene ble imidlertid tatt med selv om vedkommende ifølge familien led av demens. Jeg kunne ikke registrere noen av symptomene i intervjusituasjonen. Professor i alderspsykiatri, Knut Engerdal, understreker at hukommelsestap ved demens gjelder først og fremst korttidshukommelsen:

“Evnen til å lagre og mobilisere nyere informasjon svekkes, mens tidligere innlærte kunnskaper er enklere å mobilisere. «Langtidshukommelsen» bevares bedre enn «nærhukommelsen». Demente husker bedre ting fra yngre enn fra eldre år.”¹¹⁰

Dette gjør lettere demens mindre utfordrende i forhold til troverdighet siden informantene var barn og ungdommer under krigen.¹¹¹

Informantenes bidrag er unike. Når informasjonen går igjen hos flere, bekrefter de hverandres historie gjennom det de sier. Dette *sammenfallet* gjør det mer sannsynlig at informantene er troverdige. Men kanskje er de bare alle preget av det som har vært formidlet fra krigens dager i årene etter freden kom? Den personlige, fragmenterte fremstillingen i intervjuene sier noe om at informantene ikke føler seg forpliktet overfor en “fellesskapets forelling” som en grunnfortelling jo er. Den manglende lokale, litterære produksjonen etter krigen forsterker dette bildet fordi en tradert fortelling krever et utstrakt formidlingsarbeid mot lokalsamfunnet for at man skulle føle seg forpliktet til å formidle en felles fortelling. Individualiteten i intervjuene sannsynliggjør altså at man gjengir personlige erfaringer, ikke en kollektiv hukommelse.

---

¹⁰⁶ Filmintervju I Randi Lund. Johnny Larsen ble dømt til døden for landssvik etter krigen.

¹⁰⁷ Filmintervju Knut Svendsen.

¹⁰⁸ Lorås (2007), s. 433 - 445.

¹⁰⁹ Symptomer på dette kan være desorientering mht tid, sted og samtaleemne, vanskeligheter med å huske enkle ord, tap av tallforståelse, humørsvingninger, personlighetsendringer og passivitet. Gamble, Mike, “Age Dementia Symphoms”. Nettsted.

¹¹⁰ Intervju med Knut Engedal. Nettsted.

¹¹¹ Et annet forhold ved demens, er at man kan få hallusinasjoner og miste evnen til å skille mellom fantasi og minner.

En utfordring når man anvender muntlige kilder, er å plassere hendelsene i tid. Dette var kanskje den største utfordringen under intervjuene. Tidfestingen var vanskelig, iblant umulig. Noen av informantene var svært åpne om at de hadde problemer med å tidfeste hendelser, andre ikke. Så langt det gikk, søkte jeg bekreftelse i skriftlige kilder slik at eventuelle feil kunne rettes opp, og det skjedde flere ganger at datoer og år ikke stemte overens. Der hendelsene var omtalt i litteratur eller kilder, var dette relativt greit å sjekke opp, andre opplysninger krevde nitid leting før de kunne bekreftes i skriftlig materiale. Noen henviste meg også videre til andre som kunne vite mer om et bestemt tema. Enkelte opplysninger som jeg ikke fikk bekreftet verken i skriftlig materiale eller hos andre informanter, er ikke tatt med i fremstillingen.

Jeg var bevisst på at den informasjonen de muntlige kildene inneholdt også reflekterte informantenes personlige opplevelse av sin egen identitet. Flere forskningsarbeider har kommet frem til at vi bearbeider minner og setter dem sammen slik at fortiden blir til å leve med og mer behagelig å speile seg i.¹¹² Sosial tilhørighet og graden av traumer spiller inn her.

Et annet viktig spørsmål er om informantene fortrenger visse opplevelser. En av informantene fortalte om hvordan hennes familie hver søndag gikk tur opp til Keiservarden. Men hun hadde aldri sett fangeleirene på Rønvikleira, som var godt synlige på vei opp på fjellet. For meg virker dette mer som en fornektelse, eller *aktiv glemsel*, som Bøe kaller det.¹¹³ Dette innebærer at man *velger* å ikke huske noe. Kanskje informanten føler at hun skulle gjort mer for krigsfangene? Har hun dårlig samvittighet fordi disse levde under ekstreme forhold mens hun selv hadde det greit til sammenligning? Eller var sannheten altfor ubehagelig å ta inn over seg? Kanskje var det slik at hun rett og slett ikke husket? Da informanten ble konfrontert med at man så fangeleirene fra Keiservarden, svarte denne at “*jeg kan ikke huske at jeg så en eneste tysker der oppe,*” et intetsigende svar, som om informanten, ubevisst eller bevisst, ønsket å skifte fokus fra seg selv til tyskerne. Neste gang vi snakket sammen, var tonen en helt annen. Det kan hende at mitt tema var nytt for informanten, og at spørsmålene hadde satt i gang prosesser som gjorde at fortrenge sider ved krigen kom frem igjen. Dette illustrerer at minner iblant vekkes til live slik at kilden gir enda mer informasjon i et andre intervju. Tabuer kan også bli enklere å nærme seg dersom det skjer over tid.

Mitt generelle inntrykk er at informantene har en tilfredsstillende grad av troverdighet. Når kildene skal *anvendes faktisk og tolkes narrativt*, er det imidlertid viktig å være oppmerksom på at faktorer som alder, kjønn, bosted, sosial bakgrunn og tilhørighet til ulike

---

¹¹² Kjeldstadli (1999), s. 196.

¹¹³ Bøe, Jan Bjarne, *Å lese fortiden*, HøyskoleForlaget, Kristiansand, 2006, s. 19.

fellesskap har påvirkning på hvilken historie som fortelles. Jeg har derfor tatt med disse opplysningene i listen over informanter.

Muntlige kilder som supplement til litteratur og skriftlige kilder

Med denne innsamlingen av informasjon ønsket jeg å bringe på banen ny kunnskap også om hverdagslivet under krigen i Bodø, noe litteraturen gir lite informasjon om. Det er denne delen av fortellingen som kanskje har havnet mest i skyggen, og som dagens generasjon ikke har et eget bilde av. Hverdagslivet i en periode er viktig for å kunne forstå hvordan menneskene levde da. Det danner et slags bakteppe for alt det andre som skal beskrives. Det demmer også opp for at man legger anakronismer inn i fortellingen ved at man får beskrevet også *det selvfølgelig* i en gitt periode. Hverdagsliv er i tillegg ofte historie *nedenfra*. Muntlige kilder supplerer det skriftlige materialet med informasjon om hvordan det var å *være menneske* under de omstendighetene som krigen gav. Prosentvis andel tyskere i forhold til nordmenn i en kommune forteller noe. Et intervju om ei ung jentes daglige møter med kjekke, tyske soldater som gjerne ville ha kontakt, viser *hvordan det var å leve* med så mange soldater rundt seg.

Menn som bidrar og kvinner som tier

Gro Hagemann er en norsk historiker som har kjønnsforskning som felt. I artikkelen “Kjønn i historien” tar hun for seg den tendensen at kvinner ikke er tatt med når historien skrives.¹¹⁴ Den er ofte skrevet av menn og om menn, nærmere bestemt om menn i den offentlige sfæren. Jeg tror at også store deler av menns historie går tapt, i tillegg til barnas, når man bare tar for seg den offentlige historien. Hverdagslivet er nettopp et korrektiv, ikke bare til historien med de tause kvinnelige aktørene, men også til de iblant like tause mannlige, når det kommer til hvordan man levde før og etter tjenestetid. De muntlige kildene kan altså hjelpe oss med å få øye på andre sider ved historien.

En annen side av kjønn relatert til muntlige kilder, er at mange menn ville la seg intervju, samtidig som det var vanskelig å få kvinner i tale. Jeg arbeidet lenge med å få fem kvinnelige informanter å intervju. Årsaken til deres vegring mot å stille til intervju er nok ikke at de har så lite å fortelle. Kanskje er denne gruppen vanskeligere å få i tale fordi den rolle de hadde i samfunnet var av mer privat art? I 1940-årene hadde kvinner en langt mer tilbaketrukket, privat rolle, mens menn i større grad deltok i det offentlige liv. Å la seg

---

¹¹⁴ Hagemann, Gro, “Kjønn i historien,” gjengitt i Lotherington, Anne Therese og Markussen, Turid (red.), *Kritisk kunnskapspraksis*, Spartacus Forlag, Oslo, 1999, s. 37 – 56.

intervjue innebærer kanskje for dem å invitere meg inn i deres hjem på denne tiden, mens det for menn innebærer å la meg få innblikk i deres offentlige rolle. Det kan koste mer å fortelle fra den private sfære enn fra den offentlige, så kanskje ligger også forklaringen til forskjellene her. Dette bekreftes av at jeg måtte spørre mer for å få vite om hverdagslige ting i møte med mannlige informanter enn med kvinnelige.

Intervjuene jeg har gjort, bekrefter skillet mellom offentlig og privat når det gjelder kjønn, men ikke så sterkt som jeg hadde forventet meg. Dette kommer nok av at informantene var barn og ungdom under krigen slik at skillet mellom privat og offentlig ikke blir like tydelig; mine informanter hadde ikke tydelige offentlige arenaer som de identifiserte seg sterkere med enn det som skjedde i deres private sfære.

Muntlige kilders status

Sett opp mot situasjonen i faget på åttitallet, har de muntlige kildene hatt trange kår i historiefaget de siste tiårene. Fagets gjennomgående skriftlige formidlingsmåte har kanskje bidratt til dette. Det virker kanskje ikke like troverdig å henvise til en samtale i fotnoten som å henvise til skriftlig materiale, dette gjelder til og med i tilfeller der samtalen representerer en primærkilde og litteraturen refererer til den aktuelle samtalen. Det kan iblant virke nesten komisk når en muntlig kilde nedtegnes for eksempel i en bok, og dermed oppnår større verdi som kilde fordi den muntlige kilden nå er blitt skriftliggjort. Denne selvmotsigelsen hører nok sammen med at den dermed er blitt mer anvendelig i forhold til den litterære fremstillingsmåten som dominerer faget, fordi man enklere kan oppgi nøyaktige referanser. Når det gjelder troverdighet, kan altså det motsatte være tilfelle. Her gjelder det å skille mellom primær- og sekundærkilder fremfor å dømme troverdighet og anvendelse med utgangspunkt i skillet mellom muntlige og skriftlige kilder.

Minneforskyvning

Hva har skjedd med minnene i løpet av de 70 årene som er gått siden krigen brøt ut? Fremstiller informantene sine egne minner eller gjengir de egentlig fortellinger de har hørt av foreldre, søsken og venner? Er de farget av årene som kom etter krigen, er minnene forskyvet i tid slik at hendelsene de snakker om, i virkeligheten skjedde før eller etter krigen?

Muntlige kilder innbefatter både minner og tradisjon, altså vitneutsagn om egne erfaringer og gjenfortellinger.¹¹⁵ I Anne Eriksens bok *Historie, minne og myte* definerer hun

---

¹¹⁵ Kjeldstadli (1999) s. 152.

minner som “*erfaring, opplevelse, sanseinntrykk*” og tar for seg hvordan minnene møter historien definert som “*skrift, tanker, resonnement, kunnskap*”.¹¹⁶ Her ligger det et spenningsfelt, og dette spenningsfeltet stod jeg midt oppe i da jeg gjorde mine intervjuer. Hvordan kunne jeg vite om det de fortalte var det de selv hadde hørt *etter* krigen, og som hadde festet seg som en sannhet også om deres egen hverdag? Det var primært minnene jeg var ute etter, siden informantenes egne erfaringer gir filmintervjuene status som primærkilder om livet i Bodø under krigen.

En måte å få øye på eventuell minneforskyvning, var å lete etter anakronismer i det informantene sa. En anakronisme ville avslørt at man blandet inn elementer fra en annen tid i fortellingen fra krigsårene. Det viste seg at slike anakronismer ikke var lette å finne. At jeg ikke fant mange slike innslag i materialet, vitner om at informantene var bevisst på hvilken tid de beveget seg innenfor.

Sikring av muntlige kilder

Selv om materialet fra tolv intervjuer kanskje er for lite til å utgjøre en representativ kollektiv fortelling, er det likevel et viktig steg å gå til disse kildene mens de ennå er der. Det dreier seg også om sikring av kildemateriale. Om kort tid vil mange av de muntlige kildene være borte, og dermed har vi ikke lenger tilgang på deres fortelling.

I arbeidet med å sikre kildemateriale kan det være at man ikke rekker over så mange intervjuer som man ønsker. Helst skulle jeg hatt filmintervjuer av enda flere gjenlevende personer, men det var ikke gjennomførbart i denne omgang. Men de informantene jeg har intervjuet, har bidratt med verdifull informasjon som kanskje ellers ville ha gått tapt.

4.4 Muntlige kilders verdi i lokalhistorien

Har muntlige kilder en spesiell verdi i lokalhistorien? Bruken av muntlige kilder har vært omdiskutert i historiefaget, men har fått en sterkere stilling i den senere tids forskning.¹¹⁷ Sammen utgjør den fortellingen som faghistorikere og andre har skrevet, og den fortellingen som kommer fra muntlige kilder, en sentral del av det Eriksen beskriver som *kollektivtradisjonen*.¹¹⁸ Dette er en *kollektiv erindring* som setter enkeltindividers opplevelser og erfaringer “*inn i en større sammenheng og gir dem økt betydning*”.¹¹⁹ Her møtes altså litteraturen, fortellerne, faghistorikerne, kulturelle bidrag og de som bare har hørt fra andre og

---

¹¹⁶ Eriksen, Anne, “Historie, minne og myte,” Pax Forlag, Oslo, 1999, s. 92

¹¹⁷ Kjeldstadli (1999), s. 60.

¹¹⁸ Eriksen (1995), s. 14.

¹¹⁹ Eriksen (1995), s. 14.

lest om krigen, i en felles forståelse. Sammen danner disse en kollektivtradisjon som gjør at når man nevner andre verdenskrig, så har man felles assosiasjoner og en meningsfull forståelse av hva man snakker om. Når kollektivtradisjonen formidles til nye generasjoner, får også disse et forhold til *krigen*.

Når jeg tar for meg både litteraturen og enkeltpersoners vitnesbyrd, kan dette gi et bidrag til en større forståelse av hvilken kollektivtradisjon vi har ervervet oss angående krigen lokalt i Bodø. Bildet blir rikere og omfatter ikke bare empiri utvalgt av noen få autoriteter. Informantene gir oss grunnleggende historien “nedenfra,” mens litteraturen ofte bærer preg av historie som fortelles “ovenfra”.¹²⁰ I dette spenningsfeltet kan disse to perspektivene enten supplere eller beseire hverandre. Å koble den muntlige fortellingen med litteraturen er et forsøk på det første.

Norsk Lokalhistorisk Institutt poengterer i heftet “Hjelperåder i lokalhistorisk arbeid” at intervjuer er viktige når man skal beskrive endringer i et lokalsamfunn, for å fange opp “*den menneskelige dimensjon*” og den “*lokalfarge*” endringene par preg av.¹²¹ Statistikker, arkiver, grunnlagslitteratur får “sjel” gjennom at man også møter enkeltmenneskers erfaring av krigen. Møtet med hverdagslivet til enkeltmennesker gir fortellingen liv.

Jeg har sett litt på hvilke utfordringer jeg stod overfor i møtet med mine informanter. Dette er utfordringer som krever bevissthet. Men uten disse kildene ville jeg ikke visst mye om blant annet folks hverdag under krigen i Bodø. De muntlige kildene krever et høyt nivå av bevissthet for å kunne anvendes på en faglig forsvarlig måte. Men etter mitt syn er de av uvurderlig betydning.

Når det gjelder spørsmålet om muntlige kilder har spesiell verdi i lokalhistorien, vil jeg hevde at dette ofte er tilfelle, og at de muntlige kildene spiller en positiv rolle i så måte for å belyse temaet Bodø under andre verdenskrig.¹²²

---

¹²⁰ Jmfr. Torgrim Titlestads påstand om at den muntlige historien ser samfunnet nedenfra. Her siktes det til at historiefaget tradisjonelt sett har levert elites historier. Titlestad (1982), s. 9.

¹²¹ Norsk Lokalhistorisk Institutt. Nettsted.

¹²² Sandnes, Jørn, *Handbok i lokalhistorie. Faget og metodene*, Universitetsforlaget, Oslo, 1983, s. 92.

Kapittel 5

Narrativ tilnærming

Å lese de muntlige kildene med ”narrative briller” innebærer at jeg hovedsakelig ser på tre ulike aspekter ved dem. For det første viser dette tolkningsperspektivet hvilken form for mytologisering fortellingene er bærere av. For det andre viser det hva de muntlige kildene formidler om hvilken kultur som var rådende, og hvilke preferanser folk hadde, hva som var legitimt og hva som var utenkelig. Også tabuer avdekkes her. For det tredje gir de ”narrative brillene” et inntrykk av hvilke strukturer som eventuelt går igjen i informantenes fortellinger. Dersom det eksisterer en kollektiv fortelling om krigen i Bodø, vil man kunne få øye på denne og dermed se et riss av hvilken grunnfortelling som finnes lokalt. Man kan på grunnlag av dette komparere den lokale fortellingen med Eriksens nasjonale grunnfortelling. Jeg tar altså for meg følgende fire spørsmål i dette kapitlet:

- *Hvilke myter fra den nasjonale grunnfortellingen formidler de muntlige kildene?*
- *Hva sier kildene om sosiale særtrekk og kulturelle preferanser under krigen?*
- *Har fortellingene en felles struktur i form av meningssammenhenger som kan avdekke en grunnfortelling?*
- *I hvor stor grad er det samsvar mellom den lokale fortellingen i Bodø og Eriksens nasjonale grunnfortelling?*

Intervjuenes åpne spørsmål gjorde det mulig å se nærmere på dette. De åpne spørsmålene til informantene gjør at den narrative tilnærmingen blir spesielt fruktbar; tidsvitnene forteller *sin* historie og avslører dermed hvilke myter man bærer på, hvilke kulturelle preferanser og sosiale særtrekk som formidles, og om fortellingen eventuelt inneholder kollektive innslag.

5.1 Myter fra den nasjonale grunnfortellingen

Oscar Bodøgaard var 17 år da krigen brøt ut. Den 9. april og i dagene som fulgte, skjøt han og kameraten med gevær på de tyske transportflyene på vei til Narvik for å hjelpe til i kampen mot tysk invasjon. De to håpet på å få skutt ned noen fly, men kulene nådde ikke langt nok opp i lufta til engang å treffe målet (!) Oscars fortelling inneholder to myter fra den nasjonale fortellingen: *9. april* blir satt inn i en privat kontekst samtidig som man mobiliserer *motstand mot fienden fra dag en*. Etter en nøye gjennomgang av intervjuene jeg har gjort, er det imidlertid ikke slik at informantene nødvendigvis åpner fortellingen om krigen i Bodø med *9. april*. Bare fire av informantene nevner datoen, to av dem fremstiller krigsutbruddet som overraskende.

At man mobiliserte *motstand fra dag en*, er det bare tre av informantene som forfekter. Når de kommer inn på lokale forhold, modereres imidlertid bildet noe av motstanden som ble mobilisert. De fleste informantene sier at man ikke mobiliserte aktivt mot tyskerne fra første stund. Det var først da de første tap av menneskeliv viste frem krigens realiteter at folk flest tok et aktivt standpunkt mot okkupantene. Hendelser som er nevnt spesielt, er bombingene av byen den 27. mai 1940 og *d/s Prinsesse Ragnhilds* forlis den 23. oktober 1940.

Fortellingen om krigen i Bodø starter for de fleste av informantene med evakueringen i tiden mellom 9. april og bombingene av byen den 27. mai 1940. Evakueringen er den egentlige innledningen på krigen i Bodø – byens egen *9. april*. Men selv om temaet er det samme, er fortellingene forskjellige fra informant til informant. Evakueringen fortelles ikke over en felles lest, den er en høyst personlig opplevelse som artet seg på forskjellig vis, fra en fascinerende og eksotisk båttur til slektninger på landet til skytteltrafikk på sykkel med apotekvarer frem og tilbake mellom sentrum og Soløyvannet. Det er ikke lagt inn spesielle mytiske aspekt i denne delen av den lokale fortellingen så vidt jeg kan se, og evakueringen kan ikke sies å ha skjedd overraskende.

Det er påfallende lite i fortellingene som vitner om et sterkt fellesskap ut over det familiære. Eriksens nasjonale grunnfortelling inneholder et sterkt innslag av et fellesskap som førte til *moralske erfaringer og sterke, sanselige opplevelser*, en berøring av *livets ekthet*. Mine informanter forteller om en barndom og ungdom som ble sterkt preget av krig, men få av dem formidler slike moralske eller sjelelige lærdommer som Eriksen løfter frem. Det kan være flere grunner til dette. For det første kan den sivile NS-styrte kommunale ledelsen ha vært en sterk motvekt mot en slik opplevelse av fellesskap etter nyordningen. I en liten by som Bodø visste man godt om hverandre og det var vanskelig å skjule seg. Mange valgte å kjøre en ”stripete” linje; tjente man på det, samarbeidet man med tyskerne. Muligheten for arbeid og fortjeneste gjorde dessuten at mange arbeidet for tyskerne. Dermed ble ikke de moralske erfaringene så sterke som en kunne forvente dersom fiendebildet hadde vært mer entydig. For det andre kreves det mye av informanten for at slike erfaringer skal komme frem under intervjuet. Dype ting kan være vanskelig å formidle, og mange vil nok holde slikt for seg selv også om de var i stand til å sette ord på det de har opplevd.

I motsetning til Eriksens nasjonale grunnfortelling bærer intervjuene preg av at krigen ikke skapte et kollektivt fellesskap, men heller isolasjon. Man var fortrolig innenfor små grupper som familien eller et trygt og oversiktlig fellesskap som bedehuset og kollegaer på jobben. Mange har fortalt at de aldri kunne vite om det var en angiver man hadde med å gjøre. Helst ville man ikke vite noe om noen, og dersom man fikk vite noe likevel, snakket man

minst mulig om det. De som ikke valgte isolasjons-linjen, bygde ofte fellesskap også med tyskerne. Ikke minst gjaldt det de unge jentene, som var utsatt for et sterkt krysspress fra lokalsamfunnet på den ene siden og de mange unge, spandable tyske soldatene på den andre. Kanskje har informantenes alder under krigen noe å si her. Som barn og ungdom relaterer man sterkest til familie og småfellesskap. At de fleste blir unge voksne i løpet av krigen, kan imidlertid tyde på at det var slik i Bodø at krigen isolerte folk snarere enn å knytte dem sammen i et større kollektiv.

Oscar Bodøgaard er en av de få informantene som har delt denne typen erfaringer med meg uten å be om diskresjon. Da tyskerne angrep Norge, var han som allerede nevnt parat til å stille opp for fedrelandet. Geværene ble inndratt etter en tid, men Oscar gjemte sitt sammen med tusen skudd i høyet på gården. Hver dag skrev han i dagboken sin om utviklingen i krigen, illegale skrifter og en skjult radio hadde han også. Men etter et forhør hos Gestapo, sier Oscar at han ble merket for livet. Politiet hadde fått vite om at han hadde våpen, og Oscar måtte til forhør. Johnny Larsen, som ble dømt til døden under landssvikoppgjøret, brukte kvelertak og pressmetoder for å få Oscar til å tilstå. Han visste at han var i livsfare da han ble værende igjen alene med geværet og skuddene på bordet foran seg. Han hørte gudstjenesten fra radioen i etasjen over, og bestemte seg for aldri mer å banne i sitt liv dersom han overlevde. I grøfta utenfor huset lå søsteren for å følge med på det som skjedde, og hun meldte ifra slik at man var forberedt på husransakelse. Tyskerne fant ikke noe takket være Oscars snartenkte mor som la en bok oppå en illegal avis og lot som om det ikke var noe av interesse på loftet. Den sterke hendelsen gjør at han ennå er redd for at det skal bryte ut krig – og at han aldri banner.

Det elementet i intervjuene som kanskje stemmer best overens med den nasjonale fortellingen, er forestillingen om krigsårene som *en annen tid*. Men Eriksen trekker frem at dette er *en mørk tid* hvor overfall, okkupasjon og frigjøring utgjør strukturen i fortellingen. Intervjuet med en tysk soldat i Bodø under krigen, tegner et annet bilde. Han hadde det godt som soldat på Tverlandet, her var det utfordringer han enda bearbeider, men samtidig var levestandarden og klimaet mellom menneskene her bedre enn under de harde trettiårene, krystallnatten og Hitlers regime hjemme i Tyskland. Her var menneskene vennlige, han hadde mat, og han fikk seg norske venner.

*”Når jeg tenker tilbake til de tidene, skulle jeg si at vi hadde det godt.”*¹²³

---

¹²³ Intervju I informant K.

Men også de norske informantene fremstiller krigstiden som en god tid. ”*Vi hadde det godt*” sies det i mange av intervjuene. Dette kan komme av måten man nærmet seg traumer på – det var om å gjøre å holde motet oppe og ikke fortape seg i utfordringene som stod i kø. Jeg kommer tilbake til denne tilnærmingen til problemer under punkt 5.2. Denne gjennomgangstonen kan også ha noe med alderssammensetningen i utvalget å gjøre. Bare to av informantene hadde ansvar for små barn under krigen. De fleste var unge og hadde bare ansvar for seg selv i møte med husnød og stadig mangel på råvarer. Det kan også ligge et element her av at krigsårene stimulerte til å bygge mindre, lukkede fellesskap, primært mellom familiemedlemmer. En forsterket opplevelse av å tilhøre et slikt fellesskap kan ha gitt en følelse av *livets ekthet* og demmet opp for mange av krigens skyggesider slik at det å ha det godt ikke bare er en fortrenkning av traumer, men en reell beskrivelse.

Informant J forteller om et slikt fellesskap som oppstod på Tverlandet mot slutten av året 1942, etter at bedehuset var rekvirert. De kristne begynte å treffes for å be og synge sammen, avlegge vitnesbyrd og høre på forkynnelse i de hjemmene som hadde størst plass.

”*Æ kan husk at vi sto tættpakka i stua å kjøkkene å hørte på en reisanes predikant såm kåm. Mange blei omvent, åsså soldata, å mange ongdomma ... Vi stifta musikkførrening, å ei ongdomsførrening på Godøynes. Vi jikk fra Løding og Oddan i vær å uvær, de va ingenteng såm stoppa åss ... De bei et sterkt fellesskap, ja, de va ei go ti ...*”¹²⁴

Her ser vi at i dette fellesskapet var det også soldater med. Dette kristne fellesskapet var altså inkluderende og rekrutterte fra alle grupperinger. Det sterke fellesskapet i den nasjonale fortellingen har elementer i seg av *det klasseløse samfunn*. Her er mine informanter heller ikke på linje med Eriksen. Klassetilhørighet og politisk ståsted kommer tydelig frem i fortellingene, og var viktig for hvordan du ble sett på og hvilken side man stod på.

Husfellesskapet på Tverlandet er det nærmeste jeg har kommet *det klasseløse samfunn* i den lokale fortellingen. I motsetning til Eriksens nasjonale grunnfortelling blir dikotomien *nordmenn mot tyskere* visket ut i dette fellesskapet, som heller ikke favner et helt samfunn.

Informantenes fortelling følger dels strukturen *overfall – okkupasjon – frigjøring*, dels er de en samling anekdoter uten kronologi og logisk orden. Mange av informantene forteller usammenhengende episoder de opplevde under krigen, men de fleste er likevel innom denne strukturen fra den nasjonale fortellingen. Det er imidlertid ikke slik at *under krigen* blir brukt uten å tidfeste hendelsene nærmere. Det er en høy bevissthet om når ting skjedde, og av at krigsårene var svært forskjellige både med hensyn til bolignød og matmangel, krigens gang

---

¹²⁴ Intervju III informant J

og forholdet til tyskerne. Det trer ikke frem noe bilde av at innbyggerne i Bodø kjempet på lik linje under krigen. Kanskje har det ikke vært mulig for denne myten å slå rot på grunn av at Bodø var en såpass liten by i perioden. Folk visste hvem som samarbeidet med fienden, og med arbeidsledigheten og fattigdommen i mellomkrigstida som bakteppe var det legitimt at bodøfolk arbeidet for tyskerne. Dermed kunne man ikke tilsløre forholdene slik at en felles front overskygget nyansene.

Tredelingen mellom nordmenn og tyskere som hovedmotstandere og *NS som kaostrussel* er imidlertid sterkt tilstede. Johnny Larsen, en ung mann fra Svolvær i Lofoten, ble etter krigen dømt til døden for landssvik, drap og tortur som i hovedsak skjedde i Gestapos tjeneste i Bodø. Randi Lund forteller at Johnny var forhatt og beryktet i byen. Hun uttrykte også i løpet av intervjuet at dødsstraffen virket rettferdig etter krigen, men at hun nå synes straffen var for hard. Dette sier noe om reaksjonene i befolkningen mot dem som hadde gått fiendens ærend i krigstid. Hans beryktede framferd går igjen i de fleste intervjuene og står i kontrast til den mindre hatske fremstillingen av tyske soldater.

Britiske soldater er i likhet med NS en kaostrussel i intervjuene; flere av informantene beskriver deres fremferd som svært klanderverdig før tyskerne overtok byen. Disse soldatene truer bildet av de allierte som "gode" i motsetning til de "onde" tyske nazistene og de mer forhatte NS-medlemmene. Da de forlot byen, tok de sølvtøy og annet av verdi med seg, forteller en av informantene.¹²⁵ Ingen forteller om at tyske soldater gjorde det samme, unntatt informant K, som selv var tysk soldat under krigen.¹²⁶ Han kom til Tverlandet i mars 1943 med kompanisjef Fritz Wilhelm Steffen som nærmeste overordnede. Han var vokst opp i fattige kår i byen Witten an der Ruhe vest i Tyskland, hans far var arbeidsledig i syv år av mellomkrigstiden. Å komme til Tverlandet var en positiv opplevelse, nærmest som en ferie, selv om det ikke var husrom for alle soldatene.

*"Vi bodde først i sommerfjøsene til folk og sov mellom hestene ..."*¹²⁷

Etter en tid da soldater og overordnede hadde bodd i rekvirerte rom i privathus, stod brakkene ferdige ved korsveien.¹²⁸ Fremdeles var det mange rom som var rekvirert, men mange av dem ble ikke brukt eller bare benyttet som lagringsplass. Etter at soldatene flyttet inn i brakkene,

---

¹²⁵ Intervju I informant J. Politimester Rolf B. Wegners rapport om Bodø-politiet våren 1940, bekrefter dette.

¹²⁶ Intervju I informant K.

¹²⁷ Intervju I informant K.

¹²⁸ Korsveien er krysset hvor riksvei 17 og riksvei 80 møtes på Tverlandet. Informant K oppgir at det var fem eller seks brakker. Informant J forteller at det var lokalbefolkningen som satte opp brakkene.

ble motstanden mot de tyske soldatene mindre i lokalbefolkningen, ifølge informant J.¹²⁹ Her presenteres motstanden mot tyskerne som en motstand mot å avstå husrom til dem; de var uvelkomne så lenge de tok over husene og på denne måten invaderte privatlivet til folk.

”... Her hadde jeg det så godt at jeg etter krigen kom tilbake... Vi fikk mange norske venner ... Vi var de beste kamerater, vi ble til og med innbudt i ... konfirmasjon ... Det var nesten ikke en norsk her jeg ikke kjente...”¹³⁰

Informanten har ennå et brev fra en bonde på Tverlandet som skrev til ham i Tyskland etter krigen og tilbød ham å ta over gården sin, noe som vitner om mer enn bare et overfladisk bekjentskap. En annen informant fra Tverlandet, forklarer vennligheten med at man så forskjellig på den enkelte menige soldat og selve okkupasjonsmakten. Man var også så redd okkupantene at man ikke turde annet enn å være vennlig mot soldatene. Samme informant gjør også et poeng av at det var de norske nazistene som var ”ordentlig farlige”, noe som bekrefter NS som kaostrussel også i den lokale fortellingen.¹³¹

Tredelingen harmonerer tilnærmet helt hos enkelte informanter når det kommer til forholdene rundt *tyskertøsene*, som da fungerer som kaostrussel i likhet med NS. Det var mange unge jenter som fikk reaksjoner etter Tysklands kapitulasjon. Dersom en jente arbeidet på tyskernes store fiskeanlegg *Frostfilet* på Langstranda, ble hun sett på som en *tyskertøs*, det vil si at hun hadde hatt omgang med de tyske soldatene. Her jobbet det både norske og ukrainske kvinner, og 51 barn ble født i perioden 1944-45.¹³² Det ble opprettet en egen ”Frostfiletstue” på sykehuset primært til de kvinnelige arbeiderne. Randi Lund forteller at hun selv gav opp yrkeslivet av frykt for å bli stemplet som *tyskertøs* da hun skulle tvangsflyttes fra den nye arbeidsplassen sin hos Koch, til Frostfilet.¹³³

To av mine kvinnelige informanter var sammen med tyskere under krigen. Den ene av dem forteller at også byens finere fruer var på tilstelninger med tyskere, men at disse bad de yngre jentene om diskresjon. Det var en stor påkjenning for henne å snakke om dette, noe som vitner om den skammen disse jentene ble møtt med. Den andre informanten giftet seg etter krigen med den ene tyske soldaten hun hadde et forhold til, og gir ikke uttrykk for det samme. For henne handlet dette om å dele livet med mannen hun fremdeles elsker. Istedenfor skam

---

¹²⁹ Intervju I informant J.

¹³⁰ Intervju I informant K.

¹³¹ Intervjunotat Johanne Otilie Larsen.

¹³² Soleim, Marianne Neerland, *Slavene fra øst. Sovjetiske fanger i Norge 1941 – 45*, Institutt for forsvarsstudier nr 5/2005, s. 99.

¹³³ Sommeren 1941 meddelte Direktoratet for arbeidsformidling og arbeidsledighet en forordning om tvangsutskrivning av ”arbeidshjelp til særlig samfunnsviktige oppgaver” og oppga at man trengte 520 menn og 200 kvinner på Frostfilet. Finstad, Bjørn-Petter, *Fiskerinæringen i Finnmark under okkupasjonen*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø, 1993, s. 133.

bærer denne kvinnen på en indignasjon over hvem som ble satt i kategorien *tyskertøs*.

Informant J forteller at flere unge jenter ble satt til å arbeide i soldatbrakkene på Tverlandet etter å ha deltatt i en ulovlig St. Hans-feiring.

*”Det va mange jenta såm blei tatt inn dær tel arbei. Potetskrælling å vasking å sånt. De blei liksom sånn at man samarbeidde ...”*¹³⁴

*”De va en stor urettferdighet som ble begått at jentan som hadde jobba førr tyskeran blei stempla, mens di arbeidslause sambygdingan som bygde brakkan førr tyskeran, ikke fikk nån reaksjona ...”*¹³⁵

Frigjøringen markerte starten på til dels sterke reaksjoner mot dem som ble kalt *tyskertøser*. På en fest i Bodø etter krigen fikk ei jente fletta si klippet av, og håret ble hengt opp på en plankevegg på havna med en saks tegnet over. Både Egil Johnson, Randi Lund og Oscar Bodøgaard har fortalt at håret hang der lenge.

Jenter fra lavere sosiale lag som fikk stemplet *tyskertøs* på seg, ble som regel straffet verst. Randi Lund fortalte at de jentene som hadde bedre stilte foreldre, ble holdt innendørs den første tiden etter frigjøringen og slapp dermed lettere unna. Hun var også vitne til en sammenstimling av folk på Snippen som skulle straffe en av disse jentene.¹³⁶

En tredje av de kvinnelige informantene forteller at hun vasket for en tysk offiser på Tverlandet, og at dette var vanlig. I posen med skittentøy lå det en fleskebit, litt godteri eller frukt som betaling. Hennes familie utviklet etter hvert et godt vennskap med denne offiseren. De fikk julemat hos ham, og han gav ved et tilfelle hennes datter et eple:

*”... ho beit i de og kasta de å sa 'de va en stygg potet'. Då gråt han - att di hadde ødelagt så my førr oss at ongan ikkje visst ka et æple va - då raint tåran. De hadd æ ikkje trudd ...”*¹³⁷

I tillegg til at dette forteller noe om at det ble stiftet vennskap mellom norske kvinner og tyskere uten at det ble et kjæresteforhold, viser det også at der samhandlingen med tyskerne var tettere, ble det vanskeligere å demonisere fienden slik det gjøres i Eriksens nasjonale grunnfortelling. Denne kvinnen fikk innblikk i at en tysk offiser sørget over at barna merket krigen på kroppen. Her er menneskeliggjøring av fienden sterkt tilstede i fortellingen i motsetning til Eriksen.¹³⁸ Tyskertøsene ble sammen med frontkjemperne foraktet mest, ifølge Eriksen. At det ble født dobbelt så mange barn med norsk mor og tysk far på landet i

¹³⁴ Intervju I informant J.

¹³⁵ Intervju II informant J.

¹³⁶ Filmintervju I Randi Lund.

¹³⁷ Filmintervju Johanne Otilie Lund.

¹³⁸ Et annet eksempel har jeg, på grunn av sammenhengen opptrer i, tatt med under punkt 7.1 Nytt lys på skriftlige kilder og litteratur, *Sterke krigserfaringer i tillegg til bombingene*.

Nordland i forhold til i byene i årene 1942 – 46, understreker at kontakten mellom norske jenter og tyske soldater var hyppigere på landet. Dette er nok hovedsakelig fordi hoveddelen av befolkningen bodde utenfor byene. Sammenlignet med landets øvrige fylker hadde Nordland høyest antall fødte norsk-tyske barn i årene 1943 – 1946.¹³⁹

I et lite samfunn hvor det er opp til dobbelt så mange tyske soldater som nordmenn, blir Eriksens nasjonale fortelling ikke like dekkende selv om man også her finner sterk motstand mot okkupasjonsmakten. De muntlige kildene forteller om skam over tilfeldig omgang med tyskerne, men også om parforhold bygd på en kjærlighet som varte livet ut. En informant nevner også at omgangen med tyskerne gav fordeler med hensyn til forsyninger av varer som var sjelden eller umulig å få tak på.¹⁴⁰

Lokalt nyanserer de muntlige kildene denne delen av fortellingen slik at man ikke kan sette alle i en bås. Det fant sted både salg av seksuelle tjenester, uskyldig ungdommelig flørting, tilfeldige forhold og etablering av livslange parforhold. Uttrykket *tyskertøs* er altså ikke dekkende, det er en stereotypi fra den nasjonale fortellingen som ennå ikke er blitt byttet ut i takt med den økte innsikten i temaet. *Tyskertøs* innbefatter både prostituerte, unge jenter på jakt etter spenning, og unge voksne som går inn i et mer forpliktende forhold. Begrepet har dermed fungert både undertrykkende, stigmatiserende og upresist, og kunne med fordel være byttet ut med noe mer dekkende innenfor hver kategori.

Motstandskampen fremstår som sentral i bare noen få intervjuer. Her er det få helter som løftes frem, Anton Gisle Johnson og Per Gulbrandsen får ikke følge av *alle* i sin motstandskamp i Bodø. Man får inntrykk av at denne ikke er høyt oppe i informantenes bevissthet og at den heller ikke blir tillagt *alle* innbyggerne. Her bryter informantenes fortelling med Eriksen. Vi finner imidlertid ulike fronter i fortellingene. Både skolefront, kirkefront, hjemmefront og isfront er representert. I motsetning til den nasjonale fortellingen fremstilles imidlertid ikke disse episodene som om *alle* deltok. Og motivet for å sikre seg mat og klær er ikke å beseire fienden, men å overleve vinteren.

Frigjøringen er den delen av fortellingen som stemmer best overens med Eriksen. Her er det vanskelig å finne ord, været brukes som metafor og det legges mye inn i for eksempel

---

¹³⁹ Eidi, Jan *et al.*, *Norge under okkupasjonen*, ”Lebensborn i Norge. Velferdsinstitusjon for mor og barn – eller redskap for raseideologi?”, rapport 7, 1997, s. 14. Forholdet er regnet ut fra oversikt over levendefødte norsk-tyske barn født 1942 - 1946 i bygder og byer i Nordland.

¹⁴⁰ I litteraturen har vi den tyske soldaten Johannes Martin Hennig sin dagbok, hvor han skriver om sitt opphold i Bodø fra 25. mars 1944 til 8. mai samme år. Hennig skriver at mange av de gifte mennene har ”krigskone” i Bodø som de holder seg til uten å oppheve ekteskapet hjemme i Tyskland. De muntlige kildene berører ikke dette. Hennig, Johannes Martin og Berit Nøkleby (red.), *Ein tysk soldats dagbok frå krigen i Nord-Norge*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2002, s. 36.

at man kunne kvitte seg med blandinggardinene. *Den egentlige 17. mai* 1945 er det imidlertid taust om, selv om våren og sommeren 1940 blir fremstilt som tider da man feiret frigjøringen på mange ulike måter.

5.2 Sosiale særtrekk og kulturelle preferanser

Muntlige kilder kan være nyttige fordi de forteller det som er implisitt eller ble tatt for gitt; hva som var konformitet på den tiden og hos den gruppen informanten tilhører. At svarene som gis ikke medfører riktighet, kan skyldes de idealer og referanserammer som informanten har. Et eksempel på dette kan være når en informant hevder at han ikke hadde noen ettervirkninger av erfaringene med gjentatte husransaker, at faren i en periode satt i Gestapos fengsel, og at familien var under konstant oppmerksomhet fra tyskerne.

Dag Thue Berg forteller om en episode da han slo ned en tysk soldat i sentrum av Bodø. Han visste at han var i livsfare, og for å takle presset fortregnte han episoden og nevnte det ikke for noen. Flere kamerater hadde sett episoden og tok opp det som skjedde etter at krigen var over. Til å begynne med husket Dag ingenting, men så begynte detaljene å komme tilbake. Han forklarer fortregningen med frykten for å havne i en konsentrasjonsleir, men benekter at han var redd.¹⁴¹

Dette sier mye om *idealene* hos denne generasjonen. Man skulle være sterk og ikke la seg påvirke av det fienden drev med. Dette går igjen hos de fleste informanter jeg har snakket med. En informant som hadde avvikende opplysninger her, var Oscar Bodøgaard. Han ble truet på livet da Gestapo fant et gevær med tusen skudd på låven som tilhørte gården han bodde på sammen med moren og søstrene sine. Møtet med den fryktede gestapisten Johnny Larsen førte til både en gudsopplevelse og til en livsvarig frykt for at krigen skulle komme tilbake, fortalte han etter filmintervjuet. Denne åpenheten fant jeg ikke hos de andre mannlige informantene. Kanskje kan den livstruende opplevelsen være årsaken til at det ble nødvendig – og legitimt – med åpenhet. Oscar var dessuten fra Bodin og representerer landsbygda. Kanskje var man mer fortrolig med denne typen åpenhet her?!

Siden de aller fleste informantene oppgir i spørreskjemaet at de ikke har hatt noen senvirkninger av krigsårene, kan vi si noe om idealene og konformiteten når det gjelder påkjenninger på denne tiden. Man skulle vise seg sterk, også om man opplevde traumatiske ting. Bearbeiding av inntrykk skjedde først og fremst gjennom å fortelle historier, og da gjerne i en humoristisk tone.

---

¹⁴¹ Filmintervju Dag Thue Berg.

Informantene forteller om en barndom og ungdom preget av krigstid. Med unntak av én informant, nærmer disse seg vanskelige erfaringer som bombing og evakuering med en humoristisk overtone. De påpeker at de hadde det bra. Men å være barn og ungdom i Bodø under krigen medførte selvfølgelig også mange utfordringer. Det kan synes som om humoren var en strategi for å takle den vanskelige situasjonen, en strategi som man kanskje må si var forholdsvis vellykket. I hovedsak går denne tilnærmingen til opplevelsene under krigen langs to hovedspor. For det første fremstiller de fleste informantene de ulike utfordringene man møtte på en påfallende positiv måte. For det andre latterliggjorde man fienden gjennom vitser og ulike holdningsmarkeringer. Humoristisk tilnærming til krigsrelaterte utfordringer finner man også i litteraturen.¹⁴²

En av mine informanter opplevde at faren ble arrestert av Gestapo og holdt i tysk fangenskap i Møllergata 19 over en periode. I tillegg var han øyenvitne til døde og skadde både i forbindelse med lettere bombeangrep og hurtigruteskipet Prinsesse Ragnhilds forlis. Han opplevde også bombingene den 27. mai fra en kjeller, og trodde en tid at onkelen og tre kamerater som skulle til England hadde lidd skibbrudd. Like fullt gir han uttrykk for at han hadde det bra under krigen. På spørsmål om det ikke var en belastning å gå igjennom alt dette, svarer han:

”... Da va de ikke noe som het psykologa, så du måtte bare svælge de ner å go’ta de såm skjedde ...”

Dette er en gjennomgående måte å fortelle på for alle informantene; krigen var vanskelig for mange, men vi klarte oss, vi hadde det godt. I de spørreskjemaene jeg har fått inn fra informantene, er det påfallende at til tross for at flere har tilsvarende opplevelser, er det bare to informanter som oppgir at de har noen som helst senvirkninger av krigsopplevelsene. Det blir mye muntert i samtaler rundt spesielt erstatningsproduktene. Olaf Hals fortalte meg for eksempel at de pleide å si *“har du hørt det nye brødet?!”* til hverandre dersom noen ble litt for vindfull. Selv gikk han *“som en totakter hele dagen”* fordi moren blandet så mye potetmel i brødet.¹⁴³ Når Randi Lund forteller at venninnegjengen måtte steke vaflene i tran fordi de ikke hadde noe annet, sitter latteren løst over at gardinene ble gule til slutt av osen.¹⁴⁴

Flere av informantene forteller om hvordan praten rundt kaffebordet inneholdt vitser om tyskerne. Generelt var det vanlig i byen på denne tiden å sette kallenavn på hverandre, og

---

¹⁴² Wegner, Rolf B., *Politiet i Bodø krigsvåren 1940*, Bodø, 1983, s. 26 og Coldevin (1966), s. 456.

¹⁴³ Intervju med Olaf Hals. Dette drøfter jeg nærmere under punkt 7.1.

¹⁴⁴ Filmintervju II Randi Lund.

å ha en vittighet på lur, uten at noen tok seg nær av det.¹⁴⁵ Under krigen ble altså forholdet til tyskerne tema i en allerede etablert humoristisk sjargong.

”Vitsan jor vældi mye i befolkninga førr å hälle humøre opppe. De va laga så mye vitsa under krigen at du kan ikke tru de. De va en sport nærmest; ’Har du hørt om di nye tyske panservognan?’ ’Nei,’ ’Di har fæmti manns besætning!’ ’Da må di vær vældi stor?’ ’Næi, di e ikke så stor. De e en som sitt inni å styra, å 49 sãm går bak å sjuva på...’ ’... Ha du hørt at Hitler ha kjøpt alle symaskina?’ ’Næi, vorfor de?’ ’Han ska falle fiendn i ryggen ...’ De hjalp litt på moraln å skapte mot. Ja, man fornøya sæ åver de sãm jikk på tyskerans konto. De hagla me vitsa, å alle sammen lo. Vi hadde lite mat, mæn lattern va dær ...”¹⁴⁶

I tillegg moret man seg over ulike triks som å spre tyske slagord, som ved å brette papiret fikk motsatt betydning, eller å skrive om tyske kampsanger *gegen England*. Humor var også tilstede i arbeidslivet. I et brev fra ordføreren til Innenriksdepartementets kommunalavdeling i februar 1942 heter det:

”Bodø kommunes funksjonærer og tjenestemenn skal i tjenesten benytte hilsenen ’Heil og sæl’ med opprakt høyre arm. Likeledes skal i skrivelser fra kommunens administrasjon ’Ærbødigt’ erstattes med ’Heil og Sæl’ ... 7. februar kom ordføreren på rådmannens kontor og hilste med Heil og Sæl. Hilsenen ble besvart på den gamle måte med god dag ... ligningssekretær Strandenæs ... svarte at ... han hadde fra sin ungdom benyttet sin nåværende hilsen og syntes den var bra nok ... Jeg fant Strandenæs’ holdning så steil og så avvisende mot nyordningen at jeg ikke kunne anse det forsvarlig lenger å tolerere dette, hvorfor jeg meddelte at han var løst fra stillingen med øyeblikkelig virkning ...”¹⁴⁷

Slike episoder ble til muntre historier som smakte enda bedre i dette tilfellet, da Strandenæs fikk komme tilbake til sin stilling dagen etterpå fordi Innenriksdepartementet underkjente ordførerens avgjørelse.

Et annet sosialt særtrekk under krigen, var at man ikke kunne gå hvor man ville. I Bodø bystyre ble det i 1940 innført portforbud slik at barnas frihet til å ferdes ute ble begrenset.¹⁴⁸ Tvers gjennom byens sentrum gikk *Seglem-grava*, ei djup grøft med piggtrådgjerder og to overganger. Grava skulle hindre britiske styrker i å rykke frem. For å komme inn på kaiområdet måtte man igjennom en av to porter.¹⁴⁹ Knut Svendsen uttrykker at det å ikke kunne bevege seg fritt og uten fare var en gjennomgående utfordring:

¹⁴⁵ Filmintervju Egil Johnson.

¹⁴⁶ Filmintervju Dag Thue Berg.

¹⁴⁷ Brev fra ordfører Seglem til Innenriksdepartementets kommunalavdeling 18.02.42. BKF, Korrespondanse/saksokumenter, AS 250, Ast 10 (Ligningskontoret II – E – 1), 1940 – 1948.

¹⁴⁸ BKF, møtebok Bodø bystyre 1940, sak 525/40.

¹⁴⁹ På folkemunne ble disse to kalt perleporten og nåløyet.

”... man va ikke fri å frank, kunne ikke kånne å gå kor man ville hæn, de va piggråjæra å mina åveralt. Å gå i marka kunne være livsfarli ... I tillegg va de kanona og geværstillinga åveralt. Vi fikk de så nært innpå oss ...”¹⁵⁰

Man måtte også ha tillatelse for å dra ut og inn av byen og til enhver tid gå med identitetspapirer på seg.

”... man måtte ha pass på sæ bestandi. Æ blei stoppa av tysk mp en gang (uten pass), æ hadde skifta jakke før æ dro hjemmefra... 'bli me mæ, æ bor like hær oppe' sa æ. Æ henta passe å viste dæm. 'Husk å ha passet med deg' (sa tyskeren). 'Natürlich', sa æ ...”¹⁵¹

5.3 Informantenes fortelling – en grunnfortelling?

Motivasjonen for å gå inn i denne problemstillingen er det vage bildet man får av krigen i Bodø når man går til de skriftlige kildene. Det er skrevet forholdsvis få sammenhengende tekster, selv om det har stått mye på trykk i avisene. Den siste byhistorien i Bodø ble utgitt i 1966. Det er vanskelig å danne seg et bilde av hva krigen i Bodø er i folks bevissthet uten å gå til de muntlige kildene i tillegg til de skriftlige.

Dersom man ikke kan danne seg et bilde av en eventuell grunnfortelling gjennom de tolv tidsvitnenes fortellinger, kan dette likevel være et første, nødvendig skritt på veien mot mer kunnskap. Finnes det en grunnfortelling om krigen i Bodø? Er den i så fall representativ bare for en liten gruppe innbyggere som har bodd i byen lenge og dermed gjennom avislesning og sosial omgang har fått med seg formidlingen av det som skjedde lokalt? Uansett svar, bidrar intervjuene til økt forståelse for hvilken fortelling vi har lokalt.

Vi har en del lokal litteratur å støtte oss på, men jeg har bare funnet ett forsøk på en helhetlig fremstilling. Historikeren Axel Coldevin er den historikeren som kommer nærmest en sammenhengende fremstilling, selv om denne ikke kan kalles en syntese.¹⁵² Hans byhistorie ble utvidet i 1966 til også å omhandle krigsårene og etterkrigstiden.

Nils Parelius, som var dommerfullmektig i Bodø da krigen brøt ut, har i et særtrykk av Nordlands Framtid fra 1965 skrevet om sine opplevelser i byen fra 9. april til 20. mai 1940.¹⁵³ Denne teksten er altså lest av mange. Parelius skriver med et uttalt ønske om å avlive myter, og hans tekst avviker derfor på noen områder fra Anne Eriksens analyse. Coldevin hadde lest Parelius' tekst da han skrev om krigsårene, men hans synspunkter finner jeg i liten grad igjen i Coldevins tekst. Der Parelius søker å avlive myter, kan det virke som om Coldevin ikke har

¹⁵⁰ Filmintervju Knut Svendsen.

¹⁵¹ Filmintervju Dag Thue Berg.

¹⁵² Coldevin (1966), s. 410 – 486.

¹⁵³ Sidehenvisningene er mine egne med forsiden som side 1, da særtrykket mangler sidetall.

ambisjoner om det samme. Tendenser i Coldevins tekst kommer frem i lys av Parelius, derfor er denne teksten også tatt med.

Den øvrige litteraturen det er snakk om, er fragmenter som ikke er helhetlige fremstillinger av krigen i Bodø. Jeg har gitt en oversikt over litteratur og kilder under punkt 1.4. Med utgangspunkt i Eriksens perspektiv vil jeg stille følgende spørsmål til de to tekstene:

- *Hvilke hovedtendenser av mytologisering finner vi i tekstene?*

Når jeg skal gå gjennom tekstene, tar jeg altså ikke med alle myter som finnes i tekstene, men de hovedtrekk som jeg finner interessant sett opp mot den nasjonale fortellingen. Er disse i pakt med Eriksens nasjonale grunnfortelling, er det mer sannsynlig at vi også har en lokal grunnfortelling.

Nils Parelius reiste fra byen 20. mai 1940, syv dager før byen ble bombet. Rapporten ”Krigsdagene i Bodø 9. april – 20. mai” omhandler *overfallet*; Eriksens første fase av fortellingen om krigen.¹⁵⁴ Jeg skal se nærmere på noen hovedtendenser som gjør denne teksten spesielt interessant sammenlignet med Coldevin.

Parelius bekrefter at det var en *overraskende* og *personlig* opplevelse den 9. april. Han skriver om *aprilsjokk* og stor forvirring da okkupasjonen ble kjent over radio den 9. april. Overraskelsesmomentet nevnes gjennom teksten på ulike måter, og vi får mer og mer et personlig vitnesbyrd fra Parelius. Memoarene er sterkt preget av at de er skrevet av en offentlig person som ønsker å avdekke de faktiske forhold i byen disse dagene. Språket er offisielt helt frem til han beskriver det første bombeangrepet i Bodø den 5. mai. Her blir dommerfullmektig Parelius personlig med oss; han forteller hvor han overnatter i huset, at han våkner neste morgen av flyalarmen, kler på seg “*det mest nødvendige*” og søker tilflukt i et “*behagelig*” bomberom i kjelleren med tilgang til karameller. Vi får vite at han kler på seg og ikke rekker å få posten i hus før neste flyalarm går. Hver gang faren øker, blir Parelius mer personlig overfor leseren.

Kanskje er denne personlige fremstillingen av 9. april (som i Bodø kom i form av evakuering og spredte luftangrep) en følge av de sterke personlige påkjenningene hos den som forteller etter hvert som trusselbildet øker? Denne myten lever altså sterkt i teksten.

I motsetning til den nasjonale fortellingen, trekker Parelius frem politiets og de militære myndigheters fravær når et tysk kamuflert troppetransportskip legger til kai. Han fremstiller Bodø som en passiv by, hvor deler av offentligheten ikke ønsket å motarbeide

---

¹⁵⁴ Parelius, Nils, ”Krigsdagene i Bodø 9. april – 20. mai”, særtrykk av Nordlands Framtid, 1965.

tyskerne. Statsadvokaten begjærte tre NS-medlemmer arrestert den 10. april, men fylkesmannen omgjorde beslutningen. Han nektet også den tyske kapteinen ombord på det kamuflerte forsyningskipet “Alster” å overgi seg ved kai i Bodø. Da en kaptein Kaaveland ville kapre det tyske skipet, ble han avvist av fylkesmann og politimester. Grunnen til at den overordnede militære myndighet ikke beordret kapring, var at de aldri fikk vite om at skipet var i Bodø. Byen beskrives av Parelius som en *fredens oase* for tyske okkupanter.

Han nevner også *Saltens nøytralitet* som innebar at i dagene før byen ble okkupert, var mange opptatt av å ikke provosere fienden. Britiske styrker ble tatt imot av deler av befolkningen med blandede følelser. Og dersom NS-sympatisører ikke fikk offentlige verv, kunne dette bli sett på som “*personforfølgelse av politiske motstandere*”.¹⁵⁵ Når NTB etablerer seg og NRK-folk på flukt sørfra kommer de første maidagene, konstaterer Parelius at “*Bodø var kort og godt blitt et centrum for det frie Norges åndelige motstandskamp*” gjennom sin sterke kringkaster.¹⁵⁶ NTB-direktøren mente seg imidlertid direkte motarbeidet i byen. “*Hvorfor akkurat her i Bodø?*” var en vanlig kommentar. Parelius setter denne holdningen i forbindelse med at “*nøyaktig samme lite heroiske innstilling gjorde seg gjeldende når det gjaldt Kongen og regjeringen under krigshandlingene sydpå.*”¹⁵⁷ Her berører Parelius også den nasjonale fortellingen. Han understreker at uten å berøre disse ubehagelige sannhetene vil han “*bidra til å styrke legendedannelsen om det norske folks enestående motstandsvilje helt fra første dag under krigen.*”¹⁵⁸ Han uttrykker bekymring for den ensidige formidling som skjer av hensyn til dem som har behov for å skjule sin rolle i begynnelsen av krigen.

Myten om motstand fra dag en er altså ikke betegnende for denne teksten, den har snarere som uttalt motiv å avlive denne, ikke bare når det gjelder Bodø, men også generelt for hele landet. Parelius skriver altså ikke om Bodø som et enestående eksempel, men som et eksempel på en hovedtendens over hele landet. Her bryter Parelius med Eriksen.

Politimester Johan Frederik og fylkesmann Karl Hess Larsen fremstilles som ettergivende overfor NS, sistnevnte forhindrer arrestasjon av sentrale NS-medlemmer og setter lederen for NS Ungdomsfylking inn i det sivile ordensvern. Parelius siterer Nordlands Fremtid dagen etterpå:

---

¹⁵⁵ Parelius (1965), s. 16.

¹⁵⁶ Parelius (1965), s. 19.

¹⁵⁷ Parelius (1965), s. 19.

¹⁵⁸ Parelius (1965), s. 28.

“For oss må det gjerne bare være borgerlig innstilte folk i ordensvernet bare det er voksne, bra folk og 100 prosent nordmenn. Men å by fram nazister til ordensvernet i dag, det må ikke kunne tåles selv i Bodø...”¹⁵⁹

Her får vi øye på den sterke todelingen Eriksen peker på: tyskere mot nordmenn med NS-folk som kaostrussel som forkludrer bildet fordi disse er nazister – og nordmenn samtidig.¹⁶⁰ Avisen løser problemet med å insinuere at NS-medlemmene i alle fall ikke er hundre prosent nordmenn(!) Denne myten finner man flere eksempler på i denne teksten.

Myten om *kampen mellom det gode og det onde* trer frem når tyskerne demoniseres og settes i kategorien *fiende*. Parelius siterer *Nordlands Framtid* som omtaler tyskernes “*djevelske ugjerninger*” og “*morderiske galskap*” den 26. april, dagen etter at lokalbåten “Folden” ble senket av tyske fly og seks mistet livet. Dette var første gang Bodø fikk berøring med krigen. Gjennomgående gir Parelius likevel et inntrykk av at bybefolkningen var delt i denne saken. Det var ikke alle som var like overbevist om at tyskerne var fienden. Denne myten lever godt i teksten, men presenteres altså ikke som en entydig holdning hos befolkningen.

Parelius kommenterer Nordlandspostens artikkel om en skolegutt som skal ha kapret et tysk fly i Brønnøysund og holdt syv tyskere i sjakk, mens de i virkeligheten ble arrestert av det lokale politiet. “Og dette er så visst ikke det eneste eksempel på den legendedannelse som foregikk i de dager,” fortsetter han.¹⁶¹ Forfatteren ser altså med kritisk blikk på avisomtalen. Kanskje er dette fordi han som dommerfullmektig hadde tilgang på mer informasjon enn andre? Her ser vi at myter avsløres i teksten, mens de i den nasjonale fortellingen ifølge Eriksen ligger implisitt.

Sett opp mot den nasjonale fortellingen er denne teksten avvikende på enkelte punkter. 9. april er offentlig, ikke privat, men overraskelsesmomentet er bevart. Parelius tegner et svart-hvitt bilde av kampen mot tyskerne, her er det klassiske fiendebildet intakt, og kampen mellom det gode og det onde herjer. Men NS-sympatisører dukker opp i ulike autoritetsposisjoner allerede før okkupantene har overvunnet den motstand som tradisjonelt tillegges hele folket under felttoget. Motstanden var ikke massiv fra dag en.

I tillegg nevner Parelius legendedannelser som media skapte. Man kan kanskje se på denne som en del av holdningskampen; fienden virker lett å beseire dersom en skolegutt kan hamle opp med syv bevæpnede tyskere. Samtidig som Parelius selv bekrefter enkelte myter, kler han altså av andre.

---

¹⁵⁹ *Nordlands Framtid* 11.04.40.

¹⁶⁰ Eriksen (1995), s. 55.

¹⁶¹ Parelius (1965), s. 11.

Parelius hadde et uttalt motiv om å komme desinformasjon, tilsløring og myter til livs gjennom å avdekke de forholdene han hadde observert våren 1940. Til slutt i teksten nevner han motstand mot offentliggjøring av hans tekst fra lokale personer i Bodø og uttrykker sin bekymring over at viktige kilder går tapt mens man lar hensynet til nålevende tilsløre sannheten. Han siterer et innlegg i Nordlands Framtid den 30. mars 1965:

“Det er ytterst vanskelig å skrive denne krigshistorie, dessverre ikke bare når det gjelder Bodøs innsats. Man vil så altfor lett falle for fristelsen til å glemme det som ikke er å skryte av. Og når det så pusses litt ekstra på de gode sider, får vi det fullstendig gale bildet som vi har så lett for å sole oss i: Norge, heltenes land. Landet, der nesten alle møtte ulykken med ro og fasthet!”¹⁶²

Parelius bekrefter altså ikke hele *den store fortellingen* som Eriksen beskriver, han avslører flere av dens slagsider samtidig som han også bekrefter enkelte deler av den.

Året etter at Parelius' tekst stod på trykk, gav Bodø kommune ut sin utvidede byhistorie ført i pennen av historikeren Axel Coldevin. Boken dekket nå også krigsårene. Coldevin kjente til Parelius' memoarer og henviste også til disse i sin fremstilling.¹⁶³ Men Coldevins tekst om krigen i Bodø bekrefter ikke det Parelius skriver. I denne teksten blir NS-ordføreren ved et tilfelle presentert som offer for nordmenns represalier og tyskernes utnyttelse, et bilde som står i kontrast til NS som kaotrussel i den nasjonale fortellingen. Denne teksten har altså et annet perspektiv sammenlignet med det Parelius skriver. Her tegnes det et bilde av en by i militær og sivil beredskap, et 9. april preget av harme over tyskernes angrep. Coldevin hevder at Quislings tale *“bidrog fra første stund til å skape en norsk front”*.¹⁶⁴

Episoden med “Alster” er her tildekket med at myndighetene beordrer mannskapet som melder seg, til å returnere. (Parelius opplyser om at kapteinen var blant disse og at de ville kapitulere.) Coldevin skriver at man ikke fant det tilrådelig å gå til angrep på det tyske lasteskipet, i frykt for at det var et kamuflert krigsfartøy(!) Parelius skriver at fylkesmann og politimester avviser kapteinens *kapitulasjon* og at de overordnede sjøfartsmyndigheter ikke blir informert om hendelsen slik at de kan gripe inn.

Coldevin bygger opp under myten *motstand fra dag en* ved å bringe parole-lignenede slagord inn i teksten, og dekker over de politiske motivene bak avvisningen av “Alsters” kapitulasjon.

---

¹⁶² Parelius (1965), s. 30.

¹⁶³ Coldevin (1966), se note s. 415.

¹⁶⁴ Coldevin (1966), s. 414.

Når det gjelder bodøværingenes tilknytning til NS, tegnes det også et helt annet bilde. Partiet hadde ikke noen organisert gruppe før krigen, heter det, selv om “*det fantes enkelte som sympatiserte med bevegelsen*”.¹⁶⁵ Disse kom ikke unna folkejustisen. Dualismene nordmenn – tyskere og venn – fiende, er fremtredende under beskrivelsen av felttoget.

Coldevin nyanserer dette bildet når han trekker inn nordmenns bitterhet og skuffelse over britenes innsats og omvendt. Han tillegger en engelsk militærhistoriker “*riktig erkjennelse*” - han mente britenes manglende erfaring fra norsk territorium og “*endog ubekjentskap med det norske folks alminnelige egenskaper og fordommer*” var forklaringen på fiendens overtak.¹⁶⁶ Her nyanseres bildet av heltmodige nordmenn i allianse med de britiske – mot den tyske fiende.

Når Coldevin beskriver samarbeidet mellom norske myndighetspersoner og tysk øvrighet etter felttoget, smuldrer forestillingen om nordmenn mot tyskere opp. Coldevin nærmest forsvarer myndighetenes samarbeid. “*For i alle fall å beholde en viss oversikt og orden opprettet Bodø formannskap i midten av juni et kontor for tyske rekvisisjoner*”, skriver han, og signaliserer dermed at det nærmest var en selvfølgelighet for nordmenn å administrere tyskernes overtakelse av bodøfolks eiendommer.¹⁶⁷

Her bryter Coldevin med den nasjonale fortellingen og lar kastrosselen NS rokkere bildet av hvem som er venn og hvem som er fiende helt til han kommer til den delen av fremstillingen som berører hverdagslivet under krigen.

NS-sympatisørene er ifølge Coldevin få før krigen, og får passet sitt påskrevet hos befolkningen fra dag en av den. Men myten om NS-sympatisører som *en sær minoritet*, bekreftes ikke massivt i denne teksten, for Coldevin er ikke entydig imot all innbefatning med tyskerne.

Terbovens tale den 25. september 1940, hvor han proklamerer nyordningen, blir fremstilt som årsaken til at NS-medlemskapene økte i antall. I talen ble NS fremstilt som den eneste veien til frihet. “*Disse forblommede ordene tok mange som et ærlig løfte og sluttet seg til NS uten at de dypere sett sympatiserte med bevegelsen*”, skriver Coldevin.¹⁶⁸ NS-medlemmene er ikke lenger en sær minoritet, men en stadig økende mengde mennesker som blir lurt av Terboven. De vet ikke hva de gjør. Coldevin menneskeliggjør altså der Eriksens nasjonale grunnfortelling demoniserer. Lokalt i Bodø får NS medlidenhet hos Coldevin for å måtte ta forakt både fra tyskere og nordmenn i arbeidet for “*byens beste*”:

---

¹⁶⁵ Coldevin (1966), s. 414.

¹⁶⁶ Coldevin (1966), s. 434.

¹⁶⁷ Coldevin (1966), s. 444.

¹⁶⁸ Coldevin (1966), s. 447.

“... dette drev mange NS-folk til desperasjon. Tyskerne utnyttet NS til sine formål... Det var en tragedie å oppleve at norsk ungdom, ofte av idealistiske grunner og i ærlig offervilje satte livet til i denne kampen.”¹⁶⁹

Her tar forfatteren NS nærmest i forsvar og bryter dermed med Eriksens analyse av den nasjonale fortellingen, hvor NS er den mest forhatte og demoniserte gruppen fra krigen.

Coldevin skriver at NS-ordføreren hadde

“... svært liten bevegelselsfrihet ... Derfor er det nesten rørende å lese i ordførerens “vedtaksprotokoll” at Seglem som julegave bevilget personalet på brannstasjonen en årgang av Nasjonal Samlings hovedorgan, “Fritt Folk”, og en årgang av NS månedshäfte, videre tobakk for kr 23,45 og kaffe med smørbrød...”¹⁷⁰

Man får ikke et klart bilde av NS som en sær minoritet i denne teksten. De er snarere menneskeligjort.¹⁷¹ Frontkjemperne, som i den nasjonale fortellingen blir fremstilt som skyldig i det groveste sviket sammen med tyskerjentene, blir i denne teksten beskrevet som idealistiske ungdommer som er ført bak lyset.

Det billedlige uttrykket *front* brukes i teksten blant annet for å beskrive kvinnenens innsats: teksten tegner et patriotisk bilde av byens befolkning som tok ulike initiativ for å møte den nye situasjonen som inntraff den 9. april. Kvinnenens Arbeidshjelp var et av disse, en del av *den indre front*.¹⁷² “Nå er det ikke spørsmål om hva man vil og ikke vil, men om å yte hva man kan der hvor det trengs”, var deres appell.¹⁷³

Det er et altså innslag av noen av frontene i teksten, men disse er ikke fremtredende slik de er det i den nasjonale fortellingen.

Hele teksten er farget av følelser, stemninger og en beveget forfatter. Det er lett å lese mellom linjene at Coldevin har hatt nærkontakt med dem han skriver om og at han også kjenner til innbyggernes emosjonelle reaksjoner på krigen. Coldevin beskriver motløshet, skuffelser, og at “en følelse av å være forsvarsløs mot en overmektig fiende grep de fleste i første omgang”.¹⁷⁴

Han går enda lenger, og bekrefter Anne Eriksens analyse av den nasjonale fortellingen når han konstaterer at “omstillingen fra fred til krig forutsatte en fullkommen

---

¹⁶⁹ Coldevin (1966), s. 448. Sitatet gjelder vervingen av soldater til østfronten.

¹⁷⁰ Coldevin (1966), s. 448.

¹⁷¹ Det forsterker inntykket av at NS nærmest ufarliggjøres at samme ordfører vedtok å kjøpe 30 julehefter fra Norsk Sykepleierforbund til sykehuset, gamlehjemmet og lasarettet julen 1942, noe som kanskje virker enda mer rørende for de fleste lesere enn at “Fritt Folk” ble gitt til brannstasjonen. Saken er referert i Bodø kommunes formannskapsarkiv 100 – 0037 Vedtaksbok for Ordføreren i Bodø 1942 – 1944, sak 423/42.

¹⁷² Coldevin (1966), s. 415.

¹⁷³ Coldevin (1966), s. 415.

¹⁷⁴ Coldevin (1966), s. 416.

mentalitetsforandring i det norske folk".¹⁷⁵ Coldevin tar også med det religiøse aspektet når han beskriver den første gudstjenesten etter krigsutbruddet som "*en underlig – og trøsterik – opplevelse*".¹⁷⁶ At ikke flere mistet livet under bombingene, betegnes som et under.¹⁷⁷ Og da hele byen lå i ruiner, sendte Bodø kringkaster salmen "Den store hvite flokk" om og om igjen. "*Finere kunne dere ikke fortalt det*", var en lytters reaksjon.¹⁷⁸

Han nevner også et leserinnlegg med overskriften "*Med rak rygg*" som stod på trykk dagen Bodø ble lagt i ruiner som "*en inspirert profeti*".¹⁷⁹ Myten om *sterke sanselige opplevelser* finner vi gjennom hele teksten.

Coldevin skriver om "*denne vakre og intense vårtiden som stadig fikk en mørkere og dystre tone*".¹⁸⁰ Han beskriver altså inngangen til en mørk tid våren 1940 etter hvert som kommuneadministrasjon og næringslivet måtte evakuere ut av byen på grunn av mindre bombeangrep og 10 - 20 flyalarmer i døgnet. Morgenen den 27. mai beskrives været i maleriske ordelag før de første bombene treffer Bodø, men så er den mørke tiden et faktum; bombene faller og "*gjennom det hele lyste solen som en matt ildkule, et uhyggelig syn*".¹⁸¹

"*Hendelser og stemninger i de fem mørke år*" er dessuten overskriften for avsnittet som tar for seg hverdagslivet i Bodø under krigen. Her fremstilles nazister, fronter, venner og fiender på en annen måte enn i teksten ellers. Han beskriver opinionen mot tyskerne som usikker i starten, men at stemningen snudde høsten 1940 etterfulgt av flere illegale aviser og uunngåelige arrestasjoner.

Coldevin slår fast at "*Langt verre enn tyskerne var de norske nazister. Selv om de var relativt få øvet de et mentalt trykk*".¹⁸² Han trekker frem deres feilaktige opplysninger i avisa og pressesensuren som eksempler på dette. Under dette avsnittet berører han også folks humoristiske tilnærming til fiendens overmakt i tillegg til kirkefront, lærerfront, kjøkkenfront og idrettsfront. Her forsterkes bildet av at "det var noe annet under krigen"; erstatningsprodukter florerte og "*... Oppfinnsomme husmødre laget de rareste puddinger*".¹⁸³

---

¹⁷⁵ Coldevin (1966), s. 416.

¹⁷⁶ Coldevin (1966), s. 416.

¹⁷⁷ Coldevin (1966), s. 428.

¹⁷⁸ Coldevin (1966), s. 429. Dette skal en ansatt ved kringkastingen, kontorsjef Einar Schumann, ha fortalt. Det var Tage Ellinger som spilte musikken. Se Ellinger, Tage, *Den forunderlige krig*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1960, s. 97.

¹⁷⁹ Coldevin (1966), s. 423, navnet på avisen er ikke nevnt.

¹⁸⁰ Coldevin (1966), s. 422.

¹⁸¹ Coldevin (1996), s. 424. Sitatet er hentet fra overlege Nils Friis' beskrivelse av bombingene av fylkessykehuset (Friis, Nils, "Bodø sykehus 1927 – 1952", Bodø, 1952).

¹⁸² Coldevin (1996), s. 456.

¹⁸³ Coldevin (1966), s. 466.

Svartebørsen trakk varene ut av tyskernes grep, og fangeleirene i Bodø og Bodin blir nevnt. I dette avsnittet bekreftes altså mange av de myter som den nasjonale fortellingen inneholder.

Coldevin blir rørt over at nazistorganet “Fritt Folk” gis bort i julegave fra ordføreren, og beskriver i tillegg de ulike frontenes arbeid mot nazifisering og tyske bestemmelser. Dette er kanskje et forsøk på å tilfredsstille både dem som sympatiserte med NS og dem som var motstandsfolk i Bodø under krigen. Teksten blir på denne måten både tvetydig og underfundig når den analyseres i lys av Eriksens nasjonale grunnfortelling.

Myten om *de fem mørke årene* lever i Coldevins tekst, men han trekker også frem den positive utviklingen for byens budsjetter i perioden, og den gjeldssaneringen som både kommunen og private opplevde. Fattigdom i kraft av mangler nevnes, men teksten preges av at bodøfolk og bodøsamfunnet klarte seg bra. “*I Bodø var stillingen langt lysere i mai 1945 enn etter katastrofen i mai 1940*”, skriver han.¹⁸⁴

Den viktigste litteraturen om krigen i Bodø er i hovedsak skrevet av tidsvitner eller fagpersoner frem til 60-tallet. Derfor forventet jeg meg at den skriftlige fortellingen om krigen i Bodø lå tett opp mot Eriksens nasjonale grunnfortelling. Tematisk stemmer dette, men når det gjelder det mytiske aspektet, bryter de to tekstene jeg har tatt for meg med den nasjonale fortellingen.

Parelius avslører myter og manglende motstandsvilje, mens det virker som om Coldevin skriver nøkternt ut fra kongetro nordmenns ståsted samtidig som han menneskeliggjør – og demoniserer - NS. Med dette som utgangspunkt ble tidsvitnenes fortelling desto mer verdifulle som supplement og korrektiv til det skriftlige materialet. I tillegg kunne disse tekstene bidratt til informantenes fortelling. Dette er, så langt jeg kan se, ikke tilfellet.

Jeg har ikke funnet at formidlingen av okkupasjonshistorien lokalt har påvirket informantenes fortelling slik at man finner igjen en felles struktur i de muntlige kildene. Litteraturen er heller ikke entydig. Vi finner igjen noen av mytene Eriksen beskriver, mens andre igjen avkreftes eksplisitt i både muntlige kilder og i litteraturen. Vi kan altså ikke slutte av informantenes fortelling annet enn at strukturen *overfall – okkupasjon – frigjøring* er med hos de fleste. Men dette sier kanskje ikke annet enn at informantene forsøker å fremstille begivenhetene i en mest mulig kronologisk rekkefølge. Mitt hovedinntrykk er at informantene ikke bekreftet Eriksens nasjonale grunnfortelling når de ble spurt om å fortelle om sine opplevelser under krigen. En bekreftelse ville gitt et signal om at informantene var sterkt

---

¹⁸⁴ Coldevin (1966), s. 455.

preget av den nasjonale formidlingen om krigen. Men det virker som om den lokale fortellingen har levd sitt eget liv, og overlevd den nasjonale ensrettingen.

Prisen har, slik jeg ser det, vært en fortelling som ikke er kollektiv, men heller av anekdotisk, privat art, skiftende fra den ene informant til den andre. Også i den enkeltes fortelling er det en mangel på sammenheng; informantene forteller bruddstykker som de husker spesielt godt, ikke en helhetlig historie. Det kan altså virke som om at Bodø ikke har hatt en egen grunnfortelling om krigen, men at minnene er bevart gjennom årene i en mer privat kontekst. Jeg har spurt mange av informantene om de opplevde et spesielt samhold mellom bodøværingene under krigen. Enkelte bekrefter dette, men jeg har ikke fått forståelse for at man i stor grad har bygd på krigserfaringene for å skape en identitet i Bodø-samfunnet etter krigen. Det kan være byens sterke ekspansjon i perioden som har gjort dette vanskelig, men en slik historiebruk ville også krevd mer litterær produksjon. Formidlingen fra krigsårene kan også ha vært vanskelig fordi Bodø var en forholdsvis liten by. Krig tar frem både det beste og det verste i mennesker. Kanskje kan hensynet til familie og til den enkelte ha veid tyngre enn ønsket om å formidle okkupasjonshistorien lokalt i Bodø til et bredere publikum.

De muntlige kildene gir altså ikke et riss av en lokal grunnfortelling.

5.4 Den lokale fortellingen i Bodø og Eriksens nasjonale grunnfortelling

Det positive ved et fravær av grunnfortelling, er at informantene ikke følte seg forpliktet til å formidle en bestemt historie da jeg traff dem. Det var tydelig at de som var aktive i Krigshistorisk Gruppe Bodø, hadde flere elementer fra Eriksens nasjonale grunnfortelling enn de andre informantene.¹⁸⁵ De hadde mer inngående kjennskap til krigen også på nasjonalt nivå. Men også disse hadde ulike fortellinger når de beskrev krigen i Bodø. Gjennomgående fortalte de om sine egne opplevelser under krigen. Byen, eller lokalsamfunnet, er ikke like sterkt tilstede som referanseramme sammenlignet med informantenes egen (stor)familie.

Når de gjelder det mytiske innslaget i fortellingene som informantene bidrar med, er det altså enkelte deler som sammenfaller med Eriksens nasjonale grunnfortelling. Dette gjelder spesielt fremstillingen av krigsårene som *en annen tid*, et eget univers. Men i den lokale fortellingen framstår ikke disse årene nødvendigvis som *en mørk tid*. Her er hovedtendensen at informantene vektlegger at de hadde det tross alt bra. Vi finner også *NS som kaastrussel* i informantenes fortelling, i tillegg til tyskertøsene. Og britiske soldater. Mange av informantene forteller i rekkefølgen *overfall – okkupasjon – frigjøring*, med

---

¹⁸⁵ Dette gjelder Dag Thue Berg og Egil Johnson.

frigjøringen som den delen av fortellingen som sammenfaller mest med Eriksens nasjonale grunnfortelling.

Denne mytologiseringen er i stor grad nyansert, og hoveddelen av materialet bærer preg av helt andre perspektiver enn dem Eriksen tar til orde for. *Overfallet* skjer ikke plutselig og personlig den 9. april, det skjer gradvis og i ulike faser gjennom en stri strøm med naboer, venner, slekt og familie som beveger seg ut av byen etter at tyskerne tar over styret av landet sørpå. Evakueringen skjedde ikke plutselig, og fortellingen starter dermed ikke med et *overraskende og personlig overfall*. Informantene forfekter heller ikke at bybefolkningen gjorde *motstand fra dag en*, selv om enkelte fremstillinger synliggjør at dette var tilfellet for enkelte. Det *kollektive fellesskapet* som Eriksen hevder ble bygget under krigen, ser ut til å utebli for Bodøs del. Her var det de små fellesskapene som tok over, krigen isolerte innbyggerne i stor grad. Vi finner heller ikke *moralske erfaringer* som et gjennomgangstema i fortellingen selv om de også er tilstede, men med bombingene er *sterke sanselige erfaringer* tydelig tilstede. Bodø hadde ingen stor industri og dermed ingen stor arbeiderklasse. *Det klasseløse samfunn* er ikke et ideal som fremsettes i fortellingene. Man kan heller ikke si at fortellingene preges av en gjennomgripende *demonisering av fienden*.

Islettet av myter fra den nasjonale grunnfortellingen er så langt jeg kan se ikke sterkt nok til å slutte at den lokale fortellingen fra Bodø fortalt av tolv tidsvitner sammenfaller med Eriksens nasjonale grunnfortelling. Dette kan være fordi situasjonen i byen var svært spesiell; Bodø ble bombet og 2/3 av byen utslettet. I tillegg var forholdene så små og gjennomsiktlige at man ikke kunne lage myter uten rot i virkeligheten for å mobilisere til motstand. Eriksen selv hevder at den nasjonale og den lokale fortellingen samsvarer i stor grad.¹⁸⁶ Jeg vil på bakgrunn av denne gjennomgangen hevde at dette ikke er tilfellet når det gjelder Bodø. Byen ble bombet, vi hadde ilandsetting av både britiske og tyske soldater her i tillegg til store fangeleire. Byen hadde også forholdsvis mange medlemmer av NS under krigen. Kanskje er byens krigshistorie annerledes på grunn av disse særtrekkene?

Ser man på hovedtendensene i materialet jeg har gått igjennom i dette kapitlet, kan man si at Eriksens nasjonale grunnfortelling ikke er dekkende for informantenes fortelling om krigsårene i Bodø. Eriksens påstand om at den lokale fortellingen sammenfaller med den nasjonale er altså ikke bekreftet når det gjelder Bodø.

---

¹⁸⁶ Eriksen (1995), s. 32.

5.5 Oppsummering

Hvilke nye perspektiver og utfyllende informasjon har vi fått angående krigen i Bodø etter å ha sett på de muntlige kildene med ”narrative briller”?

For det første kan det virke som de muntlige kildene korrigerer bildet av at krigen førte til at fellesskapet mellom innbyggerne ble styrket. Dette er en myte som lever i den lokale litteraturen parallelt med den nasjonale fortellingen. Det kan tvert imot virke som om krigen isolerte innbyggerne i små fellesskap. Jeg har ikke funnet dette aspektet i noe skriftlig materiale, men siden det går igjen hos alle informantene er det sannsynlig at isolasjon preget byen mer enn et kollektivt fellesskap.

Eriksen nevner NS som en kaostrussel i forholdt til fiendebildet av nordmenn mot tyskere i den nasjonale fortellingen. Informantene bringer inn en ny kaostrussel i fortellingen med bakgrunn i hva som skjedde lokalt i Bodø. De britiske soldatene plyndret hjemmene de var innom og hadde ikke en fremferd som inngav respekt. Her er det altså bildet av nordmennes allierte man rokker ved.

I Eriksens nasjonale grunnfortelling er tyskertøsene også en slik kaostrussel, men informantene bekrefter ikke denne. De nyanserer bildet av at denne gruppen gjennom å benekte at disse kvinnene nødvendigvis sympatiserte med tyskerne. Det var en attraktiv mann de hadde med å gjøre, ikke okkupasjonsmakten. Tyskertøs betegner et stort spekter av forhold med tyskerne, alt fra at man jobbet på Frostfilet eller festet med tyskere til at man giftet seg med en tysk soldat. Det kan se ut som om det å kommunisere med tyskerne var mer hyppig i landkommunen Bodin, og mer godtatt. Dette kan være fordi mange soldater var stasjonert her, og fordi man hadde avstand til de tyske myndigheter inne i byen som utøvde vold og tvang overfor enkelte av befolkningen.

Alle unntatt én informant sier at de hadde det godt under krigen. Kanskje legger informantene i dette at man ikke opplevde sult eller var fange i en av fangeleirene. Det kan imidlertid virke som om at det var et ideal om å tåle ondt uten å klage, å holde motet oppe og ikke vise tegn til svakhet, som ligger bak disse uttalelsene, snarere enn at forholdene var spesielt gode for lokalbefolkningen. Denne måten å se krigsårene på kan sees på som en strategi for å takle det mentale presset man var utsatt for. Den positive tilnærmingen til utfordringene gikk iblant over til strategier der man brukte latterliggjøring av fienden, ulike triks og feile oversettelser av tyske kampsanger som middel for å holde motet oppe. *Mot* er en gjennomgangstone i alle intervjuene; her skinner triumfen den 8. mai kanskje igjennom, men sannsynligvis er *mot* den tilnærmingen man brukte i møte med utfordringer også under

krigen.¹⁸⁷ Jeg finner disse tendensene også i skriftlige kilder og i litteraturen, men den gjennomgående positive tilnærmingen er tilstede i de muntlige kildene på en mye mer iøynefallende måte. I litteraturen lokalt er det mer humor man tar tak i.

Den gjennomgripende følelsen av å ikke kunne ferdes hvor man ville, den daglige realiteten med minefelt, dødsstraff for kontakt med russerfangene, krav om identitetspapirer og tillatelse for å forlate byen er perspektiver de muntlige kildene supplerer med. I litteraturen finner vi ikke dette aspektet, men det er tilstede i skriftlige kilder som saklig informasjon om portforbud, påbud og forskrifter. Generelt kan man si at de muntlige kildene synliggjør hvordan det er å være menneske midt i en tilstand av krig. Denne synliggjøringen er svært fruktbar og gjør skriftlige kilder om fra tørre fakta til levd liv. Jeg vil altså hevde at de muntlige kildene supplerer de skriftlige her, også der de ikke nødvendigvis tilfører ny empiri.

De muntlige kildene gir dessuten et bilde av motstandskampen som begrenser denne til et fåtall aktører. To av informantene var selv med i motstandsarbeidet og har bidratt med mye informasjon om dette. Men det tegnes ikke et bilde av en bybefolkning som stod sammen mot tyskerne. Kanskje er dette et riktig bilde av forholdene i byen, og at dette er noe av bakgrunnen til at okkupasjonshistorien lokalt ikke har vært formidlet så sterkt og fylt av myter som vi ser det nasjonalt. Informantene fremstiller ikke matauk og selvoppofring som et bidrag i kampen mot tyskerne. Det var en måte å overleve krigen på.

Et interessant spørsmål er om disse nye perspektivene er relevant også for den nasjonale fortellingen, men dette blir for omfattende for meg å gå inn på her.

---

¹⁸⁷ Jostein Lorås understreker i sin artikkel at man kan huske hvilke holdninger man hadde til ting i fortiden dersom det gjaldt forhold som var av stor betydning for informantens hverdag.

Kapittel 6

Eriksens analyse: utgangspunkt og begrensninger

Det håndverket en historiker utfører når han velger ut og setter sammen empiri til sammenhengende tekst, har fått påfallende lite oppmerksomhet sammenlignet med historiefagets sterke fokus på kildekritikk. Her har Eriksen gitt et bidrag gjennom sin analyse. Generelt må historikere velge ut noe som skal formidles videre, fordi vi kan ikke huske alt som har skjedd. Dette forvalterskapet går jeg ikke inn på her i sin helhet, men bare de sider av det som angår Eriksens analyse.

6.1 Historikeren som ikke-nøytral formidler

Etter å ha nærmet meg de muntlige kildene i lys av Eriksens analyse av den nasjonale fortellingen om krigen, har jeg fått erfare både hvilken nytte en narrativ tilnærming har, men også hvilke begrensninger den gir. En narrativ tilnærming har sitt utspring i konstruktivismen som definerer virkeligheten som noe som ikke eksisterer uten at noen har konstruert den. Eriksen beskriver i *Det var noe annet under krigen* fortellingen om krigen nettopp som en slik konstruksjon av virkeligheten. Jeg skal i det følgende ta for meg en del utfordringer som ligger i Eriksens postmodernistiske konstruktivisme. At jeg selv har benyttet meg av hennes analyse i arbeidet med å avdekke myter hos de muntlige kildene, understreker at Eriksens analyse på mange måter er svært fruktbar. Den avdekker slagsider og skiller empiri og kultur slik at myter kan synliggjøres. Samtidig setter hennes konstruktivistiske utgangspunkt begrensninger for hvor dekkende analysen er for formidlingen av krigshistorien etter 1945.

Eriksen tar altså ikke for seg historien *de facto*, men hvordan denne er blitt kommunisert og mottatt og dermed er blitt en del av vår kultur. Hennes tema er altså *formidling* av historie, eller det vi kaller for *historiebruk*. Selv om Eriksen selv skriver at hun ser historie både som et tidsforløp og som fortelling, legger hun med sitt konstruktivistiske utgangspunkt sterke føringer i sin analyse på at historie *er* fortelling à la Hayden White.¹⁸⁸ Denne amerikanske historikeren har tatt til orde for at en fullverdig historieformidling må skje i form av en fortelling.¹⁸⁹ Eriksen har altså et narrativt perspektiv når hun analyserer fortellingen om krigen; det som er formidlet om perioden 1940 til 1945. Det kan virke som om Eriksen mener at det uunngåelig er slik at man skaper myter ved å skrive om andre

---

¹⁸⁸ Eriksen (1995), s. 161.

¹⁸⁹ White, Hayden, "The Value of Narrativity in the Representation of Reality", *Critical Inquiry*, Vol. 7, No. 1, On Narrative, autumn 1980, s. 10. Nettsted.

verdenskrig, fordi dette er en av vårt lands *hovedfortellinger* – eller grunnfortellinger – forenklet og tydeliggjort med et meningsinnhold som bygger identitet. Denne formidlingen har generert mange myter om Norge under andre verdenskrig.

Dersom disse mytene også formidles gjennom historiefaget, slik Eriksen hevder, er det viktig å kunne utvikle et blikk som skiller empirien fra den kultur som krigserfaringene har gitt etterkrigstiden. Ikke fordi man nødvendigvis underkjenner denne, men fordi det vil gjøre oss oppmerksomme på den rollen vi spiller som *kulturformidlere* lokalt, regionalt og nasjonalt. Spesielt er dette viktig når det gjelder krigen, fordi denne er en av vår nasjons store fortellinger; den utgjør en fellesnevner for oss som folk, og er blitt til en av identitetsfaktorene for det norske fellesskapet. Når vi formidler den videre, er også vi barn av vår tid. Det er derfor viktig å kjenne til hvilke begrensninger og selvfølgeligheter vi selv bærer med oss til våre tastaturer slik at vi unngår skjevheter og egen, ubevisst fargelegging. Dette er kanskje den største innsikten som det konstruktivistiske perspektivet kan gi oss.

Dersom historieformidlingen har kraft i seg til å påvirke hvordan andre ser på sin fortid, og dermed hvordan deres identitet bygges, har altså historikere et stort ansvar som *formidlere* fordi vi kan komme i skade for å bygge *falsk* identitet. Myten om at historikere er nøytrale formidlere finnes, men for å kunne ta formidlingsansvaret på alvor bør historikere kanskje bevisstgjøres mer på sin rolle som *ikke-nøytrale* samfunnsbyggere.¹⁹⁰ Dette krever en bevisstgjøring av eget teoretisk ståsted og av gjennomgripende metodiske dilemmaer i historiefaget. Eriksen understreker at historikerne har spilt en samfunnsmessig viktig rolle i etterkrigstiden gjennom å formidle krigshistorien.¹⁹¹ Histore er altså et identitetsskapende fag. Når historikeren går inn i rollen som formidler, reises spørsmålet om hvordan man skal forholde seg til historiske hendelser. Kjeldstadli har reist det betimelige spørsmålet “*hvordan styrer vi unna mellom å være en moralsk, kanskje fariseistisk nåtidsdommer og en bortforklarer, på grensa til en ettertidig medløper?*” når det gjelder historikerens søken etter å

---

¹⁹⁰ Se Erling Sandmos foredrag “Det godes problem”, s. 117 i “Historikere som historie. Rapport fra HIFO-seminaret 1995”, NTNU & HIFO, 1995. Her tar han opp problemet med Jens Arup Seips tese “en historikers oppgave er ikke å kle på, men å kle av”. Sandmo hevder at man ut fra et perspektiv av mistenksomhet kan komme til å miste menneskene i historien; de blir brikker i et større spill, og deres eget liv, deres preferanser og personlige motiver faller bort. Dermed mister vi mye av historien som bare oppdages “med klærne på”. Eriksen “kler av” krigshistorien og kan altså komme i skade for å miste noen perspektiver. Hennes analyse gjelder dessuten formidlingen frem til 1995.

Knut Kjeldstadli redegjør for forholdet mellom de to ytterpunktene vitenskapsoptimisme og kunnskapsnihilisme i foredraget “Bruk og misbruk av historie” der han betegner sannheten om fortida som en regulativ idé, eller et ideal. Foredraget ble holdt på det 27. Nordnorske historieseminar på Hamarøy i 2002, og er gjengitt i Berg, Bård A. og Niemi, Einar (red.), *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie*, Universitetet i Tromsø, 2004, s. 16.

¹⁹¹ Eriksen (2009), s. 20.

forstå og å finne sammenhenger som skal formidles.¹⁹² Bevisstheten om at man ikke er en nøytral formidler, er en forutsetning for å kunne bevege seg utenfor grøftekjøring i kraft av dommer eller bortforklarer i kommunikasjonsarbeidet.

Hvilke følger får innsikten fra Eriksens analyse om at vi er kulturformidlere? For det første understreker det at historikere ikke kan anta en passiv og usynlig rolle i det samfunnet de er en del av. For det andre er deres emnevalg og fremstillinger viktige bidrag til både økt kunnskap og innsikt – og til bygging av kultur. Formidlingen av den nasjonale fortellingen slik Eriksen ser den, synliggjør dette. Slik jeg ser det, belyser hun tre ulike svakheter ved formidlingen, svakheter som jeg her ordner i følgende tre kategorier: For det første en gjennomgående mytologisering, for det andre en marginalisering av deler av krigshistorien (enkelte deler er helt eller delvis utelatt) og for det tredje en minimalisering av deler av den (hendelsene presenteres ikke proposjonalt). Resultatet er blitt en fortelling med et begrenset perspektiv preget av forklaringer på “*hvordan ting er blitt som de er*”. Jeg vil se nærmere på de tre svakhetene hver for seg i det følgende.

6.2 Mytologisering til nytte og besvær

Når historie om mennesker blir mottatt av mennesker, skjer det altså noe med det som formidles. Bevisstheten om disse prosessene er viktig for at historiefaget ikke skal bygge opp under *falske* forestillinger.¹⁹³ Ikke minst gjelder dette når historien ensidig presenteres i fragmenter, “ovenfra” eller “nedenfra”. Men det er ikke forenlig med fagets egenart å ribbe historien for alle myter fordi alle myter ikke er falske forestillinger. Med myter menes her fortellinger som forklarer hvorfor ting er blitt som de er, kjennetegnet ved at de ikke kan stå for seg selv uten å hente mening fra empirien. De har altså ingen egen iboende mening. Disse elementene i historieformidlingen vil alltid være tilstede. For å sitere Knut Kjeldstadli:

“... - er ikke også historikerne mytologer, ved å fortelle sin versjon av hvordan noe hadde seg?”¹⁹⁴

Her er Eriksen klar i sin bruk av mytebegrepet. Mytene er til dels en konsekvens av at historien handler om - og mottas av - resonnerende, sosialt intelligente individer med behov for et meningsinnhold. Det er altså mange ganger nyttige elementer i formidlingen av historie.

La meg ta et eksempel. Eriksen trekker frem at krigen som “de fem mørke årene” er en myte. Dette innebærer at alle tekster med periodiseringen 1940 – 1945 i utgangspunktet er

---

¹⁹² Fure (1997), s. 15.

¹⁹³ Se Fure (1999), s. 39.

¹⁹⁴ Kjeldstadli (2004), s. 15.

bærere av denne myten. Det er krig. Den varer i fem år. Krig kan ikke assosieres med noe annet enn noe negativt, uansett om den nasjonale fortellingen hadde vært perfekt gjengitt. Denne myten om “de fem mørke årene” ligger altså i selve fenomenet krig. Det virker som et umulig prosjekt å skulle fjerne den uten å gjøre seg skyldig i en minimalisering av historien. Fortellingen om de to som fant hverandre, stiftet familie, fikk barn, fant drømmehuset og ikke manglet noe disse fem årene, finnes nok, men er ikke spesielt representativ. Vi kan også sette disse fem årene inn i en lengre tidshorisont. Men de vil fremdeles skille seg ut – i negativ forstand. Denne myten er altså en viktig del av fortellingen om krigen frem til punktet hvor den rendyrkes slik at det ikke er stuerent å berøre sider ved krigen som rokker ved den. Det er først da myten stjeler historien.

Eriksen skriver i sin bok fra 1995 at myter *generelt* tømmer historien for innhold og stjeler historien. Dersom noe tømmer historien for innhold og stjeler historien er det slik jeg ser det nødvendigvis usant. I en nyere artikkel, “Fra niende april til åttende mai”, poengterer Eriksen at når noe er mytisk, betyr det ikke det samme som at det er usant.¹⁹⁵ Dette ser jeg på som en moderering av det hun skriver i sin bok fra 1995. Myter *kan* altså stjele historien, men de kan også være der som elementer som gjør historien mer forståelig og tilgjengelig for mottakeren. Myter kan med andre ord være både sanne og usanne, de kan både være til nytte og besvær.

6.3 Marginalisering av historien

Den sterke mytologiseringen som har preget den nasjonale grunnfortellingen ville vært utenkelig dersom man ikke hadde utelatt visse deler av krigshistorien som nyanserer og gir et mindre fordelaktig bilde av nordmenns forhold til okkupasjonsmakten. Analysen viser altså at det er viktig også å berøre sider ved krigen som er ubehagelige. Historieprofessor Øystein Sørensen pekte allerede i 1989 på at fokuset på motstandskampen hadde ført til en tematisk innsnevring, altså en marginalisering av historien.¹⁹⁶ I dag fokuserer prosjektet *Painful Heritage* ved NTNU og Falstadsenteret på enkelte av de fortrenkte sidene ved krigen i Norge.¹⁹⁷ Arran Lulesamiske Senter i Tysfjord har satt i gang et grenselosprosjekt for å kartlegge de samiske grenselosenes rolle under krigen. Disse prosjektene er rettet mot det som ikke er formidlet godt nok. Marginaliseringen gir god grobunn for feilaktige fremstillinger.

---

¹⁹⁵ Eriksen, Anne, ”Fra niende april til åttende mai. Fem viktige år i nasjonens historie”, gjengitt i Arr Idéhistorisk Tidsskrift nr. 3 – 4, 2009.

¹⁹⁶ Sørensen. Øystein, “Forskningen om krigen i Norge. Tradisjonelle og nye perspektiver”, artikkel i Nytt Norsk Tidsskrift nr 1 1989, s. 45. Eriksen henviser til denne artikkelen i sin bok med hensyn til den enhetlige fremstillingen av norsk krigshistorie. Eriksen (1997), s. 13.

¹⁹⁷ *Painful Heritage*. Nettsted.

Historieprofessor Odd-Bjørn Fure har pekt på at denne marginaliseringen er en frukt av *konsensussyndromet* i norsk historieskrivning om krigen, og at dette er et særnorskt fenomen.¹⁹⁸ Han påpeker også at dersom historien amputeres av tilstrekkelig mange forfattere mens publikum ukritisk tar imot og fagfolk tier, fører dette til et tap av historisk bevissthet.¹⁹⁹ I Forskningsrådets rapport om historiefaget fra 2008, peker man på at det trengs en dreining fra forskning som er rettet mot undervisning, til helhetlige planer for forskningsproduksjonen i de ulike miljøene. Slike helhetlige planer er viktige nettopp for å forhindre marginalisering av historien.

6.4 Minimalisering av historien

Som folklorist forholder Eriksen seg til det som er formidlet angående krigen. Hennes narrative perspektiv viser hvordan historikere bidrar til både å formidle og å forandre historien. Mens dette perspektivet avslører marginalisering og dermed også mytedannelser, tilslører det noe annet. Det største problemet når det gjelder formidling av krigshistorien, er kanskje ikke disse to elementene, men snarere en manglende evne til faktisk å nå frem til mottakerne med historisk holdbare fremstillinger. I møte med ulike kommersielle kanaler som bruker historie kommersielt, blir historikernes samfunnsrolle fort overdøvet. Dermed oppstår det et kunnskapsvakuum spesielt blant unge idet disse henter sin kunnskap hovedsakelig fra andre formidlere. Odd-Bjørn Fure mener at dersom kunnskapsvakuumet øker i samfunnet, kan en *minimalisering* av historiske hendelser bli en trend som får rom dersom ikke akademikere tar til orde imot den, selv om denne minimaliseringen ikke kan begrunnes faglig.²⁰⁰ En minimalisering av historien innebærer at historiske hendelser bagatelliseres eller dekkes over slik at de fremstår som mindre grusomme eller ikke tillegges vekt i det hele tatt. For å forhindre dette kreves det en våken og kritisk offentlighet – og fagfolk som deltar i den offentlige debatten dersom dette skal unngås, hevder han. Den gjennomgangen som Forskningsrådet foretok i 2008 av 147 forskere fra 11 historiefaglige miljøer i Norge, fastslo at norske historikere nettopp har en slik sentral plass i samfunnsdebatten.²⁰¹

---

¹⁹⁸ Fure (1999), s. 29. I foredraget “Historiens nytte – kampen mot glemselen” under ABM-konferansen i Oslo 10.03.2008, oversendt meg på mail, ikke trykket, understreker Fure at dette er særnorskt. Det er allment kjent at det norske historiefaget oppstod som et ledd i å konsolidere den norske nasjon, og at faget kan sies å ha vært brukt til norsk identitetsbygging siden det tok form i 1830-årene ved hjelp av blant annet Keyzers innvandringsteori.

¹⁹⁹ Fure (1997), s. 8 og 18. Fure kommenterer her tendensen internasjonalt til å nedtone eller bortforklare det nazistiske siviliansjonssammenbruddet ut fra relativisme eller fornektelse, og går spesielt ut mot det siste.

²⁰⁰ Fure (1997), s. 30.

²⁰¹ Stråth, Bo et al, *Evaluering av norsk historiefaglig forskning. Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning*, rapport fra Forskningsrådet, 2008.

Spørsmålet blir da på hvilken måte denne plassen fylles. At norske historikere har vært med på å bygge norsk identitet ved hjelp av krigshistorien, er det vel ingen som vil benekte.

Eriksens perspektiv bevisstgjør oss på hvordan myter oppstår når vi formidler historie. Historie er en ferskvare som får liv idet den formidles, og den lever ofte et nytt og annerledes liv hos mottakeren uavhengig av hva vi *egentlig* mente å formidle. Det er derfor viktig med et høyt presisjonsnivå. Denne forståelsen er nøkkelen til å levere bidrag som bygger identitet på et så riktig grunnlag som mulig.

6.5 Verdier som står på egne ben

Eriksen trekker frem *de absolutte verdier* som en del av den mytologiseringen historieformidlingen har skapt.²⁰² Hun trekker respekten for menneskeverdet frem som en av disse verdiene, og drar ikke opp klare grenser mellom etiske verdier og myter. Hennes *uklare mytebegrep* kan her føre til en *minimalisering* av de verdier man trakk ut av den kollektive erfaringen under krigen, som en ytterste konsekvens, dersom hennes analyse dras for langt. Det er nettopp uklarheten i hva en myte er, som er problemet. Etter mitt skjønn er ikke verdier det samme som Eriksens definisjon av myter: *fortellinger om hvordan ting er blitt som de er*. Eriksen ser på disse under ett. Verdier handler om hvilke etiske referanser man har som formidler, og kanskje trekker Eriksen mytebegrepet for langt her, fordi hun taust forutsetter at også verdier er myter.

Ifølge Roland Barthes, som Eriksens definisjon av mytebegrepet er hentet fra, kan mytene ikke stå for seg selv uten å ha empiri å støtte seg til. De er uadskillelige fra empirien, en slags empiriens bakside som hele tiden er en realitet fordi formidlerne har motiver bak sin kommunikasjon.²⁰³ Den narrative konstruktivismen hevder altså at virkeligheten er en konstruksjon i kraft av en konstruert fortelling, i motsetning til narrativ realisme som forfekter at den historiske fortellingen er hentet fra levd liv.²⁰⁴

Analysens konstruktivistiske fundament leder naturlig til spørsmål rundt temaet verdirelativisme. Konstruktivismen hevder, for å si det forenklet, at alt er relativt. Ut fra et slikt ståsted er derfor verdiene knyttet til subjektet. Er noe viktig for noen, har det verdi. Dersom vi oppnår fordeler ved en type atferd, har denne atferden verdi for oss. Denne

---

²⁰² Eriksen (1995), s. 124.

²⁰³ Dette hevder han i kapitlet "Myth Today" i sin bok "Mythologies" fra 1957. Nettsted.

²⁰⁴ Mæland, Øystein, "Den narrative konfigurasjon av selvet. Om narrativ identitet som moralsk forankring, temporal erfaring og poetisk selvkonstruksjon", Hovedoppgave i pedagogikk ved Universitetet i Oslo høsten 2005.

verdirelativismen gjør at Eriksen kan skjære verdier og myter over en kam. Men dersom man nærmer seg fortellingen om krigen ut fra et realistisk ståsted, vil man mot dette si at enkelte verdier står fast ”til Dovre faller”. Disse er allmenngyldige og gjelder alle mennesker. Et eksempel jeg vil trekke frem her, er de verdiene som er nedfelt i artikkel én i FNs menneskerettighetserklæring. Disse har en iboende mening i motsetning til myter, som alltid henter sin mening fra empirien, og som aldri kan stå alene;

”Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter...”²⁰⁵

Disse verdiene forteller ikke hvorfor ting er blitt slik de er og de står på egne ben uten å måtte støtte seg til empiri. De er altså ikke myter, men verdier, slik jeg ser det. I fortellingen om krigen finnes det slike etiske verdier som lett relativiseres dersom man bare ser fortellingen gjennom Eriksens briller. Vi kan komme i skade for å miste synet av det krigsårene forteller oss om blant annet menneskeverd og menneskets medfødte frihet. Dette er en fare generelt for analyser på systemnivå hvor enkeltindividene forlater scenen. Når en analyse kobles fra etiske forpliktelser overfor allmenngyldige verdier knyttet til enkeltindividet, kan man rendyrke et perspektiv som ikke relaterer til menneskeverdet. Men dersom man opererer på skalaen mellom individnivå og systemnivå, slik historikere gjør, blir ikke alt relativt, slik jeg ser det. Forskningsetiske komitéer har meislet ut retningslinjer som er etisk funderte også for forskere innen samfunnsvitenskap og humaniora, noe som synliggjør at noe *er* absolutt når det gjelder etiske verdier. Her heter det blant annet at:

“Forskeren skal arbeide ut fra en grunnleggende respekt for menneskeverdet.”²⁰⁶

Den understrømmen av relativisering av etiske verdier man finner i Eriksens tekst, er den delen av hennes analyse som er minst fruktbar, slik jeg ser det.

6.6 Mistankens hermeneutikk som begrensning

Den erkjennelse som Eriksens analyse gir av at historikernes formidling bygger identitet, gjør dessuten en rendyrket konstruktivistisk tilnærming vanskelig. Denne kan ikke gi oss hele bildet av fortellingen om krigen, og dermed bidrar den i rendyrket form til å bygge falsk identitet.

Eriksens utgangspunkt er det som mange kaller *mistankens hermeneutikk*; et blikk for at språket ikke bare formidler forståelse, men også manipulasjon.²⁰⁷ Klassisk hermeneutikk

---

²⁰⁵ FNs menneskerettighetserklæring av 10. desember 1948, artikkel 1.

²⁰⁶ Forskningsetiske komiteer, *etiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, juss og humaniora*. Nettsted.

avslører ikke slike maktstrukturer så lett.²⁰⁸ Man kan altså velge å se på fortellingen om krigen gjennom to par briller: Et perspektiv der man tenker at formidlerne har hatt som mål å informere, og et perspektiv der man ser på formidlerne som forvaltere av makt på ulike nivåer. Eriksens bok *Det var noe annet under krigen* tenderer til å holde seg til det siste, siden hennes utgangspunkt er Roland Barthes teori om myter i det moderne samfunn. Han forutsetter at for at myter skal kunne oppstå, må det ligge et motiv bak.²⁰⁹

Dette er et interessant og fruktbart perspektiv, men dersom man skal kunne gjøre en helhetsvurdering om fortellingen fra krigen, tror jeg man *også* må se på historieformidlingen gjennom de første parene med briller. Ellers får man et ensidig og for negativt bilde av formidlingen, jamfør blandingen av myter og verdier og faren for at etiske verdier underkjennes. Gro Hagemann har, som tidligere nevnt, en interessant drøfting av dette i sin artikkel “Kjønn og historie”.²¹⁰ Her ser hun nærmere på hvordan de spørsmålene vi stiller en kilde, bestemmer hvilke svar den gir oss. *Mistankens hermeneutikk* avdekker noen sider og tilslører andre. På leting etter manipulasjon kan selv det edleste motiv bli tolket som en manipulering av sannheten. Eller, for å si det litt humoristisk; i ønsket om å “kle av” kan man komme i skade for å beskrive noen naken som har klærne på.²¹¹

Historieformidlingen er dannende blant annet fordi den synliggjør verdier, og den virker stabiliserende fordi den gir mennesket en identitet som har røtter i fortiden. Når historikerne ikke er bevisste på at de formidler verdier - også når de inntar et nøytralt standpunkt - kan dette bidra til å minimalisere historiske hendelser. Holocaust blir et antatt antall døde istedenfor en systematisk krenking av likeverd og menneskeverd som påførte enkelte deler av befolkningen i Europa umenneskelige lidelser og et uerstattelig tap. Holdningskampen blir til dels latterliggjort og uten reell betydning istedenfor en kollektiv manifestasjon av kampen for menneskets rett til frihet. Historikere vil til alle tider ha en viktig funksjon i samfunnet både når det gjelder å formidle empiriske fakta, avdekke mytebaserte årsakssammenhenger, og å belyse de verdiene som menneskeheten trenger for å bygge samfunn som fungerer både på individnivå og på systemnivå.

---

²⁰⁷ Gissel, Jon A. P., *Den intrængende Forstaaelse. Johannes Steenstrups historiesyn*, Museum Tusulanus Forlag, Gylling, 2003, s. 17. Nettsted.

²⁰⁸ Intervju med professor i litteratur, Arne Melberg. Nettsted.

²⁰⁹ Barthes etablerte semiologien, en lingvistisk retning hvor også bilder blir sett på som språk. Han hevder at et bilde kommuniserer språk og myte samtidig; språket gir det mening mens myten gir det symbolverdi som tar over meningsinnholdet og dominerer inntrykket hos mottakeren samtidig som meningen gir myten legitimitet. Bak dette ligger det alltid et motiv, hevder han i kapitlet “Myth Today” i sin bok *Mythologies* fra 1957. Han tar så langt jeg kan se altså til orde for en *mistankens hermeneutikk*. Nettsted.

²¹⁰ Hagemann, Gro, “Kjønn og historie”, gjengitt i Lorentzen og Mühleisen (red.), *Kjønnsforskning*, Universitetsforlaget, Oslo, 2006, s. 37 – 56.

²¹¹ Jmfr. Jens Arup Seips tese om at en historikers oppgave ikke er å kle på, men å kle av.

Å tømme historien for verdier tror jeg ville være det samme som å underkjenne historikernes samfunnsnytte. Eriksen mener nok ikke at man skal tømme historien for verdier. Men hennes analyse skiller ikke mellom verdier og myter. Ut fra et ideal om forskernøytralitet kan man dermed komme i skade for å se på *nøytral historie* som et ideal når man også leser inn verdiene i hennes analyse. Tømmer man historien for verdier, vil dette føre til en sterkere minimalisering av historien.

6.7 Min tilnærming til de muntlige kildene

På vei opp trappen til min første informant i et rekkehus i Bodø sentrum, må jeg innrømme at jeg var veldig spent. Hva ville vedkommende kunne fortelle meg fra krigens dager? Etter kort tid hadde vi funnet tonen og fått god kontakt, og mange nye sider ved krigsårene kom til syne mens han fortalte.

Med Eriksens perspektiv i bakhodet forholdt jeg meg imidlertid til informanten på en annen måte enn før. Istedenfor å se etter empiri og historiske hendelser i det han sa i tillegg til å vurdere informantens troverdighet, tok jeg meg selv i å analysere om informanten formidlet myter. Det hadde skjedd noe med meg som kildegransker som jeg tror både er positivt og negativt. Jeg hadde på den ene siden en større bevissthet om at min kilde kunne bære preg av det jeg har valgt å kalle *Eriksens nasjonale grunnfortelling*, og jeg lette aktivt etter å finne myter i det informanten sa.

Men hva skjedde med empirien? Den kom i bakgrunnen, og jeg tok meg selv i å nedprioritere innhentningen av opplysninger. Det var krevende å lete etter myter og empiri på samme tid. Denne utfordringen var grei å håndtere siden jeg lot informanten fortelle fritt og tok opp intervjuene på film. Jeg kunne lett gå tilbake etterpå og se etter empiri i det som ble sagt.

På samme måten som Eriksen påpeker at mytene tømmer historien for innhold, tenker jeg at et fokus på mytologisering i møte med informanter kan gå ut over det fokuset på empiri som er kjennetegnende for historiefaget.²¹² For å kunne godtgjøre meg begge disse perspektivene på en tilfredsstillende måte, har jeg derfor i gjennomgangen av de muntlige kildene skilt mellom hva de formidler ut fra både et narrativt og et faktisk perspektiv.²¹³ Denne distinksjonen var svært nyttig og er viktig for at denne typen kilde skal kunne utnyttes fullt ut.

---

²¹² Se kapittel 6.

²¹³ Lorås (2007).

Da jeg intervjuet mine informanter, startet jeg altså ut med å analysere deres fortelling som en konstruert virkelighet. Men dette perspektivet begrenset min utnyttelse av den informasjonen informantene gav. De fleste av dem hadde ikke en sterk struktur i sin fortelling, denne vitnet mer om levd liv enn om en konstruksjon. Da jeg lette etter myter, fant jeg disse, men mistet samtidig lett synet av den empirien informantene formidlet. En full utnyttelse av de muntlige kildene krevde at jeg i tillegg nærmet meg de muntlige kildene med faktuelle ”briller” med en narrativ realisme som utgangspunkt. Kanskje var dette enklere å få øye på fordi jeg opererte på individnivå. Å skulle forholde seg til en informant som om alt vedkommende sa var konstruert på bakgrunn av åpne eller skjulte motiver, ble etisk sett et uholdbart perspektiv dersom det skulle stått alene. Som kildekritisk grep er det fruktbart, men tar man bare dette grepet, mister man mye informasjon.

Dersom jeg går til de muntlige kildene med spørsmål som *hva skjedde under krigen?* istedenfor *hvilke myter finnes i denne teksten?*, viker det uvirkelige, mytiske, plassen for empirien, selv om det fremdeles er et islett av både verdier og myter i kildene. Det er altså de spørsmål man stiller til kildene som avgjør hva man finner; ”*som man roper i skogen får man svar*”.²¹⁴ Jeg vil i kapittel 7 se nærmere på de muntlige kildene med faktuelle ”briller”.

---

²¹⁴ Gro Hagemann illustrerer hvordan de spørsmålene man stiller til en kilde avgjør hvilke svar man får. Hagemann (2006).

Kapittel 7

Faktuell tilnærming

Å lese de muntlige kildene med faktuelle ”briller” innebærer i vid forstand at jeg svarer på problemstillingen *Hva tilfører de muntlige kildene av empiri om det som skjedde i Bodø under krigen? Hverdagsliv* er et gjennomgangstema i alle beretningene og blir dermed et hovedspor i fremstillingen. Jeg har sett etter hovedtendensene i materialet og lest kildene med følgende problemstillinger som utgangspunkt:

- *Hvilken empiri kommer de muntlige kildene med som kaster nytt lys over skriftlige kilder og litteratur?*
- *Kommer de muntlige kildene med ny empiri som vi ikke finner i litteraturen?*

Det er naturlig å spille både på litteraturen og de muntlige kildene for at materialet ikke skal fremstå stykkevis og utenfor sin sammenheng. Jeg har derfor tatt i bruk både skriftlig materiale og muntlige kilder i det følgende. De muntlige kildene fremstår tydelig i fremstillingen, og jeg har brukt informantenes spørreskjema i tillegg til informasjonen fra selve intervjuene.

7.1 Nytt lys på skriftlige kilder og litteratur

Intervjumaterialet blir her hovedsakelig brukt som ”*illustrasjoner og eksempler på faktiske hendelser og typiske situasjoner*” i møte med det skriftlige materialet.²¹⁵ I tillegg supplerer de muntlige kildene gjennom *stemningsrapporter* som ikke så lett kommer frem i skriftlig form. Jeg har valgt å la slike rapporter komme til orde i den faktuelle delen av oppgaven fordi enkelte av dem tilfører verdifull empiri. De muntlige kildene gir *liv og farge* til empiri som vi visste om fra skriftlige kilder og litteraturen, slik at de skriftlige kildene blir mer tilgjengelige.

Evakueringen

Ett tema som er stilt i et nytt lys gjennom de muntlige kildene, er evakueringen av bybefolkningen. Denne beskrives i skriftlige kilder og i litteraturen som én hendelse. I tillegg er det ikke skrevet spesielt mye om evakueringen på individnivå. At samtlige av informantene ble evakuert og har dette som et prioritert valg av tema i sin beretning, gir en pekepinn på hvor omfattende evakueringen var og hvor dype spor den satte i befolkningen. Etter timer

---

²¹⁵ Lorås (2007), s. 434.

med samtaler om dette emnet har det dannet seg et tydelig bilde av at evakueringen skjedde i opptil fire faser som var forskjellige fra hverandre med hensyn til initiativ og planlegging.

Den første fasen av evakueringen er tidfestet til tiden etter 9. april. Da søkte byfolk dekning i hyttene sine på Nordsia eller på Soløyvannet, og hos venner og familie i nabokommunen Bodin. Her har man generelt ikke med seg mye klær og utstyr, selv om enkelte næringsdrivende også tar med seg varene på hytta. Folk var innom hjemme og hentet det de trengte i løpet av dagen og sov borte om natten. Evakueringen har i denne fasen karakter av å være en privat og kortvarig aksjon, mange familier bor fremdeles fulltallige i byen.

Under den andre fasen flyttet kvinner og barn så langt ut av byen at det ikke var mulig for forsørgeren å følge med dersom denne hadde jobb i byen. Politimester Johan Freder medte allerede den 10. april til alle innbyggerne i Bodø at de måtte fylle ut evakueringskort i tilfelle evakuering, og den 2. mai ble barn, kvinner og arbeidsløse tvangsevakuert på grunn av faren for bombing.²¹⁶ Denne flyttingen var mer planlagt og ble av mer varig karakter og skjedde altså i tiden før bombingene av byen. Tvangsevakueringen gjorde også skolegang umulig for barna, og mange av dem fikk seg sitt første betalte arbeid. For dem som hadde arbeid inne i byen var det fremdeles en kortsiktighet knyttet til evakueringen. Disse dro inn til byen om morgenen og reiste tilbake til hytta om kvelden dersom ikke flyalarmen hadde varslet om mulige bombeangrep tidligere på dagen. Denne gruppen bodde fremdeles i primært i hytter, og hadde ikke mye utstyr med seg. Dette krevde et storstilt hjelpearbeid etter bombingene fordi mange mistet alt unntatt det de stod og gikk i.²¹⁷ Alle informantene evakueres i denne fasen.

Tredje fase inntreffer etter at tyskerne har okkupert byen. Fasen innebærer at man skaffer seg husvære inne i byen hos slekt og venner som enten berget huset sitt under bombingene, eller som hadde fått nytt husvære i svenskebyen. Enkelte var så heldige at huset deres ble berget, og ble nå vertskap for dem som var brannlidt. Det var også mange håndverkere som flyttet til byen i denne fasen for å delta i opprydning, reparasjonsarbeid og oppføring av brakker. Disse fikk også husrom hos dem som hadde berget huset i bombingene. Det er svært vanlig å bo midlertidig og å flytte flere ganger i forbindelse med reetableringen i byen. Under denne fasen er det spesielt eldre, arbeidsløse, kvinner og barn som opplever at evakueringen drar ut. Rundt 75 % av de evakuerte bodøværingene holdt hus i Bodin i desember 1940, 69%

---

²¹⁶ Svendsen (1989), s. 24.

²¹⁷ Svendsen (1989), s. 40.

av disse nært bygrensen.²¹⁸ Mange kommer tilbake etter noen år, andre kommer ikke i hus i byen før krigen er slutt. Innbyggertallene i 1940 og 1941 viser at rundt 34% av byens befolkning enda evakuert per første januar 1941.²¹⁹

Den fjerde fasen inntrådte vinteren 1944/45 da bybefolkningen igjen fryktet kamphandlinger i byen i krigens avsluttende fase. Denne evakueringen var så vidt jeg kan se ikke like omfattende. Den har karakter av å være på privat initiativ hvor de som dro hadde som mål om å komme seg ut av byen for å unngå et nytt luftangrep.²²⁰

Det er verdt å merke seg at det ikke bare var bybefolkningen som ble evakuert. Også befolkningen på Tverlandet måtte ut av husene sine før tyskerne kom, men fasene jeg har beskrevet over, gjelder bybefolkningen.²²¹

I mars 2009 møtte jeg Olaf Hals, født i 1932, for et intervju blant annet om hvordan hans familie opplevde evakueringen. De første ukene etter 9. april var han sammen med moren og søsteren i Saltdal, mens faren ble igjen i byen. Dette tilsvarer evakueringens første fase. Da de kom tilbake, bodde de under tvangsevakueringen i andre fase på familiens hytte på Soløyvannet til etter bombingene. I 14 dager var de 13 personer som bodde på rundt 17 kvadratmeter. Kvinner og menn la seg og stod opp puljevis, og brøddeigen ble båret til nærmeste gård for å stekes. Etter bombingene, da tredje fase av evakueringen begynte, flyttet Olaf inn i stuen til malermester Johansen inne i byen. Så bodde familien en tid hos familien Breivik i det som nå er Evald Erlandsens vei før de til slutt endte opp i Prinsens gate hos mormoren og hennes søster, i svenskebyen, som nettopp hadde kommet opp.

Egil Johnson forteller at hans familie ble igjen i byen da angrepet på Norge ble kjent den 9. april, og var dermed heller ikke evakuert i fase en. I fase to flyttet familien til hytta på Soløyvannet, hvor de bodde til etter bombingene av byen. Da fase tre begynte flyttet Egil hjem til Parkveien 41 og bodde der til huset ble overtatt av Gestapo i februar 1942. Han flyttet da sammen med moren og to brødre til onkelen Magnus Fische i Storgata frem til han fikk husvære hos sin arbeidsgiver Olav Brunnes på Hernes. I fase tre av evakueringen bodde altså Egil tre steder både i byen og utenfor, før han dro til Trondheim for å studere i 1943.

Heller ikke Dag Thue Bergs familie var evakuert i fase en. Da tvangsevakueringen startet, dro familien til hytta på Soløyvannet. I fase tre bodde familien midlertidig hos en

---

²¹⁸ Svendsen (1989), s. 124.

²¹⁹ Se tabell 2 i vedlegg 1.

²²⁰ Filmintervju Laura Grønvold. Skoleprotokollene fra Bodø Folkeskole har mange anmerkninger om at skolebarn er evakuert, spesielt senhøsten 1944. BF, Skoleprotokoller 1944/45.

²²¹ Filmintervju Johanne Otilie Larsen.

onkel og tante i Havnegata, før de i mai 1941 flyttet inn i svenskebyen. Først etter krigen fikk familien flytte inn i Storgata 6, fordi tyskerne ville ha fri sikt mot havna.²²²

I evakueringens første fase ble Laura Grønvoll evakuert til familiens hytte i Skivika. I forbindelse med tvangsevakueringen i fase to ble familien sendt til Saltdal, men oppholdet ble midlertidig fordi vertskapet ikke ”tålte onga”, så følget reiste til familie i Spildra på Ørnes. Etter at bestemoren, som Laura bodde hos, mistet huset sitt under bombingene, bodde Laura hos familie på Bolga og gikk på skole der. Hun, bestemoren og de to nevøene hennes kom ikke tilbake til byen før i 1943, da onkelen hadde bygd et hus de kunne bo i.

”... de va et schikkeli hus, mæn ailltførr lite tell en så stor familie ...”²²³

Laura Grønvoll reiste våren 1945 til Spildra på Ørnes for å bo hos sin tante på grunn av faren for kamphandlinger. Her ventet andre familiemedlemmer fra byen på henne i det som for denne familien ble en fjerde evakueringsfase.²²⁴

Bombingen

Som tema nummer to har majoriteten av informantene bombingene av byen den 27. mai. Deres beretninger gir oss innsyn i hvordan man opplevde bombingene både inne i byen og utenfor. Dag Thue Berghs far var apoteker og holdt åpent inne i byen fra morgenen av, men så ble flere enige om å stenge butikkene.

”... faderen (kåm) syklende opp til hytta midt på formiddagen... alle hadde følt at det lå noe i lufta den dagen... di hadde funne ut di skulle stænge butikkan å kåmme sæ ut ...”²²⁵

Egil Johnson var ordensvakt og forlot derfor ikke byen da flyalarmen gikk. Han hadde lånt nøkkelen til Fredensborgveien 137, hvor Nordlands Pressebyrå holdt til i kjelleren. Egil kom seg i dekning her sammen med ti andre.²²⁶ 132 av byens borgere ville ikke la seg evakuere. Rett over gaten satt en av disse, 79 år gamle Pauline Rasmussen, i Helliesens gate 15. Da Egil kom ut av kjelleren, så han at huset hadde falt sammen som et korthus over henne.²²⁷

I nabokommunen Bodin satt Oscar Bodøgaard i kjelleren på Bodøgaard da bombene ble sluppet over byen. Under angrepet satte fødselen i gang hos tjenestejenta på 17 år, og

²²² Spørreskjema Dag Thue Berg. Adressen var dengang gate xxi, nummer x.

²²³ Filmintervju Laura Grønvoll

²²⁴ Skoleprotokollene fra Bodø folkeskole viser dessuten at mange skolebarn er evakuert i tiden før jul i 1944. Laura oppgir dessuten at det var mange som dro ut av byen våren 1945.

²²⁵ Filmintervju Dag Thue Berg.

²²⁶ Filmintervju I Egil Johnson. I 1940 var adressen Fredensborgveien 37.

²²⁷ Svendsen (1989), s. 24. Berg *et al.* (1999), s. 30. (Bilde av husene s. 31). Filmintervju I Egil Johnson.

søstrene til Oscar, Tordis og Bjørg, la henne på den ene låvedøra og sprang sammen med ei nabo jente opp på åsen med henne. Der stod fru Olsens hytte som lå tryggere for bombene og skuddsalvene enn Bodøgaard. Denne fortellingen om en fødsel som ble satt i gang midt under de verste bombeangrepene, tydeliggjør hvordan de muntlige kildene kan gi liv til mer statistisk kunnskap, som hvor stor del av husmassen som gikk i brannen, og hvor mange som omkom. Å gi historien *eksempler på levd liv* gjør den mer tilgjengelig for folk flest og forhindrer oss i å bagatellisere det som skjedde. Oscar forteller at gnistregnet og hviningen av bombingene var så sterk at de trodde bombene traff på gården. I virkeligheten landet de to kilometer borte, ved Bodø sykehus.

Per Svein Aanesen var seks år og bodde på hytta på Bremnes da bombene falt.

*”Vi så tyske fly, di ... skjøt me mitraljøre i skogen rundt åss. Modern grov åss ned i sanda neffor hytta ... vi følgte dæm med øyan ... Vi hadde jo rægna med at vårres hus åsså va brent ne. De ... sto, mæn va ramponert ...”*²²⁸

Dag Thue Berg så bombingene fra hytta på Soløyvannet og kom tilbake til en by i ruiner.

*”Heile infrastrukturn va ødelagt. Vann, strøm, telefon, aillt va borte. ... da vi kâm tilbake på sykklan vårres jikk fålk å rota i ruinan førr å finne nåkka sâm va ijænn ... skulle du hannel måtte du inn tel Bertnes ... Så va de kor vi skulle bo. Æ skulle bejynn på realskole, kor skulle vi gå på skole? ...”*²²⁹

Av de rundt 1000 personene som oppholdt seg i byen under bombingene, var det 15 som mistet livet.²³⁰ En 20 år gammel mann i fyllearesten ble avglemt og mistet også livet i flammene.

*”Bodø fengsel ... gikk med i brannen... En (fange) omkom i cella si, han va ikke blitt låst ut...”*²³¹

Bombingen gjorde 6 av 10 bodøværinger husløse, og husnøden var kanskje det som skulle prege bybefolkningens hverdagsliv mest både under krigen og lenge etter at freden kom.

Husnøden

Bolignøden er et gjennomgående tema i hele det muntlige materialet. 55% av bebyggelsen i byen brant ned etter bombingene, noe som resulterte i at 62% av innbyggerne ble husløse.²³²

Det er flere beretninger fra informanter som ufrivillig må forholde seg til tyske soldater som

---

²²⁸ Filmintervju Per Svein Aanesen.

²²⁹ Filmintervju Dag Thue Berg.

²³⁰ Coldevin (1966) s. 428. Her er alle kjente omkomne nevnt.

²³¹ Filmintervju Knut Støre.

²³² Coldevin (1966), s. 430.

rekvirerer deler av hjemmet til bolig eller til lagerplass. Audunn Johansen forteller om hva som skjedde i hennes svigerforeldres hjem på Godøynes:

”... Vi skull jift åss, mæn før vi kåm så langt kåm tyskeran å tok bægge stuan ... De va førrefærdeli, di (hadde) én gang ... å så hadde di stua ... tell lager. Å så tok di de støshte såveværesle. Du kainn tænke dæ å ha dæm åver sæ trampanes opp (loftstrappa) me skoen. Før jul va di på kjøkkene å bakte heile natta ...”²³³

Trangboddhet på grunn av at tyske soldater fikk rekvirerte rom var altså vanlig også i Bodin. Tyskerne rekvirerte også hele boliger. En av dem var, som allerede nevnt, Egil Johnsons barndomshjem i Parkveien 41, som ble et av Gestapos hovedkvarter. De muntlige kildene supplerer her litteraturen og synliggjør at husnøden ikke bare hadde med bombingene av byen å gjøre. I tillegg til at de fleste husene var nedbrent, rekvirerte tyskerne de beste husværene til seg selv. Den sterke tyske tilstedeværelsen forsterket husnøden i byen.²³⁴

De husene som ikke ble rekvirert av tyskerne, var bebodd av flere familier samtidig i tillegg til at uthus og hytter i omegn ble tatt i bruk. Et bidrag som kaster nytt lys over husnøden og gjør historien mer tilgjengelig, er familien Aanesens boforhold i Rensåsgaten 9. Denne familien kan fungere som et eksempel på hvordan husnøden gjorde at enkelte huseiere åpnet dørene for leieboere fra loft til kjeller. Selv om man berget huset under bombingene, var det ikke slik at man unngikk å føle den husnøden som rådet ”på kroppen”. Foreldre og fem søsken bodde i en etasje av familiens hus, unntatt stuen, som var utleid til en familie. Andre etasje var utleid til en annen familie, og hjørnerommet her til en enslig kvinne. Uthuset ble leid ut til baker Oscar Mathisen, og kjelleren til snekkere fra landet som fikk oppdrag under gjenreisningen. Totalt bodde det 17 personer i huset, og familien lot også baker Mathisen bygge et provisorisk bakeri i hagen.²³⁵ I alt 17 personer bodde hos dem, og da var også uthuset i bruk. For å hjelpe bakeren som hadde mistet forretningen sin, lot de ham bygge en brakke i hagen hvor han kunne fortsette virksomheten.

Bolignøden var altså svært prekær og påtakelig for store deler av byens befolkning, spesielt sommeren etter bombingene og vinteren 1940/41. Krisen ble løst gjennom å benytte seg av hytter i nærområder, å øke antall beboere i de husene som stod igjen, reising av provisoriske brakker og nybygg samt evakuering av eldre, kvinner, barn og arbeidsløse.

---

²³³ Filmintervju Audunn Johanne Johansen.

²³⁴ De skriftlige kildene viser dessuten at byggeforbud og materialmangel også la store hinder i veien for gjenoppbygningen. Svendsen (1989).

²³⁵ Filmintervju Per Svein Aanesen.

Blant de krigsherjede mellomstore byene var Bodø den mest tettbodde byen med 1,19 personer per rom så sent som i 1946.²³⁶ Folketellingen samme år viser at det ennå da var 237 husholdninger med til sammen 660 bosatte som bodde i brakker i Bodø. Ut fra innbyggertallet i tabell 1 vil dette si om lag 10 prosent av befolkningen.²³⁷ Gjenreisningen av byen skjedde, med unntak av svenskebyen og Terbovenhusene, hovedsakelig etter at krigen var slutt.

Plyndring etter bombingene

Like etter bombingene var det mange som kom fra landet for å hente møbler og ting som var igjen i branntomtene og i skadde hus. Også butikkene ble plyndret. Man kan stille seg spørsmålet hvorfor så mange tok del i plyndringen. Dette finner vi ikke noe om i de skriftlige kildene.

*”Karl fortalte med avsky om det syn som hadde møtt ham i Bodø. Det hadde vært tilløp til plyndring i den brente byen.”*²³⁸

Den danske kapteinen Tage Ellinger skriver slik om fenrik Karl Hjelviks opplevelser. Egil Johnson forklarer plyndringen med at folk trodde tyskerne ville ta beslag i alt når de kom for å okkupere byen.²³⁹

*”Alle folk kom jo til byen fra øyan runt omkring, alle va jo sikre på at da tyskeran kãm så ville di ta rubbel og bit så de va om å gjør å stjæl mæst muli ... da di utpå Hellivær sãm ikke hadde strøm skrudde a klokka tel han urmaker Hansen ... va de nãn sãm sa ’den dær går jo på strøm og dåkker hakke strøm’ ... så lot di den hænge (igjen) bare ætter ledningan ...”*²⁴⁰

Dagen etter bombingene fikk innbyggerne beskjed om at NKL-lageret skulle tømmes før tyskerne kom, det var bare å hente det man ønsket seg. Egil Johnson forteller at han kom sent, men rakk å hente et billass med 600 kilo sukker og 400 Luma lyspærer på NKL-lageret.

*” ... 100 kilo kjørte vi hjem til oss og 100 kilo til kameratn min. 400 sto igjænn som takk førr låne førr biln ... Fålk kjørte ... smør og hærmetikk og alt mellom himmel å jor ...”*²⁴¹

Egil Johnson bekrefter altså plyndringen, samtidig som han supplerer med viktige opplysninger om bakgrunnen for det som skjedde: Det var en allmenn oppfatning at man

---

²³⁶ Statistisk sentralbyrå, folketellingen 1946, s. 23, 34. Nettsted. I Kristiansund, som også ble bombet i 1940, bodde til sammenligning hver fjerde innbygger i brakker.

²³⁷ Se tabell 1 i referanselista.

²³⁸ Ellinger, Tage, *Den forunderlige krig*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1960, s. 104.

²³⁹ Filmintervju II Egil Johnson.

²⁴⁰ Filmintervju II Egil Johnson.

²⁴¹ Filmintervju II Egil Johnson.

måtte sikre seg mest mulig slik at dette ikke tilfalt tyskerne. Dette kan ha vært tilfelle, men det rettfærdiggjør ikke hærverk og private tyverier, som også var en del av plyndringen.²⁴²

Egil Johnson arbeidet senere sammen med en kamerat for Nasjonalhjelpen, som opprettet en *Samlecentral* i Sangerhallen i Rensåsen, like bak der Kjølesalongen er i dag. Her kunne folk som hadde plyndret ruinene etter bombingene, komme og levere tilbake tjuvgodset og få kvittering for det, og de skadelidte kunne komme og hente det som var avertert innlevert i avisen.²⁴³

Plyndringen som skjedde i forbindelse med bombingene, har fått et nytt lys gjennom en av informantene; man stjal ikke fra butikkeiere og huseiere, men fra tyskerne som snart ville komme og ta byen i sin besittelse. Dette er informasjon som supplerer skriftlige kilder som for eksempel kst. fylkesmann Mathiesens rapport om massetyverier i tiden umiddelbart etter bombingene.²⁴⁴ Men selv om dette var tanken hos mange da plyndringen skjedde, er det ikke en tilstrekkelig forklaring. Mye av plyndringen må fremdeles sies å ha vært rent tyveri, noe Johnson også bekrefter.

*Matmangel og matauk*²⁴⁵

Det kan virke som om matvaremangelen toppet seg i 1942 og vinteren 1943/1944.²⁴⁶ Vinteren og våren 1945 minket forsyningene fra Tyskland av bergsalt og korn fordi tyskerne led nederlag på nederlag.²⁴⁷

*”Den siste krigsvintern va vi fri førr potet i huse. Helle va de at min bror (hadde) vært på kaiområde, en a transportarbeideran dær låkka han me tobakk å fekk han tell å stjæl en sækk me sojabønner ... hadde vi ikke hatt den sækken i tillægg tell vanli middagsmat hadde de vært ille ...”*²⁴⁸

En tid etter bombingene fikk næringslivet rom i provisoriske brakker på Snippen og på busstorget. Disse brakkene ble to butikkentra hvor innbyggere og tilreisende dro for å prøve

---

²⁴² Se politimester Wegners rapport. I den danske utgaven av Ellingers bok står dette beskrevet mer utførlig: *”Fiskeribefolkningen fra hele omegnen var strømmet til i deres både for at plyndre den brændte by. I en butik, der havde undgået flammehavet, rev kvinderne ... tøj ned fra hylderne og hvis varerne ikke fandt nåde for deres griske øjne, kastede de dem på gulvet og trampede på dem. Det den ene havde reddet sig, blev nappet av en anden. De skreg og sloges som vilde.”* Ellinger, Tage, *Den forunderlige krig*, Borgen Forlag, Ringkøbing, 1960, s. 111.

²⁴³ Filmintervju II Egil Johnson.

²⁴⁴ BKF, Korrespondanse og saksdokumenter, AS 250, Ast 77 (Diverse foranstaltninger i anledning krigen), 1940 - 1942.

²⁴⁵ Deler av dette avsnittet er et resultat av mitt arbeid med prosjektet *Hverdagslivet i Bodø under krigen* våren 2009 på førsteåret av masterstudiet ved Høgskolen i Bodø.

²⁴⁶ Intervju med Gunhild Støver. Nettsted. Coldevin (1966) s. 466.

²⁴⁷ Coldevin (1966) s. 466.

²⁴⁸ Filmintervju Knut Svendsen.

å få tak de varene de manglet. Mange av informantene beskriver lange køer i butikkene for å få tak i enkle matvarer som smør og sukker. En informant opplyser om at hans mor stod opptil fem timer i kø for 250 gram smør.²⁴⁹ Det var ikke sjelden at man måtte dra hjem uten å ha fått tak på det man trengte.

Ut fra intervjuene virker det som om befolkningen håndterte denne varemangelen på grunnleggende fire måter når det gjaldt mat: De brukte erstatningsprodukter, byttet til seg varer ved hjelp av *kliring*, satset mer på selvberging enn tidligere og pleiet kontakten med landsbygda.²⁵⁰ Jeg har ikke grunnlag for å si noe om forholdet mellom disse innbyrdes eller mellom disse og ordinært kjøp og salg av varer ved hjelp av rasjonering.

I det materiale om krigen i Bodø jeg har hatt tilgang til, og de intervjuene jeg har gjennomført, er erstatningsprodukter et gjennomgående innslag. Hovedsakelig virker det som om kjøttmangelen var den største, og at smørmangelen var den vanskeligste. I de ulike intervjuene jeg har gjort, har jeg fått vite om alt fra kårabibiff, sildegrynsuppe (istedenfor kjøttsuppe), fiskepølse, leverpostei av sildelever og tran til steking.²⁵¹ Kakene var ofte laget med grovt mel. Man drøyde også matvarene med potet. Kokt potet ble blandet i smøret slik at det varte lenger, men det var ikke i alle hjem man kunne bruke dette på brødskiva likevel. Potetmel ble brukt for å drøye melet i brødet.

Dette var en utstrakt byttevirksomhet som skjedde mellom privatpersoner under krigen.²⁵² Coldevin og Strand kaller dette for “svartebørshandel”, og førstnevnte poengterer at dette ble rettfærdiggjort av at de beste matvarene ellers ofte tilfalt okkupantene.²⁵³ Hadde man egg, kunne man komme til byen og få husvære over natten. Hadde man en sykkel, kunne man få kjøtt på landet for den. *Kliring* skjedde mellom venner og gjennom bekjentskaper og gjaldt absolutt alt man kan tenke seg å trenge i en husholdning. Dette var en viktig fordelingsmekanisme mellom innbyggerne i byen – og mellom by og land. Slik kunne ressursene utnyttes fullt ut, og man fikk tak i det som var umulig å finne i butikkene. Det synes ikke som om kliringen var organisert, slik Coldevins begrep “*svartebørshandel*” kan tyde på, det gikk mer på informasjon fra mann til mann, i tillegg til private annonser i lokalpressen. Egil Johnson arbeidet en tid for Bruner i hans kolonial i kjelleren på Grand Hotell, og bodde en periode hos ham på gården han hadde på Hernes. Her kunne han *klire* til

---

²⁴⁹ Intervju med Olaf Hals.

²⁵⁰ “Kliring” er et uttrykk for at man byttet til seg det man trengte med noe man hadde som den andre hadde bruk for. For eksempel kunne man “klire” fløte mot spiker.

²⁵¹ Intervju Olaf Hals. Filmintervju I Randi Lund.

²⁵² Både Randi Lund og Egil Johnson fortalte om “kliring” da jeg intervjuet dem.

²⁵³ Strand i Fygle *et al.* (1993), s. 218. Coldevin (1966), s. 466.

seg egg og smør for sigaretter. Man byttet altså mot noe man trengte istedenfor å ta betalt for varene.

Folk lærte seg etter hvert hvordan de kunne utnytte både hager og husdyr til matauk, og å pleie sine kontakter på landet for å ha tilgang på ekstra mat. Kjøkkenhager dukket opp i hagene til bybefolkningen. Potetåkre ble anlagt blant annet i skråningen fra Snippen ned mot dagens jernbanestasjon. Hønsegårder ble satt opp på eiendommer inne i byen. Det var vanskelig å holde slike goder unna tyskerne, men noe ble det til overs til husfolket. Som tidligere nevnt var matmangelen verst for dem som verken hadde slekt på landet eller erfaring med matauk fra tidligere. Her skortet det på både kunnskap og erfaring. Randi Lunds familie, som hadde levd i byen i generasjoner, benyttet seg for eksempel ikke av selvberging, annet enn at faren hentet fisk fra havet. Nettopp fisket var en redning for mange. Sild og potet var ifølge mine informanter svært hyppige innslag på matbordet. Det som berget folk flest, var kanskje nettopp silda og poteten. Silda gav sunt fett og proteiner, og poteten hadde mye c-vitamin. Denne siden av matauken er det vanskelig å finne lokale kilder på utenom de muntlige. Randi Lund forteller at de ikke fikk noen forsyninger fra landet fordi hennes familie hadde levd i byen i flere generasjoner. Randi beskriver også salg på kaia av bær. Dette var nok også kjærkomne tilskudd i matfatet. De fleste av mine informanter bekrefter at kontakten med landsbygda var avgjørende for hvilke matvarer man hadde i hus.

Dag Thue Berg forteller at han i løpet av krigen ble plaget av symptomer på feilernæring. Han beskriver dette som noe som gjaldt også for andre på hans egen alder. Før krigen kunne han få seg en skramme uten at dette var noen fare. Men en tid etter krigsutbruddet ble skrammer og kutt ofte betente og grodde veldig sent. Det gjentok seg gang på gang at det ble materie i slike sår. Han forteller at dette gjorde dem litt “*handikappet*”.²⁵⁴ Erstatningsmaten gikk også ut over magen, slik Olaf Hals forteller om.²⁵⁵ Presset man opplevde, førte også til at man gikk over lengre tid med diaré.²⁵⁶

Fattigdom og mangler var imidlertid ikke nye problemstillinger, okkupasjonen hadde de harde trettiårene som bakteppe, så befolkningen var ikke ukjent med ressursknapphet. Krigen førte også vekst med seg; historiker Rolf Danielsen hevder at krigen markerte et “*definitivt farvel til det mange hadde opplevd som et fattig-Norge*”.²⁵⁷

---

²⁵⁴ Filmintervju Dag Thue Berg.

²⁵⁵ Se 7.1 *Matmangel og matauk*.

²⁵⁶ Filmintervju II Egil Johnson.

²⁵⁷ Fygle, Svein, Svein Lundestad og Inge Strand, *Banken, folket og fylket*, Nordlandsbanken, Bodø, 1993, s. 220. Opprinnelig publisert i Dagens Næringsliv 07.12.91.

Sterke krigserfaringer i tillegg til bombingene

Enkelte hendelser går igjen hos mine informanter som svært sterke opplevelser fra krigen i tillegg til selve bombingene av byen. En av disse er hurtigruteskipet *Prinsesse Ragnhilds* forlis utenfor Landegode den 23. oktober i 1940, den største ulykken for den sivile rutefarten på norskekysten under krigen.²⁵⁸ Seks år gamle Per Svein Aanesen var sammen med søsteren vitne til at noen av de 79 nordmenn og i overkant av 200 tyske soldatene som omkom, ble fraktet i land på kaia.²⁵⁹ Synet av ”stykker av mennesker på kaia” skapte minner han bar på lenge.²⁶⁰ Knut Svendsen var også vitne til at skadde kom i land.

”... Æ va på damskipkaia da di kom i land med di døde og skadde, de va forferdeli, heilt grusomt. Æ huske blant anna en tysk soldat ... blei redda. Heile øye va en blodig masse ...fjorr ikke å snakk om alle di såm lå død, da. Mæn å se levvanes falk såm va så skadd...”²⁶¹

Egil Johnson fulgte med faren til sykehuset etter forliset for å identifisere noen av de omkomne.

”... dær lå de ti tell tåll lik uttåver betonggålve. Vi ... fant han banksjef Kohl ... vi va vant me litt a vært...”²⁶²

En annen hendelse var da tyskerne siktet feil under en kanonade og traff taket til malermester Johan Johansen i Fredensborgveien 6, like ved gamlehjemmet, hvor de tyske soldatene var innkvartert.²⁶³

”... Æ va hos en kompis (da) sirena gikk. Vi sprang ne såm vi hadde fått beskje om. Da vi va kommen ne, vart de et fjorrferdeli brak. ... tyskeran hadde ... fjorr dårli sikte, kula jikk fjorr lavt å inn i et hus fæmti meter bortnfjorr dær vi va, rætt inn i bakgangen imæns di som va inni huset va på vei ner i kjellern ... de va vældi nært, man va utsatt ...”²⁶⁴

Ekspløsjonen førte til at tjenestejenta til skogforvalter Sundby i første etasje ble drept, og fru Sundby, som var på vei ned i kjelleren, mistet den ene armen. En av Johansens døtre ble også lettere skadet.²⁶⁵ Både Knut Svendsen og Per Svein Aanesen forteller om dette, førstnevnte

---

²⁵⁸ Coldevin (1966) s. 458.

²⁵⁹ Opplysninger hentet fra Hurtigrutemuseet. Nettsted.

²⁶⁰ Filmintervju Per Svein Aanesen.

²⁶¹ Filmintervju Knut Svendsen.

²⁶² Filmintervju II Egil Johnson.

²⁶³ Malermester Johansen er oppført som fagkyndig domsmann for bygningsvesenet i sak 378 i møtebok for Bodø Byråd 1941, s. 17.

²⁶⁴ Filmintervju Per Svein Aanesen. Det fremgår ikke i hvilken sammenheng kanonaden ble avfyrt.

²⁶⁵ Handlende Kristine Sundby, Bodø Formannskapsarkiv 100 – 0002 Møtebok Bodø Byting 1942, s. 1, gift med Johan Sundby. Filmintervju Knut Svendsen.

nevner Rishaugan og sistnevnte Hangåsen som lokalitet for stillingen. Den nærmeste stillingen geografisk til disse stedene er Alberthaugen.²⁶⁶ Knut Svendsen forteller:

”... Di skjõt i en så flat bane at granatn jikk inn i malermester Johansen sitt hus i Fredensborgveien like ve sidn’a gamlehjømme ... De værste va at om den blei skutt i en litt ainna bane ville den blitt skutt inn i gamlehjømme ... De va fullt av tyske soldata. Vi gikk bærre å tænkte på at de va beklageli at ikke granatn kãm dit istedenfjerr i et privathus. De e jo stygt å tænke slik, men det va slik vi tænkte. Vi tænkte død og elendighet overfjerr dem, de blei bærre slik. Så æ ser jo nu i ætteri at di va jo bærre folk, di åg ...”

I dette sitatet trer vekslingen mellom det narrative og det faktuelle svært tydelig fram; vi får vite hva og hvor ting skjer, men også hvordan Knut tenkte om det hele både da og nå.

Illegale informasjonskanaler

Høsten 1941 ble radioene beslaglagt, men mange skjulte apparatene sine og fulgte med på utviklingen av krigen. Den illegale lyttingen på radio gav informasjonsgrunnlaget til de rundt femten personene i Bodø som bidrog til å lage illegale skrifter.²⁶⁷ Mine informanter forteller om mange ulike måter å tilegne seg og å formidle illegal informasjon. Frem til 9. oktober 1942 hadde Oscar Bodøgaard en radio bak en marmorplate i et kott på loftet.²⁶⁸ Egil Johnsons barndomshjem hadde to radioer på loftet da Gestapo utførte husransakelse i forbindelse med arrestasjonen av faren, Anton Gisle Johnson. De fant dem ikke, og Egil pakket dem først i reinskinn i kjelleren med koks over, deretter ble de lagt under høyet på sykehusets låve. Ulf Todal, en venn av Egil, fikk senere en av radioene. Hans far var telefonformann og fikk koblet på flere øretelefoner slik at flere kunne lytte samtidig.

Dag Thue Berg beskriver et distribusjonsnettverk som skulle sørge for at personene som henholdsvis trykket stensilene, delte dem ut og de som mottok dem, ikke visste om hverandre. Dette var for å hindre angiveri, men også for å beskytte de som ble involvert fra å sitte på for mye informasjon.

”... Æ hadde fleire ganga fjått en sånn bonnke me avisa såm æ skulle putt inn bestæmte steda. Æ skulle aldri gå inn tel fjålk, eller gi de tel persona, mæn hadde fjått oppgitt bestæmte fjæmmesteda vor disse avisan skulle lægges. De gikk fint; de va jo ingen såm mistænkte en fjortnåring fjerr å gå runt me avisa. Tyskeran ransaka mæ aldri, sæll om di hadde stadie patrulja me Feldgendarmerie å grejer ute ...”²⁶⁹

²⁶⁶ Lillevoll, Thomas, ”Festung Bodø”. Nettsted.

²⁶⁷ Gulbrandsen, Per, *Motstanden i Bodø-avsnittet under krigen. Etterretningsvirksomhet og illegale skrifter*, Bodø Hovedflystasjon, 1990, s. 27.

²⁶⁸ Denne dagen måtte Bodøgaard i forhør hos Gestapo. Se 5.1.

²⁶⁹ Filmintervju Dag Thue Berg. *Feldgendarmerie* var det tyske militærpolitiet.

Det var de som viste seg som kongetro nordmenn i begynnelsen av krigen som nøt tillit slik at de kunne bidra på denne måten, også i ung alder. Berg forteller også at stensilene ble produsert på sykehusloftet en tid før produksjonen ble flyttet til privathuset til malermester Ytterstad. Ved hjelp av en ekstra vegg i kjelleren bygde snekker Øiesvold inn et rom med dupliseringsmaskin og radio. Hans datter var stenograf. Hun lyttet på radio daglig og renskrev nyhetsmeldingene etterpå slik at man kunne trykke dem. Verken de illegale skriftene eller sendervirksomheten ble avslørt av Gestapo. Man kan kanskje si at illegal medievirksomhet var det sterkeste uttrykket for motstandsarbeidet i Bodø.

Skolegang

Skolene stengte etter tvangsevakueringen den andre mai 1940, og under bombingene ble de to store skolebygningene totalskadet.²⁷⁰ Elevene fikk forringet skolegang på grunn av mangel på skolelokaler og streikende lærere; tyskerne løste dette med såkalte *brenselsferier*.²⁷¹ For noen ble skolegangen også forskjøvet i tid.

Alle som hadde husrom å bidra med, måtte trå til for at barna skulle få så mye som mulig av skolegangen gjennomført. Skoleledelsen og bybefolkningen viste stor oppfinnsomhet. Olaf Hals, som var syv år da krigen brøt ut, gikk på skole både i en privat kjellerstue, på et privat loft, i et trelastlager og i turnipslageret til Nordland Gård!²⁷² I tillegg ble det holdt skole i museet, i bombeskadde privathus, i brakka til Frelsesarmeen, og i Folkeskolens kjeller med Wehrmacht som okkupasjonsstyrke.²⁷³ Skolen opererte i ti til tolv ulike skolelokaler i løpet av krigen.²⁷⁴

Sanitetsforeningen i Bodø serverte brødmat og suppe til skolebarna, og iblant kom det gaver fra svenske Røde Kors. Olaf Hals fikk en gang en pakke på skolen med en halv søtpølse, rosiner, en boks med kondensert melk som kunne kokes til HaPå, ei langbukse og storsko.²⁷⁵

Også lærerne i Bodø var med i holdningskampen. Egils far var formann i skolestyret og nektet blant annet at bilder av Quisling skulle henges opp i klasserommene.²⁷⁶ Hele

---

²⁷⁰ Coldevin (1966), s. 461.

²⁷¹ Tyskerne sa det manglet ved til å holde varmen, mens det egentlig var lærerstreik eller mangel på skolelokaler.

²⁷² Intervju Olaf Hals.

²⁷³ Denne var en gave fra den svenske Frelsesarmeen og kunne derfor ikke overtas av tyskerne. Her var det stor aktivitet med skole, suppestasjon, overnatting m.m. Brakka lå omtrent der Solparken ligger i dag.

²⁷⁴ Coldevin (1966), s. 462.

²⁷⁵ Intervju med Olaf Hals.

²⁷⁶ Filmintervju I Egil Johnson. Korrespondanse 20.12.40 - 06.03.41 mellom Nasjonal Samling, Bodø skolestyre og Kirke- og Undervisningsdepartementet. BKS, innkomne skriv (dokumentmappe), 1940.

skolestyret ble avsatt etter dette og erstattet med lærerne Th. Norum og Hans Kristensen.²⁷⁷ Da de fleste lærerne nektet å bli medlemmer i NS-regjeringens lærersamband i februar 1942, og dermed ble sendt til Finmark, ble det innført brenselsferie med begrunnelsen at det ikke var ved til å varme opp skolelokalene.²⁷⁸ Skoleinspektør Meløe og flere lærere ble arrestert og sendt til Falstad, men kom tilbake samme høst og startet opp med undervisning igjen i september.²⁷⁹ Imens hadde nazistene forsøkt å holde hjulene i gang, men mange hadde holdt barna sine hjemme fra skolen selv om dette medførte store bøter (som de færreste betalte).²⁸⁰

Blant barna var det enkelte som var medlemmer i hirden og som gikk med uniform. Egil Johnson oppgir at han hadde to nazister i klassen, deriblant hans beste venn.

*”Jeg bad på mine knær om at han måtte avsi seg nazismen, og det gjorde han også, han avsa seg sin tro...”*²⁸¹

Dag Thue Berg forteller at han hadde tre nazister i klassen. En av dem kranglet han med i friminuttene om hvem som kom til å vinne krigen. En annen så tilsynelatende uberørt på at Dag rev sund NS-medlemskortet hans, kanskje fordi det var faren som meldte ham inn i hirden.²⁸²

I de muntlige kildene kan man spore en sterk polarisering mellom *jøssinger* og *quislinger* i klassene. Krigen ble tatt blodig alvorlig her, og medelevene var nådeløs mot dem som sympatiserte med fienden. Selv om det var en sterk indre justis mellom barna i byen, forteller informantene at det var flere elever som ble nazister etter en tid med nyordning, også elever som først hadde vært motstandere av NS. Et brev fra folkeskolen til skolestyret bekrefter at det foregikk erting av elever som var medlem av hirden. Kilden viser at det også ble sett alvorlig på dette uten at skolen foretok seg mye i praksis.²⁸³

Vi vet også at barna ble opplært til å opptre lojalt mot okkupasjonsmakten. Man kan si at de var utsatt for et sterkt krysspress fra foreldre og venner på den ene siden og fra skoleledelsen på den andre. De fleste av lærerne så mellom fingrene med mye av det barna gjorde for å opponere mot fienden, også mobbingen av NS-sympatiserende elever. Bare tre av

---

²⁷⁷ Brev fra Kirke- og Undervisningsdepartementet til Bodø skolestyre den 06.03.41. BKS, innkomne skriv (dokumentmappe), 1940.

²⁷⁸ Spørreskjema Dag Thue Berg.

²⁷⁹ Coldevin (1966), s. 461.

²⁸⁰ Bøtene var på opptil 1000 kroner. Coldevin (1966), s. 461.

²⁸¹ Filmintervju II Egil Johnson.

²⁸² Filmintervju Dag Thue Berg.

²⁸³ Brev fra Bodø folkeskole til Bodø skolestyre den 24.05.41. BKS, innkomne skriv (dokumentmappe), 1940.

lærerne i Bodø ble sagt opp umiddelbart etter krigen.²⁸⁴ Skolegangen ble altså både forskjøvet og forringet, men den opphørte ikke, med unntak av enkelte perioder med brenselsferie.

Borgerlig og kirkelig vigsel

Prost Christian Bruun nedla den statlige delen av sitt embete etter å ha lest opp bekjennelsesbrevet fra landets biskoper for menigheten på første påskedag 1942. Han nektet imidlertid ikke å foreta vigsel, men dette skjedde da hjemme hos ham etter at paret hadde vært hos sorenskriveren og ordnet det formelle.²⁸⁵ En av mine informanter, Audunn Johanne Jacobsen, giftet seg med Håkon Johansen fra Godøynes høsten samme året;

”... præstan di streika og slutta så vi måtte jo på et kontor. Mæn han Håkon hadde snakka me præstn så vi fikk kãm i stua hjemme hos han. Så vi bei orntli jift med sang å andakt å vielse åg fækk Guds vælsignelse åver ækteskape. Mæn huse (vårres) va jo fullt av tyskerda da æ kom heim. Æ hadde jo tatt min peneste kjole på, selvfølgelig og (hadde) ei lita rosa. ’Hvorfor så pen i dag?’ sa (dæm). ’Æ ha jo vært i byen’, sa æ. Mæn æ sa jo ikke koffør ...”²⁸⁶

Kontakten med tyskerne

Den store mengden tyske soldater var også en del av byens hverdagsliv. Hele 40 prosent av de tyske soldatene var plassert i Nord-Norge under krigen.²⁸⁷ Egil Johnson forteller at han ikke hilste på tyske soldater på gaten, selv om han godt kunne slå av en prat på tomannshånd med dem på bakrommet hos Brunnes mens ingen så på.²⁸⁸ Dette har flere informanter bekreftet var vanlig i byen, mens det kan synes som om kontakten var mindre tilslørt på landet. Man så også an hvilke tyskere man hadde med å gjøre. Kom soldatene fra Wehrmacht, var de ansett for å være de minst farlige å ha kontakt med. Gestapo var mer forbundet med tvang og vold, men mest fryktet var de som hørte inn under SS.²⁸⁹

Ut fra de intervjuene jeg har gjort, kan det virke som om det var mer legitimt med kontakt med tyskerne på landet i Bodin enn i sentrum av Bodø. Man kjente tyskerne, det var en daglig kontakt mellom soldater og lokalbefolkningen i forbindelse med utveksling av varer og tjenester. Siden Bodin dekker et stort område, kan det imidlertid være store variasjoner

²⁸⁴ Oppsigelsene ble skrevet i brev fra ordføreren i Bodø den 11. mai 1945 på grunnlag av kongelig resolusjon av 15. desember 1945 og gjaldt med øyeblikkelig virkning. BKF, Møtebøker, referatprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l., As 100, Ast 5, (Møtebok), 1944 – 1948.

²⁸⁵ I et brev fra Salten Sorenskriverembete til Justisdepartementet 07.11.42 nevnes ”den ökete arbeidsmengde med lysninger og vigslar, fødsels-, døds-, og vigselsregistre ...” som en del av bakgrunnen for at man trenger økt bemanning. Den statlige delen av presteembetet tilfalt sorenskriveren. BKF, AS 250, Ast 14 (III-A Politi- og rettsvesen), 1940 – 1946.

²⁸⁶ Filmintervju Audunn Johanne Johansen. Tyske soldater hadde rekvirert et soverom og to stuer på gården Audunn og Håkon bodde på.

²⁸⁷ Lundestad, Svein, ”Okkupert og okkupert – hverdagsliv under okkupasjonen”. Forelesning.

²⁸⁸ Filmintervju I Egil Johnson.

²⁸⁹ Filmintervju Dag Thue Berg.

innenfor de ulike lokalsamfunnene når det gjelder hvordan man relaterte til de tyske okkupantene. Mine informanter fra Bodin kommer fra områdene Tverlandet og Saltstraumen.

Jeg har tatt for meg norske jenters forhold til tyske soldater og en tysk soldats kontakt med lokalbefolkningen i kapittel 5. Senere i dette kapitlet ser jeg nærmere på hvilken empiri den tyske soldatens beretning inneholder.

Fangeleirene

Nordland hadde flest fangeleire under krigen med 27,9 prosent, eller 82 ulike fangeleire. Finmark kom som nummer to med 40 fangeleire.²⁹⁰ Det er vanskelig å anslå hvor mange fanger som oppholdt seg i Bodø og Bodin under krigen. Men vi vet at da freden kom, var det cirka 2000 fanger i ulike fangeleire i Bodø-området.²⁹¹ Det var først og fremst slaviske krigsfanger i leirene. Daglig marsjerte de til arbeidet fra fangeleirene på Rønvikleira og i Bodøsjøen, og var dermed også en del av bybildet. Hvorvidt de preget hverdagen til folk, er kanskje avhengig av om man bodde i nærheten av fangeleirene eller var i befatning med fangene.

De fleste fangene var russiske krigsfanger som levde i uisolerte hytter og skur, og måtte sørge for ved til oppvarmingen selv. Flere av informantene forteller om hvilken dårlig forfatning fangene var i.

”... æ kom ut på fortaue og dær kãm di ... en anseeli mængde me russiske krigsfanga. Di va ikke no triveli syn, di va lurvåt å skjæggåt å kloråt å sjetten å fæl, nån hadde ikke sko på føttern, bærre lørva som va tulla rundt. Di halta å va elendi. De va asså så grusomt ... De e sånne teng som har bitt sæ fast ...”²⁹²

”Di kom i uniforman sine, sãm blei utslitt å bytta me strie sãm di surra rundt sæ, de fungerte dårli om vintern ... Vi så at di bei tynnere å tynnere ... Vi følte åss fattig, mæn satte (næstn dagli) søppelkassan på færtøuve me matpakka øverst ... nån tyske vakta snudd sæ bort, andre banka den sãm stakk ut av geledde me kålben på gevære sitt ... de va lite man kunne gjøre me de ...”²⁹³

Halvparten av utvalget berører imidlertid ikke dette temaet uoppfordret i sin fortelling. Dette er spesielt med tanke på den sterke kontrasten denne gruppen var mot den øvrige

---

²⁹⁰ Eidi, Jan *et al.*, ”Norge under okkupasjonen. De sovjetiske, polske og jugoslaviske (serbiske) krigsfanger i tysk fangenskap i Norge 1941 – 1945”, rapport 9, 1997, s. 20.

²⁹¹ Kreyberg, Leiv, professor dr. med., *Frigjøringen av de allierte krigsfanger i Nordland 1945*, forlagt av Johan Grundt Tanum, Oslo, 1946, s. 16. Hovedleirene lå ved Tegilverket på Rønvikleira (200 - 400 mann), ved sykehuset (175 - 260 mann), ved flyplassen (250 mann), i Bodøsjøen og på Seines på Straumøya i tillegg til to leire ved riksvei 80. Filetfabrikken Frostfilet a/s på Langstranda rekrutterte i tillegg rundt tusen fremmedarbeidere. Her ble også nordmenn beordret til å jobbe. Se vedlegg 3.

²⁹² Filmintervju Knut Svendsen.

²⁹³ Filmintervju Knut Svendsen.

befolkningen i bybildet og på landsbygda. Hvorfor denne stillheten? I tillegg til en sterk følelse av avmakt innfor denne gruppen, trer det fram et klart bilde av at kontakt med fangene var forbundet med stor personlig fare helt fra de første polske krigsfangene kom til byen høsten 1940.²⁹⁴

Knut Svendsen forteller at de fikk besøk en kveld i barndomshjemmet sitt av en av fangene, men han ble avvist uten noen mat annet enn litt kokt fisk som han tok med i skjortefolden. Han forklarer at de risikerte livet dersom de hjalp en rømt russerfange.²⁹⁵ Oscar Bodøgaard pleide å sende mat og utstyr langs Bodøelva, som gikk gjennom fangeleiren på Bodøgaard. Men han hadde ingen kontakt med fanger før etter frigjøringen med unntak av et uanmeldt besøk av en av russerne som var vokter, en kveld på kjøkkenet hjemme. Mannen bad om mat, men fikk ingenting.²⁹⁶ Fangeleiren på Bodøgaard blir regnet for å være den mest brutale, og denne vokteren var blitt observert mens han mishandlet andre fanger. To av informantene fikk altså besøk av utsultede og fillete fanger på kjøkkenet uten å gi dem det de bad om, i tilfelle de var plantet der, og av frykt for represalier. Dette sier noe om det sterke trusselbildet befolkningen levde under i forhold til disse fangene, og korrigerer det heltebildet denne kontakten har vært preget av i den nasjonale og lokale fortellingen. Siden utvalget hovedsakelig består av ungdommer, kan de ha oppfattet trusselen som så reell at de fleste avsto fra kontakt slik myndighetene krevde. Å se nød og ikke kunne hjelpe, er en stor mental påkjenning som kan føre til at man fortrenger denne delen av hverdagslivet. Dag Thue Berg beskriver forholdet til fangene slik:

*”De fleste holdt seg nøytrale. Barna var de modigste og smuglet eller kastet matpakker inn i leirene.”*²⁹⁷

Per Svein Aanesen forteller at barna i byen også fisket på kaia og gav fangsten til fangene.²⁹⁸ Det er imidlertid også eksempler på at andre enn barna gav hjelp til denne gruppen. To tyskere blir blant annet nevnt. I serberleiren på Knaplund i Saltstraumen var den tyske

---

²⁹⁴ Intervju III Dag Thue Berg.

²⁹⁵ Filmintervju Knut Svendsen. Plakat datert 14. november 1941 og undertegnet kst. fylkesmann Per v. Hirsch bekrefter at enhver direkte eller indirekte forbindelse med krigsfanger var forbudt. Ifølge Svendsen ble disse plakatene hengt opp på telefonstolpene og fikk etter hvert ordlyden ”Skutt blir den...”, noe som forklarer avvisningen.

²⁹⁶ Filmintervju Oscar Bodøgaard.

²⁹⁷ Spørreskjema Dag Thue Berg. Svar på spørsmålet ”Fortell litt om hvordan familie, venner og naboer forholdt seg til at det fantes fangeleirer i Bodø”.

²⁹⁸ Filmintervju Per Svein Aanesen.

sanitetslegen Danzer stasjonert.²⁹⁹ Johanne Otilie Larsen forteller at hennes foreldre huset denne legen under krigen:

”... Han ... hadde en serberfange inne hos sæ ... i alle fall i to år, førr di bodde dær længe. Han sa at han skulle utprøve en ny medisin ... på øye hans. Vakta fækk ikke låv å kämme inn ilagmed ... Mæn ho mamma såg igjænnom nøkkelhulle at han satte på radion, og de hørte på nyheitan på særbisk ... De va ingenteng som feila øye på mainn ...”³⁰⁰

Johanne forteller også at det lå en liten fangeleir med unge ukrainske fanger i avholdslosjen på Tverlandet, hvor hun bodde etter evakueringen.³⁰¹ Ved ett tilfelle stekte hun og svigerinnen vafler til disse fangene med den tyske offiserens samtykke under løfte om å ikke fortelle om dette til andre.³⁰²

Egil Johnson forteller at slakter Opsahl en gang la en død hund i veikanten til fangene da de marsjerte hjem, noe som vitner om svært uverdige forhold. Det var imidlertid stor mangel på kjøtt under krigen, noe som kan forklare at hundekjøtt ble benyttet til menneskemat.³⁰³

Laura Grønvoll forteller at også hennes familie la mat på søppelkassa. Ved flere tilfeller fylte hun også flere papirsekker med brød, uten sjefens samtykke, til fanger som under bevoktning kom innom det bakeriet hun arbeidet på i sentrum.³⁰⁴

I Saltstraumen fikk man gi fangene mat, men kjente dem ikke personlig.³⁰⁵

Intervjuene beskriver hjelp som ikke var bygd på vennskap med fangene. Det bildet som blant annet avisene har tegnet av nære vennskap mellom fangene og lokalbefolkningen, må ut fra dette kanskje plasseres i tid til de rundt tre månedene etter frigjøringen som gikk før fangene fikk reise hjem.³⁰⁶ Kanskje kan det også dreie seg om fremmedarbeiderne på Frostfilet, som kunne bevege seg mer fritt i forhold til den øvrige befolkningen.³⁰⁷ De muntlige kildene belyser her *tidsaspektet* på kontakten nordmenn hadde med russerfangene.

---

²⁹⁹ Opplysningen er ikke verifisert. Jeg tar med opplysningen fordi den er troverdig siden dette skjedde ukentlig over to år, med forbehold om legens navn.

³⁰⁰ Filmintervju Johanne Otilie Larsen.

³⁰¹ Opplysningen bekreftes i Soleim, Marianne Neerland, ”Slavene fra øst. Sovjetiske fanger i Norge 1941 – 45”, Institutt for forsvarsstudier nr 5/2005, s. 99.

³⁰² Filmintervju Johanne Otilie Larsen.

³⁰³ Filmintervju I Egil Johnson.

³⁰⁴ Filmintervju Laura Grønvold.

³⁰⁵ Intervju med Margit Lovise Olsen.

³⁰⁶ Denne plasseringen i tid bekreftes av dr. Kreybergs rapport. Han hadde ansvaret for fangene etter frigjøringen. Se Kreyberg, Leiv, professor dr. med., *Frigjøringen av de allierte krigsfanger i Nordland 1945*, forlagt av Johan Grundt Tanum, Oslo, 1946, s. 26.

³⁰⁷ Det kjærlighetsforholdet som senere skulle føre sanitessøsteren på Bodø Sykehus, Gunvor Haavik, inn i russisk spionasje, er et eksempel på at kontakten med fremmedarbeiderne under krigen var nærere enn med fangene i fangeleirene. Forholdet er dokumentert og dramatisert i Jacobsen, Alf R., *Iskyss*, Aschehoug, Oslo, 1999. Filmatisert i 2008.

Det kan synes som om at kontakten under krigen var av upersonlig karakter, og at hjelpen man gav ikke var ut fra *relasjoner* man hadde med fangene. Et unntak her kan være barna, som fremstilles som mer frimodige. Vennskap mellom bodøfolk og russerfanger ble ifølge informantene hovedsakelig stiftet i tiden mellom frigjøringen og fangenes hjemsendelse.

Dette står i kontrast til det bildet som er skapt gjennom massemedia og litteratur om emnet, og er en nyansering som det kan være fruktbart å se nærmere på. Vi har eksempler på at fangene fikk hjelp. Men fremdeles handler dette om en upersonlig hjelp, ikke om vennskap som nødvendigvis forpliktet eller mobiliserte til jevnlig innsats.

Når det gjelder tausheten om fangenes situasjon i informantenes beretninger, er den nøytrale holdningen hos befolkningen og en reaksjon av fortrenning allerede nevnt som en forklaring på denne. At informantene har *sitt eget liv* i fokus når de forteller om krigen, kan også spille inn her. Endelig er dette et av de forsømte tema i den nasjonale fortellingen. Til sammen kan disse faktorene være med på å forklare tausheten rundt fangenes situasjon.

*En tysk soldats erfaring*³⁰⁸

Hvorfor intervju en mann som var tysk soldat i Bodin under andre verdenskrig? På Tverlandet var det flere soldater enn nordmenn, og deres beretning kan gi informasjon om hverdagslivet i denne gruppen.³⁰⁹ Informant K opplevde krigen i et annet miljø, og kan derfor belyse denne perioden fra et helt annet perspektiv. Jeg kan imidlertid ikke generalisere noe ut fra informantens beretning, den representerer en ung, tysk, menig soldats unike historie. Det er spesielt to opplysninger som denne informanten kommer med jeg vil legge vekt på. Det ene er den strenge indre justisen soldatsamfunnet levde under, det andre er at den menige soldat ikke alltid var oppdatert på hva som skjedde ut over sitt eget kompani.

Informanten beskriver en streng justis innad i det tyske kompaniet. En av soldatene ble tatt for å ha stjålet søtsaker, og fikk dødsstraff for dette. Henrettelsen skjedde ved Bratten, hvor det var et henrettelsessted.

*”Han var kanskje tyve år, (han) satt på kontoret hos oss. Vi måtte bli med fra kompaniet hvor han hørte til, og jeg var med ... Jeg har ofte ligget om natten etterpå og tenkt over ... Tenk de som måtte overbringe budskapet til den syke bestemoren. Det var bare henne (igjen) ...”*³¹⁰

---

³⁰⁸ Dersom ikke annet er oppgitt, er opplysningene hentet fra intervju med informant K(f. 1921), en tysk soldat som var stasjonert på Tverlandet, og informant J(f. 1925), som er hans norske kone.

³⁰⁹ Intervju Johanne Otilie Larsen. Informanten oppgir at det var rundt 50 hus på Tverlandet på denne tiden, og at de fem – seks brakkene med soldater i tillegg til dem som var innkvartert privat, utgjorde majoriteten av befolkningen.

³¹⁰ Informant K har vanskelig for å tidfeste henrettelsen mer nøyaktig enn sommerhalvåret 1943.

At det var et eget rettersted i Bodø under krigen understreker hvor reell trusselen *Skutt blir den ...* var for både tyske soldater og for innbyggere som brøt okkupasjonsmaktens instruksjoner. Informanten nevner også to andre soldater på Løding som fikk dødsstraff. Disse hadde urettmessig rekvirert smør og ost på gårdene hos folk og stjålet blant annet tobakk på vakt flere ganger. Flere av informantene har fortalt om tyske soldaters grådighet når de kom for å hente mat på gårdene. Informant Ks beretning viser at disse soldatene ikke alltid handlet på oppdrag av Wehrmacht og at de ble stilt personlig til ansvar for å gå ut over sitt mandat. De norske informantene fremstiller dette som ugjerninger utført av selve okkupasjonsmakten. Disse opplysningene setter informasjonen om tyske soldaters matinnkreving i et nytt lys. Den kunne også utføres på privat initiativ, men da med livet som innsats.

Informanten understreker også at det var mye som skjedde i området som han ikke kjente til som soldat, blant annet visste han ikke noe om stillingene i Saltstraumen. Han var heller ikke klar over konsentrasjonsleirene i Polen, men var vitne til krystallnatten i hjembyen og visste om Hitlers fiendtlige holdning mot jødene. Informanten er den eneste i utvalget som bringer jødespørsmålet opp på eget initiativ. Han har i ettertid stadig økt sin forståelse av krigens grusomheter, men sier at han visste hva nazismen gikk ut på også under krigen.

Mens han var soldat her, møtte informant K ei jente, informant J, på Oddan. I september 1945 giftet de to seg, og paret satte kursen mot Tyskland. Familien kom tilbake til Tverlandet i 1962.

En frontkjempers erfaring

Det er ikke skrevet mye om frontkjemperne som ble vervet fra Bodø, verken når det gjelder beveggrunner for å bli frontkjemper eller når det gjelder antall som vervet seg. Jeg har funnet én voksen mann fra Bodin og ti navn på unge menn fra Bodø som var frontkjemper under krigen, uten at dette er et fullstendig tall. Gjennomsnittsalderen ligger på 22 til 23 år i gruppen fra Bodø.³¹¹ Trygve S. Jensen var blant de yngste som vervet seg fra Bodø. I april 1943 ble han med en kamerat til sitt første hirdmøte, hvor man denne kvelden vervet frontkjemperne.

*”Æ visste ikke nåkka om nazismen, æ kåm røtt fra et skolehjem uttafor Bærgen dær vi ... mått arbei heile dagen. De jikk en mann ætter åss me pisk... Di hadde en værvekampanje i Friis-gårn dær (hirden) hållt tell. Di skjænkte åss full me bræinnvin ...”*³¹²

---

³¹¹ Gjennomsnittsalderen er regnet ut fra syv kjente fødselsår og med antatt verveår 1943. Gjennomsnittsalderen i landet var på 21 år. Eidi, Jan *et al.*, *Norge under okkupasjonen*, ”Etterundersøkelse: Norske frontkjemper på Østfronten”, rapport 11, 1997, side 5, min nummerering.

³¹² Intervju Trygve S. Jensen.

Da Trygve forstod hva kvelden handlet om, prøvde han å slippe unna i forbindelse med et toalettbesøk, men en vakt avfyrte et skudd før han tok ham med seg inn igjen.

”Ætte nån måna måtte æ mell mæ tell Ortskommandanturet, ellers ville de gå uttåver familien ...”³¹³

Trygve tjenestegjorde i SS-jägerbataljonen og kom til Leningrads-fronten etter endt utdanning som skjeger i Alpene. Etter en tid i Karelien i Finland havnet han i russisk fangenskap i 15 måneder. Han veide 35 kilo da han kom tilbake til Berlin etter fangeoppholdet, dødssyk av dysenteri og beri beri, og lå åtte uker på sykehus. Da han kom til Norge i september, forteller han at politiet opptrådte brutalt mot ham.³¹⁴ Dødsannonsen hadde stått på trykk i Bodø-avisene med dødsdato den 25.06.44, men lillejulaften 1945 stod Trygve plutselig i døren hos familien sin i Bodø.

I etterkrigstid har han møtt sterke holdninger mot ham i lokalsamfunnet. Da han ble stilt for retten, ble han også tiltalt for å ha vært medlem av NS, et parti han aldri hadde sympatisert med. Det viste seg at alle frontkjempere ble oppnevnt som æresmedlemmer av partiet. Trygve Jensen er sterkt preget både fysisk og psykisk av tiden som frontkjemper. Blant annet er de fem nederste ryggvirvlene knust etter at en russisk vakt slo geværet sitt i ryggen hans, han har vært alkoholisert en lengre periode og plages fremdeles av mareritt.

Dette er et eksempel på at det ikke alltid var politisk overbevisning som gjorde at unge menn vervet seg som frontkjempere, selv om dette var den vanligste beveggrunnen på landsbasis.³¹⁵ Vi ser også at Gestapo i Bodø vervet unge gutter fra de lavere sosiale lag til frontkjempere. Trygve sier selv at majoriteten av dem han vet om som var frontkjempere fra byen, kom fra fattige kår. Dette kan være noe av forklaringen på menneskeliggjøringen av frontkjemperne i Coldevins tekst.³¹⁶

Freden

Randi Lund forteller om fest og jubel i byen i maidagene 1945. Det ble feiret at de svenske politistyrkene kom hjem, at fangene fra Grini og Falstad kom tilbake, og man markerte frigjøringen også på mange andre måter, med et naturlig høydepunkt den 17. mai 1945.

---

³¹³ Intervju Trygve S. Jensen.

³¹⁴ Trygve S. Jensen er med blant de spurte i Stridsklev, Inger Cecilie, ”Norske frontkjempere 1941 – 45 50 år senere. Erfaringer, belastninger, helsemessige og sosiale forhold”, Tidsskrift for Den norske lægeforening, særtrykk, nr 11, 1995, s. 1382.

³¹⁵ I en nasjonal undersøkelse av 181 frontkjempere fra 1995 oppgav 12 % idealisme eller sympati for Tyskland som årsak til at de vervet seg og 60 % kampen mot kommunismen. Ut fra disse tallene kan man si at frontkjemperne som vervet seg ut fra politisk overbevisning representerer et flertall. Trygve S. Jensen representerer et mindretall på om lag seks prosent av utvalget i undersøkelsen. Stridsklev (1995), s. 1380.

³¹⁶ Coldevin (1966), s. 448.

Denne feiringen finner vi i litteraturen, men de muntlige kildene setter begivenhetene i begynnelsen av mai i et mer nyansert og mindre ensartet positivt lys.

For Knut Svendsen var frigjøringen en delt opplevelse. Familien visste ikke om hans far, som var sjømann, var i live. Knut bodde som nabo til frimurerlosjen, der tyske myndigheter holdt hus. Han ble både vitne til Johnny Larsens flukt derfra på motorsykkkel, og at en kompis ble beskutt frigjøringsdagen:

”De va den 8. mai ... En tysker kãm svaianes, han va ’pære pisk’, me gevære unner arma ... Imæns æ sto i portn imot Rensåsgata så æ en kameratgjæng. Den eine ... blei skutt (i magen) mæns æ så på ... Flaksn va at Røde Kors hadde hjælpeostasjon i kjellern på frimurerlosjn, å dær va fãlk (som) sprang på sykehuse me han ...”³¹⁷

Noen dager etter frigjøringen var Knut også vitne til at en tidligere russisk fange truet ei russisk jente med pistol utenfor hjemmet hans da han var på vei til jobben. Jenta hadde vært sammen med tyskere under krigen.

”Æ blei livredd, å før æ kãm mæ inn, så hørte æ att de smalt. Om han traff, de vet æ ikke ...”³¹⁸

Jenta fant ly på familiens kjøkken mens politiet tok seg av mannen, så ble også hun hentet av politiet.

Per Svein Aanesen, som var ti år ved frigjøringen, forteller at han fant åpne bunkerser i byen etter at tyskerne kapitulerte.

”De va bærre å spaser inn å ta håndgranata, granata, kassa me skudd å belta me patrona, lunta, fænghætta ... heimefrontn hadde ikke fått organisert sæ enda. Vi forsynte åss me de vi ville ha. Æ (gjømte ammunisjonen) unner potetn i potetbingen. De tok lang ti før potetan blei spist å modern faint dæm. Ho sa ingenteng, mæn æ traff bestefaren min (på moloen). Han kasta ei æske me skarpe skudd, fortalte æ tell ho. ’De va nok dine skudd’, svart ho ...”³¹⁹

Dette viser at maidagene 1945 ikke bare bød på fest og glede, men også på svært risikofylte situasjoner, kanskje spesielt for barn og unge i byen. Det tok tid før både politiet og de ekstra styrkene skaffet seg oversikt og kontroll over situasjonen.

---

³¹⁷ Filmintervju Knut Svendsen. Dag Thue Berg bekrefter denne hendelsen.

³¹⁸ Filmintervju Knut Svendsen.

³¹⁹ Filmintervju Per Svein Aanesen.

Oppsummering

De fire faktorene evakuering, bombingene av byen, bolignøden og matvaremangelen går igjen i alle de intervjuene jeg har gjort med ulike informanter. Det er spesielt to av disse som sterkt preget på hverdagslivet. Bombingen skapte stor bolignød i byen. Mange åpnet bokstavelig loft og kjeller, stuer og kummerlige kvister til dem som var husløse, andre kom ikke tilbake igjen før krigen var over. I tillegg til bolignøden var matmangelen, som var mer fremtredende i byen enn på landet, den største utfordringen, ifølge de muntlige kildene.

Matvaremangelen var altså en vedvarende tilstand gjennom hele krigen, men forverret seg gradvis og toppet seg i 1942 og vinteren 1943/44. Bare folks egen kreativitet, kunnskap og erfaring begrenset hva man kunne lage av erstatningsprodukter og hva man kunne bytte mat mot ved hjelp av *kliring*. Det var også en tendens til større selvberging i byen. Jeg møtte også ofte uttrykket "*vi hadde da fesk i havet*" blant mine informanter, underforstått at det lå en livsforsikring her. De som var verst stilt, var de som var uten kontakter på landet og uten personlig erfaring med matauk. Men jeg har ikke lest eller hørt om direkte sult, med unntak av de fangene som oppholdt seg i fangeleirene. Kreativiteten var altså stor blant dem som sørget for at maten skulle på bordet. Kanskje var fisken i havet og poteten i hagen, eller fra landet, de viktigste ingrediensene i kostholdet disse årene, fordi man kunne skaffe seg disse ingrediensene selv.

For barn og ungdom påvirket krigen skolegangen, som bar preg av mange ulike og utradisjonelle skolelokaler, brennelsferier, forsøk på ensretting og forsinkelser i utdanningsløpet. Mange måtte også endre planer siden bare de beste elevene kom inn på ulike studier.

Å høre illegal radio og lese illegale trykksaker var så vidt jeg har fått inntrykk av ikke uvanlig i Bodø under krigen. Man snakket ikke med hverandre om det man visste. Folk flest holdt en lav profil både i forhold til de tyske okkupantene og i forhold til de russiske fangene som daglig marsjerte gjennom byen på vei til og fra arbeid.

Så langt jeg kan se, var bombingene den enkelthendelsen som preget hverdagen mest for byens befolkning, med påfølgende boligmangel. Knappheten på matvarer var også svært krevende i det daglige. Dette kjenner vi igjen fra den nasjonale fortellingen.

De muntlige kildene supplerte altså det skriftlige materialet på mange punkter og gjorde dette mer tilgjengelig gjennom å bringe frem en dimensjon av hvordan det var *å være*

menneske i Bodø og Bodin 1940 - 1945. De muntlige kildene har korrigert og belyst det skriftlige materiale slik at nye dybder i dette trer fram.³²⁰

7.2 Ny empiri hos de muntlige kildene

Jøder i Bodø under krigen

De muntlige kildene har bidratt til ny kunnskap om hvorvidt det fantes jøder under krigen i Bodø. De har belyst en del av den lokale fortellingen som det har vært helt taust om i skriftlig materiale. Det eneste vi finner av spor etter jødeforfølgelse her, er enkelte jobbsøknader på kommunale stillinger under krigen. På et standard omslagsark godkjent av Innenriksdepartementet blir alle søkere blant annet bedt om å besvare følgende spørsmål: ”*Er De eller Deres ektefelle helt eller delvis av jødisk avstamning?*” Som man kan forvente svarer alle søkere nei på spørsmålet.³²¹

Da jeg kontaktet Jødisk Museum i Oslo og Det mosaiske trossamfunn i Trondheim med spørsmål om det fantes jøder i Bodø under krigen, fikk jeg negativt svar i første omgang. Fra Arkiv i Nordland fikk jeg opplyst at Leo Eitinger var her en periode og jobbet på NPS. Under det andre filmintervjuet med Egil Johnson kom det frem at det fantes jøder i Bodø under krigen, men Egil visste ikke mange navn. Han bad meg kontakte journalist Knut Hoff, som igjen gav meg opplysninger om brødrene Landau som byttet etternavn til Lande og dermed overlevde krigsårene. Leo Eitinger flyktet fra Tsjekkoslovakia til Oslo i 1939, og fikk godkjent sin legelicens 5. april 1940 i siste statsråd før krigen brøt ut. Eitinger jobbet som assistentlege ved Rønvik Sykehus fra juni dette året.³²² I løpet av oppholdet i Bodø forhørte han seg om det bodde noen andre jøder i byen. Han spurte Laura Asklund, som jobbet på Lillegårds bakerbutikk i sentrum av byen. Hun vokste opp sammen med sin bestemor Benthe Paulsen og sine to halvt jødiske nevøer Georg Leiser Landau (f. 1922) og Rudolf Leiser Landau (f. 1928), som da var 18 og 12 år gamle. Georg hadde flyktet til Sverige, men gjennom Laura fikk Leo Eitinger kontakt med Rudolf Leiser og bad ham til sitt kontor.

”*Har du penga?*” spurte han (Eitinger) Rudolf, *’har du nåkka å forsørg dæ me?’* *’Ja, æ har jobb’, sa Rudolf. ’Mæn har du sånn at du klare dæ?’* *’Ja.’* *Så han ville hjelp han, Rudolf hadde jo ikke mye, mæn sa at han klart sæ ...*”³²³

³²⁰ Kjelstadli (2000), s. 195.

³²¹ BKF, Korrespondanse/saksdokumenter, AS 250, Ast 10 (Bykassererkontoret II – D), 1940 – 46.

³²² Retterstøl, Nils, *et al.*, ”Og livet går videre...” *Ekstreme påkjenninger, menneskets reaksjoner*, Universitetsforlaget, Oslo, 1982, s. 1.

³²³ Filmintervju Laura Grønvoll.

Okkupasjonsmakten fratok Leo Eitinger lisensen i desember 1940.³²⁴ Etter dette holdt han seg i skjul og dro fra byen. Han ble arrestert i Romsdal den 16. mars 1942 og sendt til konsentrasjonsleirene Auschwitz og Buchenwald.³²⁵ Han overlevde som 12 av 600 jøder deportert fra Norge, kom tilbake til Bodø etter krigen og arbeidet som reservelege ved Rønvik Sykehus fra 1946 til 1948.³²⁶

Bestemoren til Georg og Rudolf Landau, Benthe Paulsen, kontaktet prost Christian Bruun da hun kom hjem etter evakueringen på Bolga, og bad om at guttenes etternavn skulle endres fra Landau til Lande slik at deres jødiske opphav ble skjult.

”Vi måtte snakke med præsten da vi kom tell byen å få forandra navne tell ’Lande’...”³²⁷

Guttenes onkel, Herman Isak Landau fra Sør-Odal, var da sendt til konsentrasjonsleir i Tyskland, og døde i Auschwitz.³²⁸ Georg Landau ble innrullert i den norske politistyrken under oppholdet i Sverige med navnet G. Lande, og fikk etter krigen en diplom med sitt rette navn, Gunnar Landau, påskrevet fra kong Olav for sin innsats i 1944 og 1945. På diplommet kan man se at etternavnet er rettet på.³²⁹

Faren til guttene het Leiser Landau. Han var polsk jøde og hadde herreekvipering i Harstad. Da han døde i 1928, flyttet moren Pauline Landau hjem til sin mor Benthe Paulsen i Sjøgata 9 i Bodø og døypte begge guttene til kristendommen 30. juni 1929.³³⁰ Georg ble satt bort til Lars og Petra Hartvigsen i Spildra på Ørnes og er å finne frem til 1937 i skoleprotokollene for Spildra skole.³³¹ Moren Pauline var norsk og døde av tuberkulose i 1938.

---

³²⁴ Retterstøl, Nils, *et al.* (1982), s. 2.

³²⁵ Den 20. januar 1942 fikk Bodø-politiet ordre om at alle jøder som befant seg i Norge skulle registreres med en ”J” i passet sitt og fylle ut skjemaet ”Jøder i Norge”. Den 26. oktober ble alle mannlige jøder arrestert. Kvinner, barn og eldre personer ble tatt til fange den 26. november samme år. Statistisk Sentralbyrå, ”Jødeforfølgelsene under den annen verdenskrig: Et mørkt kapittel i statistisk historie?”. Nettsted.

³²⁶ Retterstøl, Nils, *et al.* (1982), s. 2.

³²⁷ Filmintervju Laura Grønvoll. Verken klokkebok eller kirkebok har en slik endring, mest sannsynlig rapporterte ikke prost Christian Bruun endringen formelt til folkeregisteret. I mail av 20.04.10 fra Statsarkivet i Trondheim heter det at *”En offisiell navneendring ville krevd en søknad sendt via Fylkesmannen i Nordland til Justisdepartementet som innvilget slike søknader på den tiden. Jeg tror ikke at noen som kunne stå i fare for å bli registrert som jøder ville sende en slik offisiell søknad. Det er vel mer trolig at de skaffet seg papirer på etternavnet Lande på en annen måte, f. eks. i samarbeid med motstandsbevegelsen.”*

³²⁸ Dødsårsaken til Herman Landau oppgitt i Knudsen, Arne og Kristian Ottosen, *Nordmenn i fangenskap 1940 – 1945*, Universitetsforlaget, 1995, s. 394.

³²⁹ Georgs datter, Kari Landau i Glomfjord, har originaldokumentene. Se bilder i referanseliste.

³³⁰ Leiser Landau er gravlagt på den jødiske kirkegården ved synagogen i Trondheim. Klokkebok Bodø Domkirke 1921 – 37, s. 72. Georg var tidligere omskjært ifølge Laura. Filmintervju Laura Grønvoll.

³³¹ Georg er innmeldt på Spildra skole den 6. oktober 1930 og bodde hos Petra Hartviksen som fosterbarn til 1937. MKS, Spildra skolekrets, arkivserie 443 (Dagbøker), arkivstykke 1, 1907 - 1937.

Egil Johnson forteller at det var en jødisk mann som ble holdt i skjul på Tuberkulosehjemmet på Hernes under krigen, en mann som senere ble en kjent sceneinstruktør sørpå.³³² Tyske soldater var redd smitten og kom ikke inn for å kontrollere at pasientjournalene stemte, dette var derfor et godt skjulested. Det har ikke lyktes meg å finne belegg for dette i skriftlige kilder, men Knut Støre bekrefter dette uten at han vet navn. Hans far lå inne på tuberkulosehjemmet under krigen og har fortalt at man her skjulte en jødisk mann.³³³

Den jødiske familien Schles ble også tatt vare på. Her var Tuppen Hagen Nilsen sentral sammen med sin mann, som var forretningsfører på skibsverftet. Hun var innehaver av restaurant Børsen, som brant ned under bombingene.

”(Di) stelte førr jødn, mæn de va om å gjør å hjelpe så mange såm muli, å så hålle kjæft å ikke si no, (dærførr) veit æ ikke så mye ...”³³⁴

Etter krigen kom treskjærer Paul Schles fra Lillesand til Bodø for å hilse på dem som hadde hjulpet. Tuppens bror, Ole Johan Hagen, fikk et treskjært bilde som takk. Paul Schles ble arrestert flere ganger under krigen, men overlevde. Det er uklart hvilken periode familien var i Bodø, men Egil sier at sønnen gikk i klassen over eller under ham.³³⁵

I tillegg til dem som er nevnt, var det også jøder i fangeleirene. Den 25. februar 2006 kom den 86 år gamle russiske jøden Lev Gregorievich Fridlyand tilbake til Bodøgaard for å se leiren han satt i mellom 1942 og 1945. Han overlevde den etniske utrensningen fordi han tok det russiske dekknavnet Valerij Latusjkin før han ble tatt til fange.³³⁶ Det er sannsynlig at dette gjelder flere fanger, men en nærmere undersøkelse av dette ville krevd et besøk i tyske arkiver, noe som ble for tidkrevende.

Det var ingen jøder som ble arrestert under politiaksjonen den 26. oktober 1942 i Bodø.³³⁷ Ifølge byhistoriker Knut Støre var Bodø-politiet et av det minst nazifiserte i landet, en del av forklaringen kan ligge her. Dersom politiet ikke sympatiserte med tysk jødeutryddelse, kunne de holde informasjon de satt på angående jøder i Bodø, tilbake. To unge gutter som hadde falskt etternavn, Leo Eitinger som kom seg ut av byen i tide, en

---

³³² Filmintervju II Egil Johnson. Odd Horsdal bekrefter også at det var en jødisk mann som ble holdt i skjul på Tuberkulosehjemmet på Hernes. Filmintervju Odd Horsdal. Egil nevner navnet Koritzinsky her.

³³³ Det er naturlig at dette ikke er oppgitt skriftlig verken i Rønvik Sanitetsforenings referatbok eller i kommunens arkivmateriale. Skriftlige spor ville økt sjansen for å bli oppdaget. Jeg tar denne hendelsen med her siden den er bekreftet også av en tredje informant. Filmintervju Knut Støre.

³³⁴ Intervjunotat II Egil Johnson.

³³⁵ Filmintervju II Egil Johnson. Intervjunotat Odd Hagen. Bildet eies nå av Odd Hagen.

³³⁶ Avisa Nordland den 26.02.06. Nettsted.

³³⁷ Opplysningen er bekreftet i mail fra Jødisk Museum i Oslo den 29.09.09.

familie i skjul og en jødisk mann som ble holdt i skjul på Tuberkulosehjemmet, gikk neppe upåaktet hen i en så liten by. Likevel ble disse spart. Det fins flere spor av jødiske innbyggere som forlot byen tidlig under krigen, men det har ikke lyktes meg å bekrefte disse opplysningene.

At det ikke ble arrestert jøder i Bodø den 26. oktober 1942, er altså ikke et uttrykk for at det ikke fantes jøder her. Det kan snarere virke som at politiet ikke samarbeidet med de tyske myndigheter i *jødespørsmålet*. Jeg har ikke grunnlag for å si noe generelt om holdningene til jøder i Bodø på denne tiden, men Johanne Otilie Larsen forteller at man brukte ordet *jøde* som et skjellsord før krigen. Vi vet at Egil Johnsons far, Anton Gisle Johnson, insisterte på å få behandle en jødisk innsatt i Møllergata 19 dersom han skulle praktisere som lege under sitt opphold i fengselet.³³⁸ I de skriftlige kildene finner vi også eksempel på sympati for jødene hos bodøfolk under krigen. Da Julius Jakhelln ble løslatt fra Falstad i februar 1942, skrev han at han reagerte sterkt på hvordan tyskerne sjikanerte jødene i leiren.³³⁹

Angrep i Saltstraumen

Johanne Otilie Larsen forteller om at hennes barndomshjem, som lå like ved hotellet, ble beskytt av to destroyere og et transportskip lørdag den 7. juni 1940. Journalist Per Bjørn Pedersen fra Saltstraumen forteller at det var to gutter på Godøyenes som fortalte vakten der om at det var *britiske* skip som kom. Stillingene på Saltstraumen ble varslet og avfyrte skudd mot de tyske båtene, som dermed åpnet motild og rammet to av bolighusene på Kapstø.³⁴⁰ Det var bare brannrester igjen av alt Johanne eide da hun kom tilbake dagen etter angrepet. Hun var nygift, og hadde tatt med seg alle bryllupsgavene til Saltstraumen, hvor hun var evakuert fra Tverlandet.³⁴¹ Jeg har ikke funnet noe om angrepet i Saltstraumen i skriftlige kilder, men disse foreligger kanskje i arkiv eller materiale jeg ikke har hatt tilgang til.

---

³³⁸ Filmintervju II Egil Johnson.

³³⁹ Jakhelln, Per A. H., *Slekten Jakhelln – Glimt av en historie*, Polyglott, Oslo, 2007, s. 186, 187.

³⁴⁰ Intervju Per Bjørn Pedersen. Opplysningene er ikke verifisert.

³⁴¹ Filmintervju Johanne Otilie Larsen.

7.3 Oppsummering

Informantene har kommet med nye opplysninger angående jøder som levde i Bodø under krigen, og om forholdet mellom lokalbefolkningen og fangene i fangeleirene. De har belyst ulike faser i evakueringen av byen og spørsmålet rundt tyskertøsene. De har også ledet meg til kilder i arkiver jeg ellers ikke ville oppsøkt.

De muntlige kildene har gitt nye opplysninger som gjør at man ser et tydeligere bilde av krigen i Bodø. Jeg har vektlagt hvordan de muntlige kildene supplerer de skriftlige kildene på to måter. For det første avdekker de ny empiri og for det andre belyser de litteraturen og kildene slik at disse blir mer tilgjengelig. Dette viser at muntlige kilder både kan korrigere og supplere skriftlig materiale.

Kapittel 8

Konklusjon

I arbeidet med å samle inn empiri har jeg fått en smakebit på de utfordringer et historiefaglig arbeid byr på når det gjelder innhenting av informasjon og bruken av denne. Hva skal med og hva skal utelates? Hva er viktig og hva er mindre viktig? Jeg har valgt å bruke de muntlige kildenes valg av tema som utgangspunkt, slik at deres fortelling gis rom fremfor å gi en mer helhetlig fremstilling. I tillegg har jeg valgt å nærme meg de muntlige kildene ved hjelp av to ulike lese måter for å få ut mest mulig informasjon.

Hva sier de muntlige kildene ved bruk av narrative og faktuelle lese måter?

Denne hovedproblemstillingen har vært den røde tråden gjennom oppgaven. Det har vært en spennende reise å møte disse personene som opplevde krigsårene som barn og ungdom. Møtene har vist meg at en historikers arbeid også krever *etiske retningslinjer*. Dette blir spesielt tydelig når muntlige kilder skal tolkes. Man kan ikke intervju en informant og se på det han sier kun som en fortelling konstruert ut fra et spesielt motiv. Det ville være en uverdigg holdning overfor et eldre menneske som bærer med seg erfaringer og minner fra disse fem årene av norsk historie som han eller hun sjenerøst deler videre.³⁴² Mitt hovedinntrykk er at informantene, som er valgt ut med tanke på deres troverdighet, er hederlige mennesker som gjerne innrømmer dersom de ikke kan verifisere opplysninger, tidfeste hendelser eller huske navn. De understreker svakheter i sin beretning og henviser videre til personer som kan vite mer.

Like fullt finner vi både sterke myter og faktuelle avvik i intervjumaterialet. Derfor har jeg gått igjennom det skriftlige materialet som er tilgjengelig om krigen i Bodø for å kunne verifisere informantenes opplysninger så langt det er mulig. Der informantene bekrefter hverandre, kan dette styrke en opplysnings troverdighet siden fortellingene ikke er forpliktet overfor en kollektiv struktur. Hadde informantene forholdt seg til en kollektiv fortelling, ville det mytiske innslaget sannsynligvis vært sterkere i deres fortelling. Denne ville da vært styrt av kollektive forpliktelser, og dermed fremstått som mindre troverdig som beretning.

---

³⁴² I de etiske retningslinjene for statstjenesten som Høgskolen i Bodø er underlagt, heter det blant annet at ”*man skal behandle andre slik man selv ønsker å bli behandlet*”. Om jeg setter meg selv i informantens sted ville jeg satt pris på et kritisk blikk på det jeg sa, men ikke at det ble tolket kun som en konstruksjon uten reell informasjon. Moderniseringsdepartementet. Nettsted, s. 3.

De muntlige kildene er en samling unike vitnesbyrd der både det kontekstuelle og det informative trer frem avhengig av hvilket perspektiv man jobber ut fra. Jeg har i oppgaven brukt det Jostein Lorås kaller *lesemåter*; den faktuelle og den narrative.³⁴³ Mens den første synliggjør det kilden opplyser om kultur og konformitet, fokuserer den andre på empiri. Den narrative lesemåten er konstruktivistisk og går til kilden som fortelling; den fokuserer på *hvordan* kilden formidler og *hvorfor* den formidler akkurat dette. Eriksens nasjonale grunnfortelling er bygd på denne lesten. Den faktuelle lesemåten går til kilden som bærer av faktisk kunnskap; den spør hva kilden bærer med seg av empiri. Disse to perspektivene er fruktbare når de opererer sammen, men hver for seg tømmer de enten historien for empiri (narrativ lesemåte) eller tilslører motiver og kontekster som påvirker det kilden formidler (faktuell lesemåte). Jeg vil i dette kapitlet oppsummere det jeg har funnet i de muntlige kildene av informasjon om krigsårene i Bodø ved hjelp av disse to lesemåtene, og til slutt si noe om en kombinert bruk av skriftlig materiale og muntlige kilder.

8.1 Oppsummering: Narrativ lesemåte

De muntlige kildene er ikke preget av mytologisering i like stor grad som Eriksens nasjonale grunnfortelling er det. Men på enkelte områder får vi øye på myter, definert som *fortellinger som forklarer hvorfor ting er blitt som de er*.

De mest tydelige innslaget av mytologisering finner vi i informantenes fremstilling av krigsårene som *en annen tid*. Denne tiden blir presentert som et brudd med årene både før og etter krigen, slik at disse fem årene i byens historie blir fremstilt alene, uten sammenheng med det som skjedde før eller etter. Denne tiden er en parentes med den mørke okkupasjonen som innhold i den nasjonale fortellingen, mens det kan virke som om parentesens i fortellingen lokalt formidler lysere dager hvor folk flest nærmet seg utfordringene med optimisme og humor. *Vi hadde det bra under krigen, er et gjennomgangstema i fortellingene, vi klarte oss*. Det kan virke som at det er spesielt matauk man tenker på her, i tillegg til opplevelsen av å tilhøre et småfelleskap av familiær, vennskapelig eller religiøs art.

Vi finner også NS igjen som en kaostrussel mot bildet av at alle nordmenn kjempet mot tyskerne. I tillegg blir også tyskertøsene fremstilt som en kaostrussel, men da primært av informanter med tilknytning til byen. På landet kan det generelt virke som om det var mindre konfliktylt å ha kontakt med fienden siden man levde så nært innpå hverandre og hadde mer med hverandre å gjøre. Kanskje kommer dette av at man ikke hadde nærhet til den utøvelsen

---

³⁴³ Lorås (2007).

av makt som primært skjedde inne i byen. I byen var det vanlig at man kunne snakke med tyskere på tomannshånd i det skjulte, mens å småprate med en soldat på åpen gate ble regnet som et tegn på at man var lojal mot fienden.

Vi finner også likhetstrekk fra Eriksens nasjonale grunnfortelling i fremstillingen av frigjøringen, hvor ord blir vanskelig å finne, og blant annet været blir brukt som en beskrivelse av hvor herlig det var å få sin frihet tilbake. Men den lokale fortellingen korrigerer at *alle* tok del i den kollektive seiersrusen. Den formidler *også* en full tysk soldat som skyter en ung, uskyldig gutt, en russisk fange som truer ei russisk jente som har vært sammen med tyskere, og en tankefull sønn som ikke vet om faren har overlevd krigsårene på havet. Den skildrer fanger som knapt kan gå etter måneder og år med sult, tvangsarbeid og mishandling. Alle disse opplevelsene av fare, oppgjør og savn er også en del av frigjøringen.

Da krigen var over, var det enkelte som stod overfor store utfordringer, mens de fleste nordmenn kunne slutte seg til den kollektive jubelen. Den lokale fortellingen skyver altså opplevelsen av *et kollektivt fellesskap* frem i tid. Eriksen presenterer dette som noe som skjedde under selve krigen. I Bodø kan det virke som om krigen heller virket isolerende fordi man ikke var sikre på andre enn dem man hadde i sitt nære nettverk. Man visste aldri hvem som rapporterte til fienden. Visste man noe, fortalte man det ikke til noen. Hemmeligholdelsen var helt nødvendig, blant annet for å kunne spre illegale bulletiner. Trusselen om tyske represalier nærmet altså *små* kollektive fellesskap, som familien og en engere vennekrets, snarere enn et kollektivt fellesskap innbyggerne imellom. Dette kom da frigjøringen var et faktum.

Hvilke sosiale særtrekk og kulturelle preferanser kan vi finne i de muntlige kildene? Den narrative lesemåten fokuserer også på dette. For det første sier de mye om den holdningen informantene møtte utfordringene under krigen med. Det gjaldt å være ved godt mot uansett hvor vanskelig tingene ble. Man brukte også humor som en strategi for å takle det presset man levde under, gjerne på tyskernes bekostning. For det andre levde befolkningen med en konstant opplevelse av ufrihet. Man kunne ikke gå hvor man ville. Minefelt, krav om passasjerseddel og portforbud for barn gjorde sitt til å begrense innbyggernes bevegelsesrom. Man fikk heller ikke si og skrive hva man ville. Også ungdommen var klar over at deres holdninger mot tyskerne kunne få store følger for dem, og barnas skolehverdag hadde innslag av at de fleste barna måtte underkaste seg et system som verken de selv eller deres foreldre støttet. Kanskje var følelsen av å bli sensurert og åndelig undertrykt det som virket mest begrensende og ufritt. Ikke engang en utsultet mann som bad om mat, kunne dra en ut av frykten for represalier. Dette viser hvor reelt og sterkt trusselbildet var for informantene.

Informantenes fortelling er ikke bærere av en sammenfallende struktur som skulle tilsi at vi har å gjøre med en grunnfortelling. De muntlige kildene har altså ikke antydning at vi har en lokal grunnfortelling. Det er imidlertid en struktur som går igjen i de fleste intervjuene, nemlig strukturen *overfall – okkupasjon – frigjøring*. Her har vi nok å gjøre med hver enkelts forsøk på å skape en kronologisk sammenheng snarere enn at man tangerer hverandres fortelling.

Vi har sett at Eriksens nasjonale grunnfortelling ikke har et så stort samsvar med den lokale fortellingen at man kan si at disse to harmonerer. Kanskje har dette å gjøre med den høye grad av formidling som har skjedd på nasjonalt plan og den lave grad av formidling som har vært tilfellet lokalt. Et fravær av en lokal grunnfortelling har gjort de muntlige kildene mer troverdige som enkeltstående fortellinger fra levd liv under krigen; informantene føler seg ikke forpliktet til å formidle kollektive meningssammenhenger, men kan også bringe nyanser og negasjoner til torgs uten at dette blir for belastende for dem.

8.2 Oppsummering: Faktuell lese måte

Hvilken empiri har de muntlige kildene supplert litteraturen med? Disse synliggjør hvor dypt krigen påvirket *menneskene* her, i en periferi langt unna Berlin. De har gitt oss eksempler på faktiske hendelser og typiske situasjoner slik at det skriftlige materialet er belyst på en ny måte. De muntlige kildene tilfører altså en dimensjon av hvordan det var å være menneske under disse omstendighetene. Det er en viktig dimensjon. De muntlige kildene tar oss med inn i evakueringsens ulike faser, som var svært krevende for befolkningen og som preget store deler av perioden for mange. I tillegg til at folk mistet husene sine i forbindelse med bombingene av byen den 27. mai, rekvirerte også tyskerne hus eller deler av dem til bopel eller til lager. Bolignøden skapte trangboddhet, men også gjestfrihet og et ønske hos dem som hadde hus, til å hjelpe.

I tillegg til bolignøden var informantenes hverdagsliv mest preget av mat- og varemangelen. Utfordringene med å skaffe seg mat møtte man på hovedsakelig fire måter. Erstatningsprodukter, *kliring*, selvberging og kontakt med landsbygda var alle viktige strategier for å få tak i det man trengte til livets opphold. Her finner vi et samsvar mellom den lokale og den nasjonale fortellingen.

Giftermålet skjedde hjemme hos prostens etter et besøk hos sorenskriveren, og mange måtte bo med tyske soldater i sine hjem fordi det var for mange soldater til at de kunne innkvarteres samlet. Skolegangen bar også preg av krigen med brennelsferier, 10-12 skolelokaler, strenge sensurkrav og krysspress for både elever og lærere.

Man gjorde seg også sterke erfaringer som barn og ungdom under krigen. For det første var bombingene en svært vanskelig opplevelse for dem som var evakuert og kom tilbake til et hjem som var blitt til en askehaug, men kanskje i enda større grad for dem som var i byen da bombene falt. Det er i tillegg andre opplevelser som preger fortellingene. Den sterkeste må sies å være *d/s Prinsesse Ragnhilds* forlis, der barn og ungdom ble vitne til at de døde ble tatt opp på kaia og sterkt skadde personer ble berget i land. I tillegg var det mange fra Bodø som gikk bort i forbindelse med forliset.

Det sterkeste uttrykket for motstandsarbeidet i Bodø må man kanskje si var den illegale informasjonsvirksomheten. Her var det et tyvetalls personer involvert, og lyttingen på radio samt en sterk sender var navet i virksomheten. Mine informanter var involvert i spredningen av disse bulletinene, som ble lagt på spesielle steder i byen hvor de ble hentet av andre igjen. På denne måten visste man verken hvem som trykket bulletinene, eller hvem som distribuerte dem. Det var altså ikke et sterkt knyttet nettverk som arbeidet sammen, men et fragmentert system som skulle forhindre angiveri. De mest betroddet i motstandsarbeidet var de som viste seg kongetro fra dag én av okkupasjonen.

Det sterkeste beviset lokalt på at Hitlers regime rangerte mennesker, var de mange fangeleirene som fantes i Bodø og Bodin. Det var ulike typer leire med ulik grad av mishandling, tvangsarbeid og sult. Fangeleiren på Bodøgaard blir regnet for å være den mest brutale i området. Synet av fangene som marsjerte på vei til dagens arbeid i filler og ofte uten ordentlig skotøy, har bitt seg fast i informantenes minne. Det inntrykket man kan få av at innbyggerne hadde personlig kontakt med fangene, må imidlertid korrigeres og forskyves frem i tid til etter frigjøringen, da fangene i Bodø-området oppholdt seg her ennå i tre måneder før de ble sendt hjem igjen. Den hjelpen som ble gitt av lokalbefolkningen, var ifølge de muntlige kildene av upersonlig karakter og forpliktet ikke til gjentakelse. De uverdige forholdene illustreres gjennom at slakteren la en død hund i grøfta slik at fangene kunne ta den med seg og spise den da de kom hjem. Det var også en gruppe fremmedarbeidere på Frostfilet som arbeidet under uverdige forhold, selv om de hadde det bedre enn fangene i leirene. Til sammen var det rundt elleve leire her, og da krigen var slutt, var det rundt to tusen fanger i området. I tillegg var det rundt tusen fremmedarbeidere på Frostfilet.

En av informantene var tysk soldat på Tverlandet under krigen. Hans beretning viser at soldatene var under en streng indre justis og at krigen har satt uutslettelige spor. Ikke alle soldatene fikk like god informasjon om krigens gang, men kontakten med nordmenn på Tverlandet var god. Med fattige forhold i mellomkrigstidens Tyskland som bakteppe var

oppholdet her et møte med et vennlig folk. Oppholdet resulterte også i et livslangt ekteskap med ei jente fra stedet.

Jeg har også intervjuet en av dem som ble vervet som frontkjemper under krigen. Hans beretning viser at ikke alle frontkjemperne vervet seg ut fra politisk overbevisning, og at Gestapo rekrutterte spesielt gutter fra lavere sosiale lag i byen. Frontkjemperne ble automatisk oppnevnt som æresmedlemmer i NS og måtte dermed også svare for dette medlemskapet etter krigen. Selv om man ikke kan generalisere noe som gjelder de gruppene informantene tilhører ut fra disse to intervjuene, gir informantene oss et innblikk i hvordan det var for en ung, tysk soldat og en ung, norsk frontkjemper i Bodø under krigen.

I møte med det skriftlige materialet fant jeg en jødisk lege som jobbet på NPS i begynnelsen av krigen, ellers var der ingen spor av at det bodde jøder i Bodø på denne tiden. Gjennom de muntlige kildene har jeg fått kjennskap til to unge brødre, Georg Leiser og Rudolf Leiser Landau med jødisk far, som byttet etternavn til Lande under krigen for å slippe unna jødeforfølgelsene. Guttenes onkel døde i Auschwitz. Jeg har også fått vite om den jødiske familien Schles, som ble tatt vare på, og en jødisk mann som ble holdt i skjul ved Tuberkulosehjemmet på Hernes. Disse to historiene indikerer at politiet i Bodø ikke sympatiserte med Hitlers jødeutryddelser. Det er grunn til å tro at de visste om jødene, men at de holdt kunnskapen for seg selv slik at Gestapo ikke fikk vite om det. At disse forholdene ble holdt skjult, viser også at mange nordmenn valgte ikke å rapportere dem; disse jødene var kjent for flere i byen, ifølge informantene.

Generelt er det ikke mye ny empiri de muntlige kildene kommer med. Deres bidrag er først og fremst å supplere og kaste nytt lys over det skriftlige materialet slik at skjevheter her korrigeres.

8.3 En motvekt mot minimalisering og marginalisering av historien

For å kunne lese mest mulig informasjon ut av de muntlige kildene, trengs det både et narrativt og et faktuellet perspektiv. Disse to perspektivene trenger også det skriftlige materialet for å kunne gi et best mulig bilde av krigen i Bodø. Når disse to dimensjonene møtes, den muntlige og den skriftlige, forhindres vi fra å *marginalisere enkelte sider* av hverdagslivet. Vi får med sider man ofte utelater, som isoleringen av hirdmedlemmer i folkeskolen eller frykten for represalier fra tyske myndigheter som lammet omsorgsfulle mennesker i møte med et medmenneskes bønn om hjelp. Disse sidene ved hverdagen trer fram og gir oss forståelse også av de etiske dilemmaer man stod overfor.

Å lese med både narrative og faktuelle ”briller” hindrer oss også i å *minimalisere historien*; å nedtone viktige hendelser som vi kollektivt helt eller delvis har fortrent. Her dannes det et bilde av sider ved krigen vi ofte ikke snakker om lokalt: fangene, jødene, de tyske soldatenes hverdagssituasjon, frontsoldater som ble lurt inn i Hitlers rekker.

Minimalisering og marginalisering forhindres altså gjennom denne tilnærmingen til de muntlige kildene, fordi vi får tak i verdifull informasjon både om kulturen de levde i – og om hva som skjedde. De supplerer det skriftlige materialet, og iblant setter de dette i et nytt lys.

De muntlige kildene er et viktig bidrag til litteratur og kilder. Når muntlig og skriftlig materiale møtes, trer det frem et rikere bilde av begivenhetene, og man kan ikke like lett trekke lettvinde konklusjoner som bidrar til en forenklet og ofte misvisende fremstilling. Virkeligheten var mer kompleks enn den som gir seg til kjenne i Bodø formannskapsarkiv eller i teksten til byhistorikeren Axel Coldevin. De muntlige kildene supplerer gjennom å tydeliggjøre *hvordan det var å være menneske* under krigen. Dette gjelder også andre veien. Siden jeg har lagt vekt på mytologisering, kultur, og de punkter hvor informantene kaster nytt lys over det skriftlige materialet eller tilføyer noe, kan ikke det muntlige materialet jeg har innhentet stå for seg selv uten det skriftlige.

Et spørsmål jeg sitter igjen med etter å ha besvart de ulike problemstillingene i denne oppgaven, er om Eriksens nasjonale grunnfortelling ville vært sammenfallende med muntlige kilder et annet sted i Norge. Bodø står på mange måter i en særstilling på grunn av bombingene, tettheten av soldater og fangeleirene. Hva gjorde krigen med innbyggerne i byer hvor bygningene stod igjen, nøden ikke ble synliggjort gjennom piggråden rundt fangeleire med utsultede fanger, og tyske soldater var unntaket mer enn regelen? Er Eriksens nasjonale grunnfortelling dekkende for muntlige kilder overhodet? En antydning her ville være at hennes analyse er mer i takt med nasjonal litteratur fra de første tiårene etter krigen, enn med et tilfeldig utvalg av informanter, som forteller om sine opplevelser som barn og ungdom under krigen.

Kilder og litteratur

BØKER

- Bjerg, Svend**, *Den kristne grundfortælling*, Aros Forlag, Århus, 1981
- Bøe, Jan Bjarne**, *Å lese fortiden*, HøyskoleForlaget, Kristiansand, 2006
- Coldevin, Axel**, *Bodø by 1816 – 1966*, Bodø kommune, 1966
- Ellinger, Tage**, *Den forunderlige krig*, Borgen Forlag, Ringkøbing, 1960
- Ellinger, Tage**, *Den forunderlige krig*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1960
- Eriksen, Anne**, *Det var noe annet under krigen. 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*, Pax Forlag, Oslo, 1995
- Eriksen, Anne**, *Historie, minne og myte*, Pax Forlag, Oslo, 1999
- Fure, Odd-Bjørn**, *Kampen mot glemselen. Kunnskapsvakuum i mediasamfunnet*, Universitetsforlaget, Oslo, 1997
- Fygle, Svein, Svein Lundestad og Inge Strand**, *Banken, folket og fylket*, Nordlandsbanken, Bodø, 1993
- Hennig, Johannes Martin og Berit Nøkleby** (red.), *Ein tysk soldats dagbok frå krigen i Nord-Norge*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2002
- Hjeltnes, Guri**, *Hverdagsliv i krig*, bind 5 av verket *Norge i Krig*, Aschehoug, Oslo, 1987
- Hodne, Bjarne, Knut Kjeldstadli og Göran Rosander**, *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*, Universitetsforlaget, 1981
- Jacobsen, Alf R.**, *Iskyss*, Aschehoug, Oslo, 1999
- Jakhelln, Per A. H.**, *Slekten Jakhelln – Glimt av en historie*, Polyglott, Oslo, 2007
- Kjeldstadli, Knut**, *Fortida er ikke hva den engang var*, Universitetsforlaget, Oslo, 1999 og 2000
- Knudsen, Arne og Kristian Ottosen**, *Nordmenn i fangenskap 1940 – 1945*, Universitetsforlaget, 1995
- Larsen, Stein Ugelvik** (red.), *I krigens kjølvann*, Universitetsforlaget, 1999
- Mikkelsen, Aud Tretvik**, *Lokal og regional historie*, Samlaget, 2004
- Retterstøl, Nils, Arne Sund, Arne Fossum og Astrid Nøkleby Heiberg** (red.), *”Og livet går videre...” Ekstreme påkjenninger, menneskets reaksjoner. Festskrift til Leo Eitinger på 70-årsdagen 12. desember 1982*, Universitetsforlaget, Oslo, 1982
- Sandnes, Jørn**, *Handbok i lokalhistorie. Faget og metodene*, Universitetsforlaget, Oslo, 1983

Titlestad, Torgrim, *Når folket fortel – Ei handbok i intervjuteknikk og munnleg historie*, Universitetsforlaget, Bergen, 1982

White, Hayden, *Metahistory: the Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1973

HOVEDOPPGAVER OG RAPPORTER

Eidi, Jan et al., ”Norge under okkupasjonen. Nasjonal Samlings organisasjon i Norge 1940 - 1945”, rapport 5, 1997

Eidi, Jan et al., *Norge under okkupasjonen*, ”Lebensborn i Norge. Velferdsinstitusjon for mor og barn – eller redskap for raseideologi?”, rapport 7, 1997

Eidi, Jan et al., *Norge under okkupasjonen*, ”De sovjetiske, polske og jugoslaviske (serbiske) krigsfanger i tysk fangenskap i Norge 1941 – 1945”, rapport 9, 1997

Eidi, Jan et al., *Norge under okkupasjonen*, ”Etterundersøkelse: Norske frontkjempere på Østfronten”, rapport 11, 1997

Finstad, Bjørn-Petter, *Fiskerinæringen i Finnmark under okkupasjonen*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø, 1993

Hestvik, Finn, *Rekrutteringen til Nasjonal Samling under okkupasjonen. En analyse av rekrutteringen til NS i Salten under okkupasjonen*, hovedoppgave i historie, Bergen, 1972

Høiback, Harald, *Kan vi lære av historien? En studie i militær kompetansefilosofi*, Institutt for forsvarsstudier 1/2003

Kreyberg, Leiv, professor dr. med., *Frigjøringen av de allierte krigsfanger i Nordland 1945*, forlaget av Johan Grundt Tanum, Oslo, 1946

Myklebost, Kari, *Muntlige fortellinger som kilder*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø, 2002

Mæland, Øystein, *Den narrative konfigurasjon av selvet. Om narrativ identitet som moralsk forankring, temporal erfaring og poetisk selvkonstruksjon*, hovedoppgave i pedagogikk, Universitetet i Oslo, 2005

Soleim, Marianne Neerland, *Slavene fra øst. Sovjetiske fanger i Norge 1941 – 45*, Institutt for forsvarsstudier nr 5/2005

Stråth, Bo, Dorte Gert Simonsen, Anette Warring, Tomas Lindkvist og Nils Erik Villstrand, *Evaluering av norsk historiefaglig forskning. Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning*, Norges Forskningsråd, 2008

Svendsen, Herman, *Hjelpearbeidet i Bodø under krigen og okkupasjonen 1940 – 45*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø, 1989

Wegner, Rolf B., *Politiet i Bodø krigsvåren 1940*, Bodø, 1983

HEFTER

Berg, Dag Thue og Karl Kleve, *Farlig åpent la de byen – glimt fra bombingene av Bodø 27. mai 1940*, Norsk Luftfartsmuseum, 1999

Gulbrandsen, Per, *Motstanden i Bodø-avsnittet under krigen. Etterretningsvirksomhet og illegale skrifter*, Bodø Hovedflystasjon, 1990

Hansen, Haavard et al., *Fra Det første sykehus i Nordlandene til Nordland Sentralsykehus*, Bodø kommune, 1977

Johansen, Åge, *En samling av tekst omkring "Prinsesse Ragnhild"s forlis den 23. oktober 1940*, Historieminnegruppen for Helsesektoren i Nordland, Bodø, 1998

Støre, Knut, *Bodø Lotteforening 50 år 1939 – 1989*, Bodø hovedflystasjon, 1989

ARTIKLER

Bratko, Ivan, "Prolog Programming for Artificial Intelligence", Pearson Education Limited, Great Britain, 2006

Eriksen, Anne, "Fra niende april til åttende mai. Fem viktige år i nasjonens historie", gjengitt i Idehistorisk Tidsskrift nr. 4, 2009

Finstad, Bjørn-Petter, "The Norwegian Fisheries during the German Occupation - Change and Continuity", i F.R. Looimeijer et al., *Fish, War and Politics in the North Atlantic Fisheries, 1300 – 2003*, Studia Atlantica 7/ NETwerk 15, Vlaardingen/Den Haag, 2004

Hagemann, Gro, "Kjønn i historien", i Lothington, Anne Therese og Turid Markussen (red.), *Kritisk kunnskapspraksis*, Spartacus Forlag, Oslo, 1999, s. 37 – 56

Hagemann, Gro, "Kjønn og historie", gjengitt i Lorentzen og Mühleisen (red.), *Kjønnsforskning*, Universitetsforlaget, Oslo, 2006, s. 37 – 56

Kjeldstadli, Knut, "Bruk og misbruk av historie", gjengitt i Berg, Bård A. og Niemi, Einar (red.), *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie*, Universitetet i Tromsø, 2004

Kjeldstadli, Knut, "Kan det sies noe nytt om de muntlige kildene?", Dugnad nr 4, 1991

Lorås, Jostein, "Muntlige kilder – faktuelle eller narrative lesemåter?", debattinnlegg i Historisk Tidsskrift nummer 3 – 2007, s. 433 – 445

Penne, Sylvi, "Fortelling – identitet og fellesskap. Eller hva er det egentlig med fortellingen?", i Onstad, Sigmund (red.), *Hva gjør vi med sjangrene – og de med oss?*, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo, 1996

Sandmo, Erling, "Det godes problem", i *Historikere som historie. Rapport fra HIFO-seminaret 1995*, NTNU & HIFO, 1995

Stridsklev, Inger Cecilie, ”Norske frontkjempere 1941 - 45 50 år senere. Erfaringer, belastninger, helsemessige og sosiale forhold”, Tidsskrift for Den norske lægeforening, særtrykk, nr 11, 1995, s. 1379 - 1384, gjengitt i Eidi *et al.*, *Norge under okkupasjonen*, rapport 11, s. 4 - 9, min nummerering

Svanberg, Erling, ”Krigsårene 1940 - 45”, gjengitt i *Bodin bygdebok*, bind 1 annen del, Bodin bygdebokkomité, Bodø kommune, 1961

Sørensen. Øystein, ”Forskningen om krigen i Norge. Tradisjonelle og nye perspektiver”, Nytt Norsk Tidsskrift nr. 1, 1989

AVISER

Nordlands Fremtid 11.04.40

Parelius, Nils, ”Krigsdagene i Bodø 9. april – 20. mai 1940”, særtrykk av Nordlands Framtid, 1965

”Bodø i ruiner”, bilag til Nordlandsposten 26.05.90

”Da freden kom”, bilag til Nordlandsposten 06.05.95

”Fred i 50 år”, bilag til Nordlands Framtid 08.05.95

FOREDRAG/FORELESNINGER

Fure, Odd-Bjørn, ”Historiens nytte – kampen mot glemselen”, foredrag gitt på ABM-utviklingskonferansen ”Kildenes makt” i Oslo 22.09.03. Manus er sendt på mail fra foredragsholder.

Lundestad, Svein, ”Okkupant og okkupert – hverdagsliv under okkupasjonen”, forelesning på masterstudiet i historie ved Høgskolen i Bodø 07.11.08

Støre, Knut, ”Bodø, Nordland og Norge under okkupasjonen”, forelesning for masterstudenter ved Høgskolen i Bodø den 14.11.08

Støre, Knut, ”Bodø under krigen”, foredrag i regi av Pensjonistuniversitetet i Tusenhjemmets kultursal i Bodø den 16.03.10

NETTSTEDER

Avisa Nordland, intervju med Lev Gregorievich Fridlyand, 26.02.06:
<http://www.an.no/nyheter/article1973027.ece>, lest 29.03.10

Barthes, Roland, *Mythologies*, Paladin, London, 1972, kapittelet ”Myth today”:
http://carbon.ucdenver.edu/~mryder/itc_data/barthes/myth_today.html, lest 06.04.10

Bodø kommune, Folketellingen 1946:

<http://bodohistorie.no/index.php?ID=1960&lang=nor&displayitem=1461&module=news>, lest 20.03.09

Bodø kommune, *Bodøs historie*, "Krigen: 1940 – 1945":
<http://www.bodo.kommune.no/index.php?ID=1981>, lest 11.05.10

Bodø kommune, *Bodøs historie*, "Utviklingen i folketallet 1801 – 2000":
<http://bodohistorie.no/index.php?ID=1960&lang=nor&displayitem=1461&module=news>, lest 13.04.10

Bodø Røde Kors, *Bodø Røde Kors Hjelpekorps 40 år. 15/1 1940 – 15/1 1980*, hefte:
<http://bodo.redcross.no/dokumenter/brkh40aar.pdf>, lest 01.02.09

Bones, Stian, "Bodø mellom stormaktene: Fra bomberuin til alliert festning", artikkel:
<http://bodohistorie.no/index.php?ID=1957&lang=nor&displayitem=1633&module=news>, lest 22.01.10

Engedal, Knut, professor i alderspsykiatri, "Demens", informativt intervju:
<http://sinnetshelse.no/artikler/demens.htm>, lest 06.04.10

Forskningsetiske komiteer, *etiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, juss og humaniora*:
<http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/B-Hensyn-til-personer-5---19/>

Gamble, Mike, "Age Dementia Symptoms", artikkel:
http://www.aging-parents-and-elder-care.com/Pages/Age_Dementia_Symptoms.html lest 04.02.10

Gissel, Jon A. P., *Den intraengende Forstaaelse. Johannes Steenstrups historiesyn*, Museum Tusulanus Forlag, Gylling, 2003:
http://books.google.com/books?id=96Y9AmrKPkIC&pg=PA39&lpg=PA39&dq=postmoderne+historiesyn&source=bl&ots=o0Md0qbQKp&sig=q86l7XZo_s_-C54MzPXOUuTWwnI&hl=en&ei=jkINS4LoMonb-QbTytXjBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CBIQ6AEwAg#v=onepage&q=postmoderne%20historiesyn&f=false, lest 25.11.09

Hurtigrutemuseet:
<http://hurtigrutemuseet.no/historien/skip-i-hurtigrutens-tjeneste/historien-prinsesse-ragnhild/>, lest 31.03.10

Jensen, Trygve S., personlig beretning:
<http://www.frontkjemper.info/forum2/search.php?t=432>, lest 24.04.10 (registrering på forumet kreves)

Kjeldsberg, Karl F., "Hjelp, jeg skal være vitne i straffesak", artikkel:
<http://www.jusstorget.no/article.asp?Key=3&FagKey=168&ArtKey=156>, lest 06.04.10

Larsen, Arvid og Knut Yttervik, "Det siste vi så av byen var et eneste stort flammehav":
<http://www.arkivinordland.no/artikkel.aspx?MIId1=583&AIId=13710>

Lillevoll, Thomas, ”Festung Bodø”:

<http://thomaslillevoll.net/index.php/1134661>, lest 31.03.10

Lunde, Henrik, ”Rasisme i Norge”, artikkel:

<http://www.antirasistisk-senter.no/rasisme-i-norge.4518461-99429.html>, lest 01.05.10

Melberg, Arne, professor i litteratur, intervju:

<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/lesekunst/teorier/1932453.html>, lest 20.04.10

Moderniseringsdepartementet, Etiske retningslinjer for statstjenesten, 07.09.05:

http://www.regjeringen.no/upload/kilde/mod/bro/2005/0001/ddd/pdfv/256519-etiske_retningslinjer_bokm.pdf, lest 03.05.10

Norsk Lokalhistorisk Institutt, ”Hjelperåder i lokalhistorisk arbeid”, hefte:

http://www.lokalhistorie.no/kilder_litteratur/publ/hjelperaader/sporrenyeste.html, lest 06.04.10

Painful Heritage:

<http://forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Prosjekt&cid=1234854341903&pagename=ForskkningsradetNorsk/Hovedsidemal&p=1181730334233>, lest 18.11.09

Skodvin, Magne, ”Norge under den annen verdenskrig (1939 – 45), artikkel:

[http://www.snl.no/Norge/Norge_under_den_annen_verdenskrig_\(1939-45\)](http://www.snl.no/Norge/Norge_under_den_annen_verdenskrig_(1939-45)), lest 05.02.10

Statistisk Sentralbyrå, stortingsvalget 1933:

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_ix_26.pdf, lest 08.04.10

Statistisk sentralbyrå, stortingsvalget 1936:

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_ix_107.pdf, lest 06.04.10

Statistisk Sentralbyrå, folketellingen 1946:

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_xi_099.pdf, lest 13.04.10

Statistisk Sentralbyrå, ”Jødeforfølgelsene under den annen verdenskrig: Et mørkt kapittel i statistisk historie?”, artikkel:

<http://www.ssb.no/emner/00/00/sa39/del7.pdf>, lest 20.04.10

Støver, Gunhild, intervju:

www.norgesdokumentasjon.no/intervjuer.php?mode=vis&id=409, lest 13.02.09

White, Hayden, *Mythologies*, 1957, kapittelet ”Myth Today”:

http://carbon.ucdenver.edu/~mryder/itc_data/barthes/myth_today.html, lest 20.04.10

White, Hayden, ”The Value of Narrativity in the Representation of Reality”, *Critical Inquiry*, Vol. 7, No. 1, On Narrative, autumn 1980:

<http://www.jstor.org/stable/1343174?seq=6>, lest 25.03.10

ARKIV

Forkortelser

AS = Arkivserie

Ast = Arkivstykke

BF = Bodø Folkeskole

BKF = Bodø kommune, formannskapet

BKS = Bodø kommune, skolestyret

MKS = Meløy kommune, skolestyret

BF, skoleprotokoll, 1941/1942

BKF, Møtebøker, referatprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l., AS 100, Ast 2 (møtebok Bodø bystyre 1940 og Bodø Byråd 1941), 1936 – 1942

BKF, Møtebøker, referatprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l., As 100, Ast 5 (Møtebok), 1944 – 1948

BKF, Korrespondanse og saksdokumenter, AS 250, Ast 10, (Bykassererkontoret II – D), 1940 - 1946

BKF, Korrespondanse og saksdokumenter, AS 250, Ast 10 (II – F Folkeregisteret), 1943 – 1950.

BKF, Korrespondanse/saksdokumenter, AS 250, Ast 10 (Ligningskontoret II – E – 1), 1940 – 1948

BKF, Korrespondanse/saksdokument, AS 250, Ast 14 (Kirken IV – A), 1940 – 1946

BKF, Korrespondanse og saksdokumenter, AS 250, Ast 14 (III-A Politi- og rettsvesen), 1940 – 1946

BKF, Korrespondanse og saksdokumenter, AS 250, Ast 77 (Diverse foranstaltninger i anledning krigen), 1940 – 1942

BKF, Korrespondanse og saksdokumenter, AS 250, Ast 77 (Husnøden 602/40 – 2874/46), 1940 – 1946

BKF, Vedtaksbok for Ordføreren i Bodø, AS 100, Ast 37, 1942 – 1944

BKS, innkomne skriv (dokumentmappe), 1940

MKS, Spildra skolekrets, AS 443 (Dagbøker), Ast 1, 1907 - 1937

Norske Kvinners Sanitetsforening - Nordland

Rønvik Sanitetsforening

MUNTLIGE KILDER

Filmintervjuer

Dag Thue Berg (f. 1927) 13.01.10

Oscar Bodøgaard (f. 1923) 14.01.10

Laura Grønvoll (f. 1927) 12.03.10

Odd Horsdal 16.03.10

Irma Hunstad 16.03.10

Audunn Johanne Johansen (f. 1914) 16.02.10

Filmintervju I med Egil Johnson (f. 1922) 11.03.09

Filmintervju II med Egil Johnson 15.01.10

Johanne Otilie Larsen (f. 1917) 12.02.10

Filmintervju I med Randi Kristine Lund (f. 1919) 27.03.10.

Intervjuere: Svein Lundestad og Linda Helen Haukland

Filmintervju II med Randi Kristine Lund 12.01.10

Knut Støre på Norsk Luftfartsmuseum 11.03.10

Knut Svendsen (f. 1927) 18.12.10

Per Svein Aanesen (f. 1934) 11.01.10

Intervjunotater

Intervju I med Dag Thue Berg 23.02.09

Intervju II med Dag Thue Berg på Krigsminnemuseet 22.04.10

Intervju III med Dag Thue Berg 14.05.10

Intervju med Ralph Buchman på telefon 08.05.10

Intervju med Olaf Per Hals (f. 1932) på Tusenhjemmet i Bodø 09.03.09

Intervju I med kvinnelig informant J (f. 1925) 26.03.10

Intervju II med kvinnelig informant J 06.05.10

Intervju III med kvinnelig informant J 13.05.10

Intervju med Trygve S. Jensen (f. 1925) på telefon 01.05.10

Intervju med Egil Johnson (f. 1922) på telefon 10.03.09

Intervju II med Egil Johnson på telefon 15.05.10

Intervju I med mannlig informant K (f. 1921) 26.03.10

Intervju II med mannlig informant K 06.05.10

Intervju med Kari Landau på telefon 12.02.10

Intervju med Johanne Otilie Larsen 06.05.10

Intervju med Margit Lovise Olsen (f. 1922) på telefon 01.05.10

Intervju med Per Bjørn Pedersen på telefon 01.05.10

Intervju med Sara Ragle (f. 1917) på telefon 08.05.10

SPØRRESKJEMAER

Dag Thue Berg (f. 1927)

Oscar Bodøgaard (f. 1923)

Laura Grønvoll (f. 1927)

Olaf Hals (f. 1932)

Odd Horsdal (f. 1930)

Audunn Johanna Johansen (f. 1914)

Egil Johnson (f. 1922)

Gudrun Kristiansen (f. 1924)

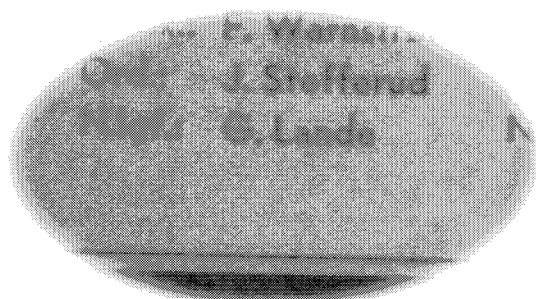
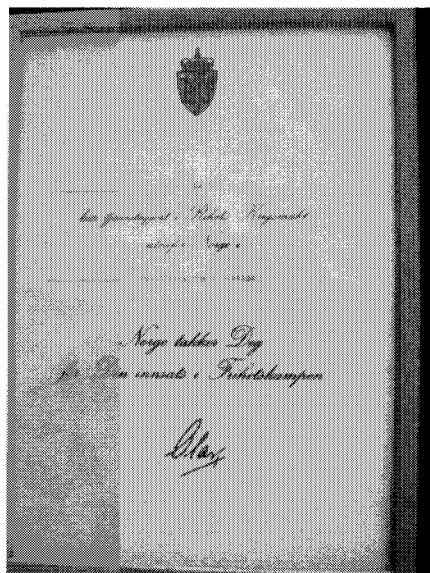
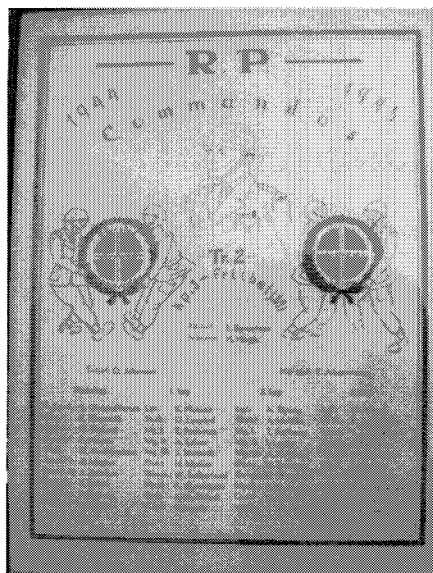
Randi Kristine Lund (f. 1919)

Robert Ramsvik (f. 1936)

Knut Svendsen (f. 1927)

Per Svein Aanesen (f. 1934)

BILDER

G. Landes tropp i de norske polititroppene i Sverige

Takkebrev fra kong Olav til Georg Landau

TABELLER

Tabell 1: Innbyggertall Bodø 1939 - 1946

Dato	01.01.39	01.01.40	01.01.41	03.12.46
Innbyggere	6223	6283	4137	6344

Tabell 1 viser de uoffisielle tallene som kommunen opererte med angående innbyggere i årene 1939, 1940 og 1941. Tallene viser at en stor del av befolkningen ble evakuert i tiden etter krigsutbruddet og at dette påvirket innbyggertallet i byen. Disse tallene er hentet fra Bodø Formannskapsarkiv og kan tjene som en pekepinn på hvor mange som befant seg i byen. Tallet for 1941 er ikke medregnet de evakuerte. Man regnet med at innbyggertallet ikke hadde endret seg noe dersom disse ble tatt med. Opplysningene for 1939, 1940 og 1941 fremkommer av svar fra politiet i Bodø den 07.07.42 på rundskriv fra Politidepartementet av 06.07.42. Opplysningen for 1941 er supplert med at man ikke vet hvor mange evakuerte som skal legges til, men man regner altså med omtrent like mange innbyggere medregnet disse som i 1940. BKF, AS 250, Ast 14 (III-A Politi- og rettsvesen), 1940 – 1946. Opplysningen for 1946 er hentet fra Bodø kommunes nettsted *Bodøs historie*. I brev til Statistisk Sentralbyrå fra ordføreren den 08.04.47 opplyses det imidlertid at folketallet er 7104, altså et mye høyere tall. BKF, AS 250, Ast 10 (II – F Folkeregisteret), 1943 – 1950.

Tabell 2: Innbyggertall Bodø 1939 - 1946 i prosent ut fra innbyggertall i 1940

Dato	01.01.39	01.01.40	01.01.41	03.12.46
% av 1940	99	100	66	101
Differanse	- 1	0	- 34	+ 1

Tabell 2 er basert på opplysningene i tabell 1.

Vedlegg 1

Liste over informanter

Navn	Født	Bosted under krigen	Kjønn	Sosial bakgrunn	Spesielle opplysninger	Intervju
Johansen, Audunn Johanne, pikenavn Wilhelmsen	28.08.14	Bodin (Saltstraumen, Tverlandet)	K	Middelkl		Film
Larsen, Johanne Otilie, pikenavn Elvebakk	31.01.17	Bodin (Godøynes)	K	Arbeiderkl	Var venn med tysk soldat Foreldrene hadde tysk lege boende hos seg som hjalp serbiske fanger	Film
Lund, Randi Kristine, pikenavn Aune	30.04.19	Bodø (Fredensborgvn 94)	K	Arbeiderkl	Onkelen var medlem av NS	2 film
Informant K	19.02.21	Bodin (Soldatbrakke, Løding, Tverlandet)	M	Fattig	Tysk soldat i flyvåpenet, stasjonert på Tverlandet 1942- 1945. Giftet seg med informant I 02.09.45	Notat
Johnson, Egil	08.10.22	Bodø (Parkveien 41)	M	Middelkl	Medlem KGB Faren leder for Milorg i Nordland	2 film
Bodøgaard, Oscar	21.07.23	Bodin (Bodøgaard)	M	Overkl	Kjenner to medl. av KGB svært godt	Film
Informant J	02.10.25	Bodin (Oddan, Tverlandet)	K	Arbeiderkl	Giftet seg med informant K 02.09.45	Notat
Berg, Dag Thue	20.02.27	Bodø	M	Middelkl	Medlem KGB	Film 2 notat

Svensen, Knut	05.08.27	Bodø (Sjøgata før bombingene, svenskebyen etter)	M	Arbeiderkl	Faren sjømann, uten kontakt hele krigen	Film
Laura Grønvoll, pikenavn Asklund	07.08.27	Bodø (Sjøgt 8 før evakueringen, Kongens gate 56 etter)	K	Middelkl	Hadde to jødiske søskenbarn som hun bodde sammen med under krigen, disse byttet navn og overlevde	Film
Aanesen, Per Svein	09.07.34	Bodø (Rensåsgt 9)	M	Arbeiderkl	Søsteren giftet seg med tysk soldat under krigen	Film
Trygve S. Jensen	14.05.25	Bodø, evakuert til Bodin før han reiste ut.	M	Fattig	Frontsoldat Østfronten 1943 – 45	Notat
	1 barn 6-11 2 ungdom under 18 4 fylte 18 4 over 20 73% voksne hele eller deler av krigen	7 Bodø 5 Bodin	7 M 5 K	2 fattig 5 arbk 4 middelkl 1 overkl	2 med i KGB 1 nær KGB 1 tysk soldat 1 gift med tysk soldat 6 uten personlig kontakt med tyskere	

KGB = Krigshistorisk Gruppe Bodø

Vedlegg 2

Spørreskjema

”Mitt liv under okkupasjonen”

Spørsmål til informanter

Disse kan svare på denne undersøkelsen:

- Født før ca. 1930
- Bosatt i Bodø eller Bodin deler av / hele okkupasjonstiden

Linda Helen Haukland
Masterstudent ved Høgskolen i Bodø
Mobil 93 26 57 77
Epost brev@lindahelen.no
Adr Skutvik, Oddan, 8050 TVERLANDET

Kjære informant!

Med disse spørsmålene håper jeg å få vite mer om dine erfaringer under krigen. Jeg setter stor pris på om du svarer på alle spørsmål, og du får gjerne svare lengre enn det er gjort plass til i undersøkelsen (skriv med navn og nummer på spørsmålet på ev. tilleggsark). Jeg blir også takknemlig for andre innspill enn dem det spørres etter i undersøkelsen.

Før du svarer er det viktig at du leser gjennom alle alternativene slik at du velger det som er mest dekkende for deg.

I. Personalia

Navn: _____ ev. pikenavn: _____
Gate/vei: _____
Adresse: _____
Telefon: _____
Mobil: _____
Epost: _____
Født: den ____ . _____ i 19 ____
Kjønn: 1. Mann   2. Kvinne
Mors navn: _____ Pikenavn: _____
Fars navn: _____
Søsken: _____

II. Bosted under krigen

Bosted før 27. mai 1940: _____ Boligeier/vert: _____

Bosted 1940 – 1945: _____ Boligeier/vert: _____

Bosted mai 1945: _____ Boligeier/vert: _____

Kryss av for det som stemmer best med din situasjon:

- a. Flyttet pga krigen
- b. Bodde samme sted hele krigen
- c. Flyttet av andre årsaker enn krigen

Hvordan var boforholdene der du bodde under krigen?

Hadde dere innlagt vann?

- a. Ja
- b. Nei

Hvor mange bodde dere sammen?

Hvor mange rom disponerte dere?

Skriv gjerne mer på eget ark merket med navnet ditt!

II. Sosiale forhold

Familiens økonomiske situasjon under krigen:

- a. arbeiderklassen
- b. tilhørte middelklassen
- c. rik

Mor hadde

- a. ingen utdanning
- b. Folkeskole
- c. Framhaldsskole
- d. Middelskole
- e. Annet: _____

Mors yrke: _____

Far hadde

- a. ingen utdanning
- b. Folkeskole
- c. Framhaldsskole
- d. Middelskole
- e. Annet: _____

Fars yrke: _____

Hvilke typer mangler opplevde dere? Kryss av for det som stemmer, og kommenter i feltet nedenfor.

Vann _____

Mat _____

Klær _____

Utstyr _____

Bosted _____

Skolebøker _____

Skolegang _____

Kontakt med foreldre og søsken _____

Radio _____

Avis _____

Kommunikasjon på hav (hurtigruta, postbåt) og land _____

Ved _____

Elektrisitet _____

Annet: _____

Kommentar angående mangler under krigen:

Deltok du i fritidsaktiviteter i Bodø(søndagsskole, speider, idrett, osv)?

- a. Ja
- b. Nei

Dersom du svarte ja, hvilke aktiviteter deltok du på:

Okkupasjonstiden påvirket min skolegang

- a. Ja
- b. Nei

Dersom du svarte ja, på hvilken måte påvirket krigen skolegangen din?

Den ble forsinket Den ble forringet Den ble tapt

Kommentar angående skolegang:

Ble du informert om hvordan krigen utviklet seg?

- a. I stor grad
- b. I liten grad
- c. Nesten ikke
- d. Ikke i det hele tatt

Hvem informerte deg mest om hva som skjedde i krigsårene?

- a. Søsken
- b. Jevnaldrende
- c. Foreldre
- d. Lærer
- e. Aviser
- f. Radio
- g. Andre voksne _____

Hvor mye påvirket okkupasjonen hverdagslivet?

- a. Dominerte hverdagslivet
- b. Dominerte hverdagslivet gradvis mer og mer
- c. Påvirket ikke hverdagslivet
- d. Moderat påvirkning hele perioden
- e. Størst påvirkning i begynnelsen av perioden

Mistet du nære slektninger i krigen?

- a. Ja
- b. Nei

Hvis Ja, hvilke slektninger? _____

Har du gjennom livet fryktet at en ny krig skulle bryte ut?

- a. Ofte
- b. Av og til
- c. Aldri

Har du hatt disse symptomene før fylte 50 år som du mener kan spores direkte tilbake til dine erfaringer under krigen?

- a. Søvnproblemer
- b. Angst
- c. Ingen symptomer
- d. Mareritt
- e. Tungsinn/manglende fremtidstro

III. Forholdet til okkupantene

Hvor ofte var du i kontakt med tyske soldater?

- a. Daglig
- b. Ukentlig
- c. Månedlig
- d. Enkelttilfeller
- e. Aldri
- f. Vet ikke

Var du redd for okkupantene?

- a. Ja
- b. Nei

Var du på noen måte engasjert av den tyske okkupasjonsmakten til noe slags arbeide?

- a. Ja
- b. Nei

Hvis Ja, hvilken periode og hvilket arbeide?

Hvordan vil du beskrive ditt forhold til tyskerne

- Godt
- Likegyldig
- Fiendtlig
- Gradvis mer og mer fiendtlig
- Gradvis bedre og bedre

Hvordan påvirket tyske soldater familieforholdene i din familie?

- a. Positivt
- b. Negativt

Kommentar:

Ble hjemmet tatt i bruk av tyske okkupanter?

- a. Ja
- b. Nei

Hvis ja, oppgi tid og sted og omstendighetene rundt

IV. Bombingen av Bodø 27. mai 1940

Hvor var du da bombingene startet kl 17.55 om kvelden?

- a. Bodø sentrum, adresse _____
- b. Utenfor sentrum, adresse _____
- c. Vet ikke

Beskriv bombingene med egne ord slik du opplevde den.

(Skriv gjerne mer på eget ark)

V Fangeleirene

Bodde du nært en av fangeleirene?

- a. Ja
- b. Nei

Hvis du svarte ja, hvilken leir var det?

Hvilke nasjonaliteter rommet leiren?

Hvilken kontakt hadde du med fangene?

- a. Nære relasjoner med enkelte fanger
- b. Ingen nære relasjoner

Var du med og gav fangene hjelp?

- a. Ja
- b. Nei

Hvis Ja, på hvilken måte hjelp du dem?

1. Gav dem **mat** jevnlig
2. Gav dem mat av og til
3. Gav dem **klær** jevnlig
4. Gav dem mat av og til
5. Annen hjelp: _____

Kommentar når det gjelder hjelp til fangene:

Hvordan reagerte familie, venner og naboer seg til at det fantes fangeleirer i Bodø?

Hvilke tanker gjorde du deg selv?

VI Motstandskampen og NS

Hvordan vurderer du at motstandskampen var i Bodø under krigen?

- a. Sterk
- b. Svak
- c. Gradvis sterkere og sterkere
- d. Gradvis svakere og svakere
- e. Skiftende
- f. Vet ikke

Kommentarer:

Hvordan preget motstandskampen hverdagen for folk flest?

Vet du om noen av dem som var aktivt med i motstandskampen i Bodø?

Kjente du til noen som var medlem av NS under krigen?

- a. _ Ja
- b. _ Nei

Hvis ja, hvilken relasjon hadde du til disse: _____

- a. _ Venn
- b. _ Slekting
- c. _ Annen relasjon: _____

Fikk du inntrykk av at det var mange som var med i NS i Bodø?

- a. _ Ja
- b. _ Nei

Hvilke holdninger hadde folk til dem som var med i NS?

Kjente du til jenter eller kvinner som var sammen med tyske menn under krigen?

- a. Ja
- b. Nei

Hvis ja, hvilken relasjon hadde du til disse: _____

- a. Venn
- b. Slektning
- c. Annen relasjon: _____

Hvilke holdninger hadde folk til de kvinnene som var sammen med tyske menn?

Kjenner du til reaksjoner etter krigen mot kvinner som hadde vært sammen med tyske menn?

Kjente du til Johnny Larsen? I så fall, fortell litt om ham:

VII Diverse

Har du en historie fra krigen som forteller litt om hvordan hverdagslivet var (husk navn, årstall, sted dersom det er mulig)?

Feiret dere 17. mai under krigen?

Har du kunnskap om erstatningsprodukter som dere brukte i husholdningen?

- a. Ja
- b. Nei

Hvis Ja, hvilke erstatningsprodukter (Har du oppskrifter ennå)?

Var du med på det man kalte for "kliring" (byttehandel)?

- a. Ja
- b. Nei

Hvis Ja, hva byttet dere og hvor mye/hvor ofte?

Har du gjenstander, klær, fotografier, film, dagbøker eller korrespondanse fra krigen?

- a. Ja
- b. Nei
- c. Vet ikke

Hvis Ja, er du villig til å låne dette ut? _____

Vedlegg 3

Bygrense Bodø 1938

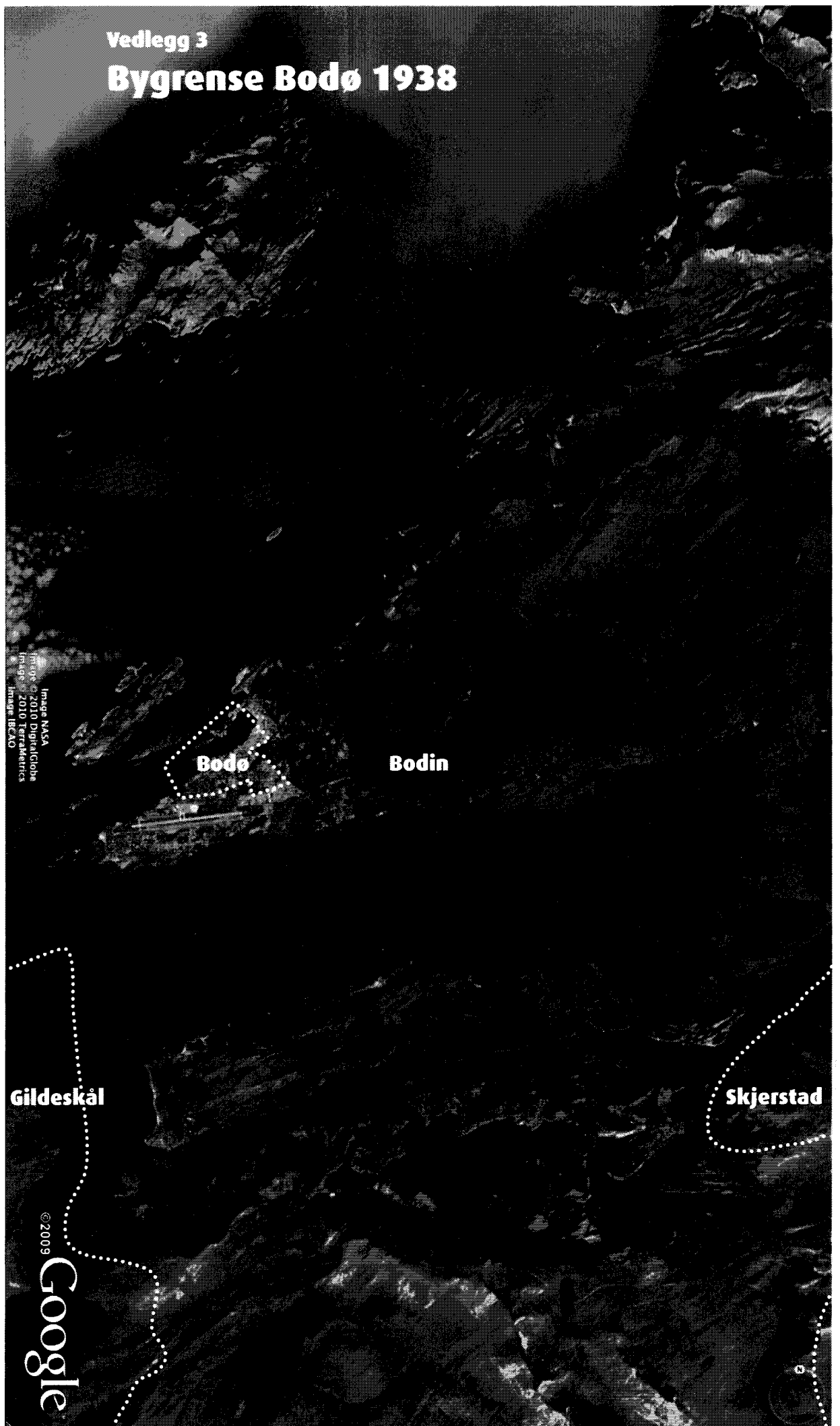

Image NASA
Image © 2010 DigitalGlobe
Image © 2010 TerraMetrics
Image IBCAO

Bodø

Bodin

Gildeskål

Skjerstad

©2009
Google

Fangeleire Bodø og Bodin 1940–1945

Bremnesodden

Fangeleir ●
Antall ukjent

Sykehuset

Fangeleir ●
175–260 fanger

Rønvika (Teglverket)

Fangeleir ●
200–400 fanger

Tjønndalen

Fangeleir ●
Norske fanger
Antall ukjent

Bodøgaard

Fangeleir ●
300 russiske fanger

Tverlandet (Avholdslosjen)

Fangeleir ●
Ukrainere
Antall ukjent

Langstranda

Frostfilet a/s ●
Rundt 1000
Tvangsarbeidere
Ukrainere, nordmenn

Flyplassen

Fangeleir ●
250 fanger

Saltstraumen (Seivåg)

Fangeleir ●
Antall ukjent

Saltstraumen (Ripnes)

Fangeleir ●
Serbere
Antall ukjent

Image NASA
Image © 2010 DigitalGlobe
Image © 2010 TerraMetrics
Image IBCAO